

Đivo Bašić
Pomorski muzej Dubrovnik
Gornji Kono 5A, 20000 Dubrovnik, Hrvatska

Otok Mljet u svjetlu (hidro)arheoloških nalaza i povijesti (pomorstva) na plovnom putu istočnojadranske obale (U povodu 50-godišnjice Nacionalnog parka Mljet)

Sažetak:

U ovom radu razmatra se smještaj otoka Mljeta, naseljenost otoka, njegove legende i povijesni izvori.

Navode se arheološka i hidroarheološka nalazišta na otoku.

Također se govori o kasnom srednjovjekovnom i novijem dobu te ribarstvu, pomorstvu i upravi na Mljetu.

Navedeni su putopisi i suvremeni zapisi.

Gljučne riječi: Mljet, Melita, Polače, benediktinski samostan, toponimi, arheologija, hidroarheologija, gusari.

Uvod

Mljet je južnodalmatinski otok istočnojadranske obale, a s južne strane mu je otvoreno more, te ima značajke pučinskog otoka s izrazito maritimnim karakteristikama. Melita u slobodnom prijevodu znači “medeni otok” (*mel*, *mellis* n. - “med”), a prema časopisu *Times* upravo Mljet ubrajaju u deset najljepših otoka svijeta od kojih je jedini on iz Europe. Zanimljivi su i toponomastički momenti vezani uz otok Mljet. Središta naseljenosti (po koncentriranosti vidljivih ostataka gradina i tumula) bila su Polače-Pomjenta, Ivanje polje, Sutmiho-Čepac dolac, Suđurađ-Lokve, Babino Polje-Vodice, Maranovići-Glogovac. Postoji legenda o Odiseju koji je, vraćajući se kući, doživio nezgodu na moru te da ga je more bacilo na otok nimfe Kalipso, koji je začarani otok Ogigija (Mljet!), također i živa tradicija o doživljenom brodolomu Sv. Pavla apostola kod Mljeta, a ne kod Malte, zabilježena u Ignjata Đorđića (Đurđevića), Farlatija i dr., što potvrđuju i povijesni izvori. Mljet se spominje kao “insula Meleta” (1281.), te sa-

mostan kao “monasterio Meletensi” (1281.), “territorio monasterii de Meleta” (1281.), te općenito Meleta. Postoji priča o gradnji palače u Polačama koju je dao izgraditi Agezilaj iz Anazarba u Ciliciji, kad je sa svojim sinom, pjesnikom Opijanom, bio od cara Septimija Severa, poslije partskog rata, prognan na otok Mljet. Mljet spominju Pseudo Skilak u “Periplusu” (pol. IV. st. pr. n. e.), Apolonije Rođanin u Epu o Argonautima, Appijan u djelu *Romanorum Historiarum - “De rebus Illyricis”*, Plinije Stariji, Paladije Fusko, Ivan Luèiæ, Mavro Vetranæ, Mavro Orbini i dr. Arheološki ostaci razvidni su još iz prapovijesti, rimskog (npr. Liberov hram), starokršćanskog i (rano)srednjovjekovnog doba. Važno je (hidro)arheološko nalazište u Polačama na otoku Mljetu koji se općenito nalazi na plovnom putu istočnojadranskoj obale još od neolitika, zatim rt Glavat, Sobra, Stoba i dr. Mljetsku kongregaciju (*congregationem Melitensem, Melitanam*) činili su benediktinski (muški) samostani (kasnije u Dubrovačkoj Republici), inače osnovani početkom XI.-XIII. stoljeća. Benediktinska opatija imala je u posjedu plodni sjeverozapadni dio Mljeta, te su Dubrovčani odobrivali dubrovačku crkvenu nadležnost. Tijekom mletačko-turskih ratova (XVII.-XVIII. stoljeće) osamljeni benediktinski samostan na Mljetu ugrožavali su gusari. Benediktinski samostan Sv. Marije na Mljetskom Jezeru ukino je dekretom general Marmont 31. svibnja 1808. godine. Na Mljetu je bilo razvijeno ribarstvo i brodarstvo. Mljet je imao svoga kneza, dubrovačkog vlastelina, koji je stanovao u Zadublju (Babino Polje). Mljet pohode ili obilaze i uskoci, a zbog strateških okolnosti oduvijek je bio važan Dubrovniku. U XIX. stoljeću važan je Englezima i Francuzima koji korsare uokolo mljetskih voda. Parobrodi Dubrovačke plovidbe u XX. stoljeću plovili su na relaciji Sobra - Gruž. Zahtjev za proglašenjem Mljeta narodnim parkom iznesen je još 1910. godine, te je zapadni dio Mljeta proglašen Nacionalnim parkom (1960.) pa su i precizno određene granice na taj način zaštićenog područja (1962.).

Smještaj otoka Mljeta

Istočnojadranska obala (njezin hrvatski dio) ima 5.790 km obale i oko 1.000 otoka [RH po turističkoj promidžbi ima 1.244 otoka] što govori u prilog njezinoj razvedenosti.¹ U doba pleistocena (diluvija; prije 2 ili 1,8 milijuna godina) jedini otoci na Jadranu bili su Jabuka, Sušac i Palagruža, a obala se pružala od južne obale Visa prema Lastovu i Mljetu. Mljet je (p)oveći južnodalmatinski otok, a njegova unutrašnjost krije četiri potopljene krške doline (tzv. “blatine”, “slatine”), te obiluje biljnim svijetom uslijed sredozemne klime.² Otok Mljet, 42°41' - 42°48' N i 17°45' E, najjužniji je među velikim otocima istočnojadranske obale. Površinom od 100,4 km² na osmom je

¹ *Pitanja istraživanja i zaštite hidroarheoloških spomenika u podmorju istočne obale Jadrana*, (referat: Marijan Orlić, Metode hidroarheoloških istraživanja u podmorju SR Hrvatske, Republički zavod za zaštitu spomenika kulture, Zagreb), Split, 1975, str. 105.

² Mirko Marković, *Hrvatski otoci na Jadranu*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2004, str. 20, 197.

mjestu. Pruža se smjerom zapad-sjeverozapad-istok-jugoistok u zračnoj dužini od 37 km, prosječnom širinom od 3 km. Ostatak je nepotopljenog monoklinalnog grebena dinarskog smjera pružanja. Izgrađen je od vapnenca i dolomita mezozojske starosti, te ima raščlanjen reljef i brdovit izgled. Izrazito mediteranska klima s gotovo stalnim promjenljivim zračnim strujanjima juga ("šiloka") i bure u zimskoj, a maestrala i burina u ljetnoj polovici godine značajke su ovog otoka koje pogoduju životu i dužem boravku stanovništva (uz postojeće izvore vode).³ S južne strane Mljeta je otvoreno more, što mu (o)daje značajke pučinskog otoka s izrazito maritimnim karakteristikama. U njegovoj blizini nalaze se dva važna pomorska prolaza: s jedne strane Vratnik, između Pelješca i Jakljana, koji povezuje Koločepski i Mljetski kanal i, s druge strane, Pelješki kanal, između Korčule i Pelješca, koji predstavlja glavna "vrata" za srednju Dalmaciju.⁴ Na otoku se nalaze Veliko jezero (145 ha) i Malo jezero (24 ha) koji su povezani s morem kanalom (tjesnacem) od Velikog jezera.⁵ Melita, u slobodnom prijevodu, znači "medeni otok" (*mel*, *mellis* n. - "med"), a prema časopisu *Times* upravo Mljet ubrajaju u deset najljepših otoka svijeta od kojih je jedini on iz Europe. Jedna od prvih slavenskih naseobina na Mljetu je Vrhmljeće iznad luke Okuklje i oko polja Žare, gdje se naseljavaju pridošlice iz Neretve "potkraj VIII. stoljeća".⁶

Zanimljivi su i toponomastički momenti vezani uz otok Mljet. Tako iz rimskog razdoblja (od polovica II. st. pr. n. e. - druge polovica V. st. n. e.) imamo na Mljetu: Lago, vrhove Veliki i Mali Petro, Montokuc; otočiće i škojeve Brnjestrovac, Ogiran; rt Kulir; luku Portus Inganatorum; naselja Polača, Prožura, Žara.⁷ Međutim, ima i naziva znatno starijeg postanja. Tako su naziv Melitē nosila na Mediteranu ne samo Malta, nego i razna druga mjesta (postoje u Maloj Aziji i kopnenoj Grčkoj). Predindoeuropskog mediteranskog je podrijetla i sasvim je slučajno značenje kao grčkoj riječi za med

³ *Pomorska enciklopedija*, 5, (M-P), JLZ, Zagreb, 1981, str. 21.

⁴ Nikola Stražičić, Prirodno-geografske značajke otoka Mljeta kao osnova društveno-ekonomske valorizacije otočnog prostora, *Zbornik otoka Mljeta*, I, Dubrovački muzej, Dubrovnik, 1989, str. 12.

⁵ Ivo Stella, Zanimljivosti o Mljetu, Iz povijesti naših otoka, *Dubrovački vjesnik*, god. XLVI, br. 2339, (Subota, 25. studenog 1995.), Dubrovnik, 1995, str. 11, uz ostalo gdje se rabe neki podaci od N. Baničević, Otok Mljet u Dalmaciji, *Ilustrirana revija Svijet*, 1926. Tako (uz pripadajuće bilješke) u djelu: Branimir Gušić - Cvito Fisković, *Otok Mljet - naš novi nacionalni park*, Zagreb, 1958, str. 69, Cvito Fisković kaže da K. Krile u radu "Otok Mljet (Topografsko-folklorističke bilješke)", *Program dubrovačke Gimnazije*, Dubrovnik, 1913, str. 19, pogrešno piše da su tjesnac probili pijaristi (prva pol. XIX. st.), jer je već Serafin Razzi zabilježio da su čamci tu ulazili, a to zna i Mavro Orbini koji čak govori da se prolaz zatvarao lancima. (Serafino Razzi, *La storia di Ragusa*, /pretisak/, Dubrovnik, 1903, str. 227; Mavro Orbini, *Il regno degli Slavi*, Pesaro, 1601, str. 199).

⁶ Antun Tonko Vojvoda, Odakle dolazi Mljet?, (Feljton, Zrnca mljetske prošlosti, 1), *Slobodna Dalmacija*, god. LIV, br. 16246, (Subota, 16. ožujka 1996.), Split, 1996.

⁷ Josip Lučić, Toponimija dubrovačkog područja do doseljenja Slavena, *Arheološka istraživanja u Dubrovniku i dubrovačkom području*, (Znanstveni skup, Dubrovnik, 1.-4. X. 1984.), Izdanja Hrvatskog arheološkog društva (HAD-a), sv. 12, god. 1987, Zagreb, 1988, str. 170.

(*méli*, gen. *mélitos*).⁸ Možda se može objasniti kao Maluntum (današnji Molunat južno od Dubrovnika) riječju mal=brdo, u smislu brdovit(osti).⁹

Bizantski car Konstantin Porfirogenet nije rabio stari klasični grčki naziv Melité nego romanski naziv koji se govorio u njegovo doba u bizantskoj Dalmaciji (Méleta), vjerojatno dalmatinsko-romansko ime, jer na otoku ima ostataka Romana te otok pripada poganskim Slavenima iz ušća Neretve. Naziva ga i Malozeátaí, što se odnosi kao grčki sufiks -ataí, kao i naš sufiks -janin što izvodi imena stanovnika. Ravenski geograf piše otok s dva "a" umjesto s dva "e": Malata umjesto Meleta, što objašnjava i Konstantinov oblik. Oblik Malata je nastao prema arapskom izgovoru Málitah za Melité, a od arapskog izgovora Málitah nastao je izgovor Malta, koji spominje Itinerarium Antonini, te je moguća i proizlazeća zamjena tih dvaju mediteranskih otoka.¹⁰ Najviše romanskih imena nalazimo na zapadnom dijelu Mljeta. Mljećani i danas latinskom riječju *palatium* u slavenskom izgovoru Polače, odatle Pòlačno (sc. polje), zovu mjesto i luku (tal. *Porto Palazzo*). Jezero zovu Mljećani i danas tal. riječju Lâgo (od lat. *lacus* "jezero" - M. i V. jezero). Na jugoistočnom dijelu otoka kod tog jezera nalaze se vrhovi Veliki i Mali Pětrô (gen. Petrála), visok 107 m, u značenju "kamenito brdo". Na sjevernoj strani jezera greben visok 243 m zove se Montokuc, od latinskog *montem actium* ("oštro brdo"). Próžura, u jednom dubrovačkom dokumentu iz 1345. naziva se Progsuri, što je naziv nastao krivim čitanjem romansko-dalmatinskog oblika *Proxsuri*. U dubrovačkom romanskom govoru postojala je riječ *frechsura* u značenju "padele ili tave", od latinskog naziva *frixorium* u značenju "gdje se peče ili prži".¹¹ Ima latinskih naziva i za dijelove terena: tako Pòmjenta, u izgovoru Podumjenta < lat. *fundamentum*, na sjeveru od benediktinskog samostana. Polje zvano Velika i Mala Pôma je isto što i palma. Žara je naziv za posudu kao i *frixoria*. Naša riječ žara dolazi preko talijanskog od arapske riječi *g'arra*. Predio Džara nalazi se u Dubrovniku povrh propalog sela Višnjice iznad Sv. Jakova. Naziv Bñnjestrovac dolazi od brnjestra ili brnistra od lat. *genista*, biljke koja je karakteristična za mediteransku floru. Školj Ogiran je latinska izvedenica *aggerianum*, od lat. imenice *aggeries* drugog latinskog oblika umjesto uobičajenijeg *congeries* "hrpa ili oklad". Ropa u grčkom dijalektu znači hrast, a takva riječ postoji i u novogrčkom jeziku, možda i lat. *rúpes* "stijena". Ponta (od Lênge, Lêngac može imati značenje "kao blato na dnu mora ili uopće dno od mora, kad na njemu nema ni velikog kamenja ni trave", u ilirskom jeziku u obliku lanca, što je indoeuropska riječ za hrvatsku riječ luka, a može značiti "ravan teren u moru bez mulja, dobar za ribanje jer se mogu bacati vrše".¹² Vrhmljeće je složeni pridjev

⁸ Naročito indikativno u: Branimir Gušić, *Mljet, Antropogeografska ispitivanja*, I. dio, Zagreb, 1931, str. 14-15, bilj. 19, te Petar Skok, *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima, Toponomastička ispitivanja*, Zagreb, 1950, str. 209.

⁹ Aleksandar Stipčević, *Iliri*, Školska knjiga, Zagreb, 1989, str. 192.

¹⁰ Petar Skok, o. c. (8), str. 209, 216, bilj. 3.

¹¹ Ibid., str. 210.

¹² Ibid., str. 211-212, 217, (bilj. 14), 218, (bilj. 17, 19).

izveden od Vrh Mljeta, čime se označavao istočni dio Mljeta, za razliku od zapadnog Dna (od) Mljeta. To je stari pridjev ženskog roda u značenju “zemlja koja se nalazi na Vrh Mljeta”. Babino polje - pisano 1151. Babina palla u dubrovačko-romanskom izgovoru, vjerojatno od *bab=stijena, kamen.

Nazivi iz prvog perioda dolaska Slavena na otok Mljet su Kněž(e) Polje kod Viline Vode i Žúpanj Dô kod Sobre. Mljetski Romani vjerojatno su se povukli na zapadni dio Mljeta, gdje je velika kasnoantička palača mogla poslužiti za osnovicu naselja, čemu još i danas služi. Moramo primjetiti da ovaj otok odstupa od općeg pravila na Jadranu i Mediteranu što nema gradskog naselja koje bi se zvalo Mljet. Isto se opaža na Braču i Šolti. Nadalje, spomenimo naziv Saplunara koji je izveden pomoću latinskog sufiksa -aria od latinske imenice *sabulum* “pijesak” koja svugdje u Dalmaciji glasi salbun, samo se ovdje govori saplun, možda iz oskičkog *psafom*. Naziv sela Pinjevci dolazi od pinj, riječi romanskog podrijetla (lat. pridjev *píneus* od *pínus*). Naziv Brnjestrova (mala luka) od žuka < lat. *juncus*. Zatim naziv otočića Moračnik - biljka koromač “crithamum” (u Dubrovniku poznatija kao morač). Rt Maharac, naziv koji nalazimo samo na Mljetu i Korčuli, dubrovački je grecizam maher ili mahijer “nož”.¹³ Naziv Sobra (tal. *Porto mezzo*) dolazi od grč. *sauros* “gušterica ili vrsta ribe” (ovo ime dolazi na Mljetu u nazivu špilje Môvrice, ili možda od glagola *effervescere* - vreti, uskipjeti, bučati. Rt Kulir je naziv vjerojatno od lat. *cochlearium* “žlica”. Mrkijenta je poznata opća riječ romanskog podrijetla. Naziv za uvalu Gonoturska označava i malu uvalu na poluotočiću kao i čitav potez od rta Lenge do sike Plićine. To je hrvatski pridjev od latinskog genitiva *plurala vallis, portus ingannatorum* 1254. i 1253. godine. Enganator “varalica” (glagol *ingannare* “varati” postojao je ne samo u rumunjskom, nego i u romansko-dalmatskom jeziku). Ekvivalent na hrvatskom jeziku je Tatinja.¹⁴

Naseljenost otoka Mljeta

O naseljenosti Mljeta i stanovništvu (autohtonom ili onom drugom) te kad počinje teže je govoriti zbog općenito slabe istraženosti otoka. Poznata je pojava da prisvojeni prostor zajednica i inače obilježava znacima svoje nazočnosti i vlasništva. Često se radi o prirodnim pojavama koje poprimaju naročitu vrijednost označujući granice teritorija, kulturna mjesta ili pak “obredne repere” (kod različitih obreda inauguracije, motrenja nebeskih tijela i sl.). Izvor, stijena, vrhunac, pećina, stablo ili gaj postaju točke koje povezuje splet vjerovanja, predaja i mitova kao i obreda kroz koje se, na razne načine, očituje i odnos sadržan u prisvajanju teritorija.¹⁵ Česti su (ponekad i jedini) ostaci tog vremena: gradine i tumuli. Međutim, dolaskom novog stanovništva, postavlja se pitanje:

¹³ Ibid., str. 213-214, 218, (bilj. 23, 25).

¹⁴ Ibid., str. 215-216, 218, (bilj. 30), 219, (bilj. 32).

¹⁵ Slobodan Čače, Nekropola u prostoru zajednice, *Materijali*, XX, (XI. kongres arheologa Jugoslavije, Mostar, 1980), Beograd, 1985, str. 71.

zašto je, u istom trenutku, “geografska konjunktura” (zapravo konjektura) u igri, dok je ponuda prostora zapravo bila trajna?¹⁶ Od mogućih razloga krize antičkog svijeta pa do posljedice, a možda i uzroka porasta pučanstva te od, zapravo, početnog variranja i promjene klime, trebalo bi ukazati na izrazito povoljnu (konstantnu?!) mediteransku klimu i kretanje brojnosti stanovništva.

Na dubrovačkom području (kopneni dio) spominje se više narodnosnih skupina: Enhelejci, Plereji, Parthini, Ardijejci i Manijci. Nije potvrđen boravak Enhelejaca, a nepouzdan je i boravak Manijaca na ovom prostoru. Plereji i Ardijejci obično se smještaju na širem prostoru, između rijeke Neretve i Boke kotorske, pa i sve do Albanije. U I. st. Epidaur je pripadao Parthinima koje neki pisci izjednačuju s Plerejima u značenju Primorci “primorski narod”, prema različitom izgovoru. Po tomu je, donekle, sigurno da su na dubrovačkom području boravili Plereji ili Parthini i Ardijejci.¹⁷ Međutim, sve to je za Mljet još uvijek teže dokazivo.

Tako možemo konstatirati da su središta naseljenosti (po koncentriranosti vidljivih ostataka gradina i tumula) bila: Polače-Pomjenta, Ivanje polje, Sutmiho-Čepac dolac, Suđurađ-Lokve, Babino polje-Vodice, Maranovići-Glogovac.¹⁸ O Ilirskoj (ili bolje: ilirodobnoj) naseljenosti zapadnog dijela otoka oko Velikog jezera i luke Polače svjedoče dobro ušćuvani ostaci jake utvrde na Velikom Gradcu, koja je građena u tri reda kamenja, a u blago ovalnom obliku okrenuta prema sjeveru, dužine veće od 40 m. To je brdo koje dominira u tom predjelu, čije su južne strane prema Velikom jezeru stjenovite i okomite u visini 20-ak m i kao takve predstavljaju prirodnu prepreku. Sjeverna i sjeverozapadna strana tog brda relativno se blago spušta prema luci Polače i polju Pomijenti. U podnožju brda nalaze se izvori: Velika i Mala Vrbovica. S vrha brda vidik puca na Mljetski kanal, poluotok Pelješac, Korčulu, Lastovo, Veliko i Malo jezero te na otvoreno more, prema jugu. Ispod lokaliteta Veliki Gradac nalazile su se još dvije manje utvrde-gradci i to: Sladin Gradac i Mali Gradac.¹⁹ Naziv Gradac jasno je prostorno omeđen. Najgušće je proširen na Pagu, u zapadnoj Hercegovini, na Pelješcu i u Konavlima, ali je dosta čest u cijeloj okolici Dubrovnika, na Krku i u okolici Rijeke, a u ostalim krajevima se rijetko javlja.²⁰ Očito je često njegovo pojavljivanje i na otoku

¹⁶ Fernand Braudel, *Strukture svakidašnjice, Materijalna civilizacija, ekonomija i kapitalizam od XV do XVIII. stoljeća*, August Cesarec, Zagreb, 1992, str. 39. Ovo se pitanje odnosi na dosta kasnije razdoblje, ali postavlja se, ne bez razloga, moguće pretpostavke “retrospektivne” primjene.

¹⁷ Šime Batović, Osvrt na područje Dubrovnika u prapovijesti, *Arheološka istraživanja u Dubrovniku i dubrovačkom području*, (Znanstveni skup, Dubrovnik, 1.-4. X. 1984.), Izdanja Hrvatskog arheološkog društva (HAD-a), sv. 12, god. 1987, Zagreb, 1988, str. 53.

¹⁸ Ivo Dabelić, Povijest otoka Mljeta od najstarijeg vremena do XV. stoljeća, *Zbornik otoka Mljeta*, I, Dubrovački muzej, Dubrovnik, 1989, str. 53.

¹⁹ Ibid., str. 54-55; Idem, Iz povijesti otoka Mljeta od najstarijih vremena do VII. stoljeća, *Dubrovački horizonti*, god. XVII, br. 25, Dubrovnik, 1985, str. 30.

²⁰ Šime Batović, O nazivima prapovijesnih gradina na našem primorju, *Zadarska smotra*, god. XLII, br. 4-5, Zadar, 1993, str. 77, govori da naziv “Gradac” spada u drugu skupinu prve podskupine naziva prema svojstvima gradinskih ostataka koji izravno sadrže naknadni opći pojam gradine.

Mljetu. Uz rubove polja Pomijente nalazile su se dvije velike “gomile” u kojima je, nakon rušenja, nađeno nekoliko ilirskih grobova s više ljudskih kostura. Takvih gomila (i u njima ilirskih grobova) nađeno je i oko polja Male i Velike Pome koja se nalaze 3 km zapadnije od Pomijente. Između luke Polače i uvale Tatinice na najvećem brdu Šmriječici također ima jedna kamena utvrda-gradac. Neposredno iznad uvale Tatinice, na dva omanja brdašca nalaze se manji gradci, po kojima su ova brdašca i dobila svoja imena, pa se zovu: Gornji Gradac i Donji Gradac. S njih se može promatrati i kontrolirati ulaz u luku Polače kroz morski tjesnac Kulu koji se nalazi između otočića Kobrave i otočnog kopna. Na rubovima Ivanjeg polja bilo je pet gomila koje su seljaci razrušili prigodom obrade polja i sadnje vinove loze. U svakoj je nađeno ljudskih kostiju, uz koje se nalazilo na ostatke dijelova metalnih kopalja, mačeva i strijela, novčića (likovi vojnika s razapetim strijelicama), kopči i spirala (!), te keramike. Iznad Ivanjeg polja diže se brdo Bijed, na kojem se nalazi oveći gradac. U Blatskom polju bile su dvije velike gomile. Jedna neposredno ispod današnjeg sela Blata te druga u dnu polja blizu Blatine. Oko polja Sutmihajla koje se nalazi iznad pješćane uvale Sutmiholjske bila je po jedna gomila na Njivicama, na Vrh Krsta, na Vukovu brijegu i Malim Gomilama, a na Velikim Gomilama su bile dvije gomile. Grobova je nađeno i oko polja Čepca doca, a bilo je i nalaza: kutijice s bakrenim poklopcem na kojemu je bila igla za zakopčavanje, zatim zlatni novčić (urezan kalež s dva pauna), ostaci koplja i dr.²¹

Drevna legenda o kralju Dešinu i duki Reminu spominje još uvijek živuću tradicijsku predaju da je na brdu Bijedu davno postojao grad romanskog vladara Remina za razliku od utvrđenog grada slavenskog kralja Dešina na brdu Gradcu ponad Ivanjeg polja. Došlo je do velikog okršaja na Ivandan (24. lipnja). Ivo Dabelić Šeho je 1938. godine, kopajući u Ivanjem polju, otkrio “veliku grobnicu i pronašao brojne ostatke kostura, lubanja, nakita, alata, novčića te brojnih štitova i oklopa”, nalaze kojima se zametnuo trag tijekom II. svjetskog rata.²²

Lokalitet Velike i Male Gomile (5 km zapadno od Babinog polja) istraživao je Ivan Marović. Nađeni su pokojnici u zgrčenom položaju, zatim od keramike: lonac s ovalnim pločastim dnom, dva ulomka stijenke posude neodređenog oblika te ulomak ustiju stijenke posude neodređenog oblika. Od nakita: spiralno naočarasti privjesci od brončane žice (3); veći ulomak brončanog naočarastog privjeska kojem je središnji dio u vidu cijevi od većeg broja navoja; brončana dugmad poluloptastog oblika s

²¹ Ivo Dabelić, o. c. (18), str. 55, 126, (bilj. 4); Idem, o. c. (19), str. 31.

²² Antun Tonko Vojvoda, Bitka na Bijedu, (Feljton, Zrnca mljetske prošlosti, 6), *Slobodna Dalmacija*, god. LIV, br. 16251, (Četvrtak, 21. ožujka 1996.), Split, 1996; Idem, Bitka pod Bijedom, Legenda o kralju Dešinu i duki Reminu, u knjizi: *Mljet, Odisejev otok*, Vlastita naklada, Zagreb, 1999, str. 24-25. Vidi opširnije o toj bitki: Tomislav Macan, Pričice i svaštice, (Kako je nastalo Babino polje), *Dubrovački horizonti*, god. XV, br. 23, Zagreb, 1983, str. 149-150; Idem, Bijed u pričanju starog Ivana, u knjizi: *Sa staroga Mljeta*, Naklada Pelag, Zagreb, 2002, str. 90-94. Od kneza Desana u Neretvi Dubrovčani su tražili 50 strijelaca za obranu Stona od srpskog oblasnog gospodara Vojislava Vojinovića 1361. godine. Vidi: Zdravko Šundrica, Stonski rât u 14. stoljeću (1333-1399), u knjizi: *Tajna kutija Dubrovačkog arhiva*, I. dio, Monografije, knj. 28/I, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb - Dubrovnik, 2008, str. 254.

ušicom za prišivanje (7) - Glasinac, faza III-a (Br. D), brojnija u fazi III-b (Ha A); slična dugmad, ali nešto manja (23) - od faze II-a (Br. B), najbrojnija u fazi III-c (Ha B); brončani prstenovi romboidnog presjeka (11), u liburnskoj kulturi, faza III-b i IV te Glasinac III-a, i faza III-c; perforirane perlice plave (akvamarin) boje, bikoničnog oblika (16) - slične i na liburnskom području (grob 87, Privlaka), liburnska kultura I a-c, odnosno Ha A2-B1, Glasinac III-a, u većem broju faza IV-c. Okvirna datacija bi bila doba faze Ha B, odnosno konca kasnog brončanog doba ili prvih početaka željeznog doba na Jadranu.²³

Na sjevernom rubu polja Sutmihajla imali su stanovnici ovog otoka i vodu u prostoru oveće lokve - manji izvor koji nikad ne presuše. Iznad te vode na brdašcu koje se zove Brda nalazi se još uvijek dobro ušćuvana (ilirski) gradina - gradac. Na polju Propadima imaju dvije gomile, na Suđurđu jedna, u Dolu jedna i na poljicu Kruševcu tri. Grobova s ostacima kostiju i keramike nađeno je i na južnim poljima brda Gaja. Iznad polja Suđurđa na vrhu brdašca diže se velika kamena utvrda Gradac od Suđurđa. Na uskom puteljku koji vijuga od Babinog polja prema uvali Suđurska u Mljetskom kanalu nalazi se poljice od Lokava, a iznad tog polja diže se jedna manja utvrda koja se zove Gradac od Lokava. Oko tog polja nađeno je i više gomila. Uokolo sjevernog i sjeverozapadnog ruba Babinog polja nađeno je više gomila koje su uglavnom razrušene prigodom obrade zemlje, ispod zaseoka Matanovića, i nalazi zemljane posude u kojoj je bio zub kutnjak i 11 bakrenih prstenova te u još jednoj gomili ostatke ljudskih kostiju i bakrene naušnice. Tako su ispod zaseoka Matanovića bile četiri, ispod sela Sršenovića tri i kod Oboda tri gomile. Na jugoistočnim padinama Babinog polja nalazi se izvor Vodice. Iznad izvora diže se brdo na kojem se nalazi oveća utvrda, Gradac od Vodica. Taj Gradac je očito izgrađen za obranu izvora i plodnog polja, a sjeverozapadna strana brdašca je skoro vertikalnog (uspravnog) položaja. Na 2,5 km sjeveroistočno od ovog izvora (Vodice) nalazi se brdo Straževac. S njega se lijepo vidi luka Sobra, Mljetski kanal i more s južne strane otoka. I na vrhu tog brda nalazi se kameni gradac, danas uglavnom razrušen, polukružnog oblika, duljine oko 70-ak metara. S južne strane tog brdašca nalazi se manji suhozid duljine 20-ak metara.

Na otoku više vidikovaca nosi naziv Straža i Stražica i možda su još u ilirsko doba služila kao mjesta odakle se promatralo more. Tako postoje: Stražica na Mljetskim jezerima, Straža od Goveđara, Ponta od Velike i Male straže u Ropi, Mala straža u Sobri, Stražica kraj Glogovca i druge.²⁴ Oblik Straža, ili ponekad inačice: Stražica, Stražnica, Stražbanica, Stražišće, Stražine, pa pojedinačno prema romanskom *gvar-dia* - Gardun, ili prema turskom izrazu istog značenja Meteriz, raširen je po otocima

²³ Ivan Marović, Nekoliko nalaza iz halštatskog doba u Dalmaciji, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku (VAHD)*, god. LXIII-LXIV, Split, 1961-1962, str. 16-20; Ivo Dabelić, o. c. (18), str. 55-56; Idem, o. c. (19), str. 31-32.

²⁴ Ivo Dabelić, o. c. (18), str. 67-58, 126, (bilj. 7-9); Idem, o. c. (19), str. 33-34.

većinom od Cresa do Pašmana, a po ostalom primorju samo mjestimično.²⁵ Očiti su i primjeri na otoku Mljetu. Anđelko Badurina je, proučavajući toponomastiku sjevernog Jadrana od Šolte do Istre, utvrdio postojanje skoro 40 naziva tipa "Straža", "Vela Straža", "Stražica", "Stražišće" itd. Smatrao je da tu valja tražiti fortifikacijske nasebine takvog tipa - bizantske "straže" - u prošlosti. Međutim, Badurina nije pokušao istražiti kada se ti toponimi prvi put javljaju u dokumentima. Tako Ivo Goldstein smatra da nema prave osnove zaključivati kako su toponimi "Vela straža" bili nadređeni onim drugima i u strateškom smislu ("male straže bi dojavljivale velikima"). Pet naziva tipa "Vela" ne ističu se nekom posebnom visinom (42, 60, 91, 154, 215 m), a Stražica na Velej Učki je na 1.001 m. Straža na sjeverozapadnoj strani Mljeta je u neposrednoj blizini kasnoantičkog kompleksa Polače i tamošnje dominantne utvrde pa je vrlo malo vjerojatno, gotovo nemoguće, da bi na dva susjedna brijega postojale dvije "utvrde" ili dvije "straže". Tako, Anđelko Badurina pronalazi ove: Stražica iznad Vrulje na Kornatu, Stražica južno od Sali na Dugom otoku, Vela Straža iznad Žmana na Dugom otoku, Stražica iznad Dragova na Dugom otoku, Straža sjeverno od Dugog Rata na Dugom otoku, Straža na južnom dijelu otoka Pašmana, Straža između Kalija i Kukljice na Ugljanu.²⁶ I ime brda Zirine govori da se je s njega ziralo; gledalo i promatralo. Nadalje, velika gomila nalazila se i kod Crnca kamena kod sela Prožure, a razrušena je 1960. prigodom izgradnje otočne ceste. Na istočnom dijelu otoka nalazila se jedna gomila između sela Prožure i Maranovića te dvije u polju Struje ispod Maranovića. Jedna se gomila nalazi kod lokaliteta Vrhmljeća i jedna sjeverno od brda Planjaka. Kameni gradci se na tom dijelu otoka također nazivaju gomile. Tu je gradina na brdu Klupačka, između polja Struje i Maranskog polja, blizu izvora Pištet te gradine na Glogovačkoj su manjih dimenzija, ali su na izvanredno istaknutom mjestu odakle se dobro vidi more prema unutarnjoj i vanjskoj strani otoka. Najviše gomila i gradina nalazimo u središnjem i zapadnom dijelu otoka²⁷, što nam govori o koncentraciji naseljenosti i, kako ćemo vidjeti, kontinuitetu života na otoku. Lokalitet "Grad" spominje se 1618. pri rasporedu straža na Mljetu (također i Sobra, Prag, Obod).²⁸

²⁵ Šime Batović, o. c. (20), str. 78. Naziv "Straža" spada u njegovu drugu skupinu treće podskupine naziva prema svojstvima gradinskih ostataka nastalih prema namjeni, položaju ili naknadnom korištenju gradina.

²⁶ Ivo Goldstein, *Bizant na Jadranu*, Latina et Graeca, Zagreb, 1992, str. 45, (bilj. 262), 49. Vidi: Anđelko Badurina, Bizantska utvrda na otočiću Palacol, *Arheološka istraživanja na otocima Cresu i Lošinju*, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva (HAD-a), sv. 7, Zagreb, 1982, str. 171-177; Idem, Bizantski plovni put po vanjskom rubu sjevernih jadranskih otoka, u rukopisu (1992), str. 7.

²⁷ Ivo Dabelić, o. c. (18), str. 58, 127, (bilj. 10); Idem, o. c. (19), str. 34. Tu autor navodi prevladanu teoriju o "gradinskoj kulturi" dugog trajanja (još iz brončanog doba), što je samo jedna od mogućih karakteristika (gradine) svake pojedine kulture određenog razdoblja još od ranog bakrenog doba, a zbog neistraženosti to je teže utvrditi na otoku Mljetu.

²⁸ *Mljetski statut*, (Statut otoka Mljeta iz 1345. godine), knj. 16, I. izdanje, Književni krug - Zavičajni klub "Mljet", Split - Dubrovnik, 2002, str. 163. Straže (u ljudstvu) bijahu uobičajene na otoku. U zapisniku nezgode na moru trabakule 30. siječnja 1779. ostalo je zapisano da je Petar (Nikole)

Legende i povijesni izvori o Mljetu

Na Jadranskom moru je oduvijek bilo mnogo opasnih moreplovaca, ali tijekom ranih godina IV. st. pr. n. e. carstvo Dionizija služilo je obuzdavanju pustošenja pirata u Jadranskom i Etrurskom (Ligurskom) moru. Nakon maknuća te stabilnosti, prvo su italski i kasnije ilirski pirati ponovno narušavali mir. Postoje podaci da je 325.-324. g. pr. n. e. atenska kolonija poslana u Jadran (nepoznata lokacija) da bi štitila atenske brodove za žito i omogućavala sigurnost protiv Tirenaca, koji se spominju imenom. Brodska eskadra je trebala biti tamo stalno stacionirana da bi štitila trgovce. U I. st. pr. n. e. obalna područja i otoke ometale su pomorske operacije u tim krajevima tijekom građanskog rata, a ova uznemiravanja praćena su ozbiljnim izbijanjima piraterije što je očito u činjenici da je Oktavijan našao za shodno da depopulizira otoke Mljet (Melita) i Korčulu (Corcyra Nigra) zbog uloge koju su odigrali njihovi stanovnici. Liburnski pirati su u isto vrijeme lišeni njihovih brodova.²⁹

Potrebno je spomenuti neke legende, predaje i izvore (bilo one iz prve ruke ili one koje je nemoguće protumačiti u arheološkom smislu). Legenda o Odiseju koji je, vraćajući se kući, doživio nezgodu na moru te da ga je more bacilo na otok nimfe Kalipso, koji je začarani otok Oigigija (Mljet!), teže je da će biti nešto drugo osim legende s vjerojatno nikakvom arheološkom (čvrstom) pozadinom, smatraju Branimir Gušić i Cvito Fisković.³⁰ Tradicija o doživljenom brodolomu Sv. Pavla apostola kod Mljeta, a ne kod Malte zabilježena je u Ignjata Đorđića (Đurđevića) i Farlatija.³¹ Izgleda da je u novije vrijeme Josip Stošić pokrenuo ponovno pitanje Mljeta kao otoka na kojem se spasio Sv. Pavao, ukazujući da u Djelima apostolskim u Novom zavjetu (28 glava) apostol Pavao putuje u Rim u svezi istrage zločinačkog djelovanja te doživljava brodolom na jednom otoku koji se zove Melita. Konstantin Porfirogenet i njegovi geografi govore da je upravo taj otok - Mljet u Jadranskom moru.³² Nesavršeno jedrilje značilo je i otežano križanje (*laviren*; burdižat, bordižat) protiv vjetra, a vjetrovi u olujama mogu

Stražičić vidio nezgodu jer je bio "na straži u Vigiliu Svetoga Silivestra, više Porta od Sovre". Vidi: Vinko Foretić, Crtice iz pomorske povijesti, (Crtice o Mljetu), *Zadarska revija*, god. XI, br. 5, Zadar, 1962, str. 378-379.

²⁹ Henry Arderne Ormerod, *Piracy in the Ancient World*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, (Maryland), 1997, str. 128, 254.

³⁰ Branimir Gušić - Cvito Fisković, o. c. (5), str. 5.

³¹ Kruno Prijatelj, Kasnoantikna palača u Polačama na otoku Mljetu, *Arhitektura*, god. III, br. 25-27, Zagreb, 1949, str. 91. Tu se navodi: Giorgi, *D. Paulus Apostolus in mari quod nunc Venetus sinus dicitur, naufragus...*, Venecija, 1730. (Melitae Illyricianae notitia V.); Farlati, *Illyricum Sacrum*, VI, Ven. 1800, str. 76-77.

³² Luko Brailo, Prošlost, sadašnjost i budućnost Mljeta, Od ljepote se ne živi, (Sv. Pavao na Mljetu?!), *Slobodna Dalmacija*, god. LIII, br. 16088, (Petak, 6. listopada 1995.), Split, 1995, str. 25. Tu se spominje izlaganje na simpoziju (rad Josipa Stošića za novi broj Zbornika otoka Mljeta). Vidi o tom simpoziju: Iz knjige radova sa simpozija o Mljetu, Mljet otok spasa Sv. Pavla, (Zanimljiva znanstvena rasprava prof. Josipa Stošića o čudesnom pradavnom događaju), *Dubrovački vjesnik*, god. XLVII, br. 2345, (6. siječnja 1996.), Dubrovnik, 1996.

često naglo promijeniti smjer. Sv. Pavao je plovio (“bijasmo razbacani”) četrnaestu noć po “Adriji”, što je (u skrajnosti putovanja) decidirano spominjanje mora koje se ne nalazi između Krete i Malte. Jonsko more (u staro doba između Italskog poluotoka, Krete i Sicilije) zvalo se “Jonij”, a ne “Adria”.³³ Olujni sjeveroistočnjak (bura) morao je poslije nekoliko dana okrenuti smjer, a time, na uvjet(ri)ovani način, i brod. Kriterij o vjetru je upitne dokazivosti. Brod nije imao kompasa, a vjetrovi su se mogli mijenjati i po noći koja znatno smanjuje mogućnost opažanja. Nakon oluje dolazi olakšanje u krajnosti (“mrtvo more”), a dugotrajnost 14-dnevne oluje može biti pogubna po posadu (zbog nemogućnosti spremanja hrane).³⁴

O putovanju Sv. Pavla i njegovu brodolomu na Meliti (61. g. n. e.) dosta je pisano³⁵, možda češće u prilog tezi za Maltu, nego za Mljet. Zanimljivo je da su već, na neki način brodolomnici počeli, uslijed vjetra, drugi dan izbacivati teret, a treći brodsku opremu. Sv. Luka piše: “...A kad nadode četrnaesta noć i mi oko ponoći plovijasmo po **Adriji**, učini se brodarima da vide zemlju...”. Nakon prevladane pomorske nezgode, saznali su da se otok zove Melita. Teško je povjerovati da je isti vjetar puhao 13 dana nakon odlaska s Krete. Konstantan jugoistočnjak bi brod doveo do Mljeta za nekih 5-6 dana, a ne za 13 i pol dana. Uz sjeveroistočni vjetar brod bi bio došao do Malte za 6-7 dana ili bi dospio do obala Afrike. Vicko Palunko kaže da je brod plovio “bez krmila i jedra” pogrešno tumačeći riječi Sv. Luke “summisso vase” koje znače “spuštenih na niže ili umanjjenih jedara”. Vjetar koji je pokrenuo brod Sv. Pavla od Krete početno je bio sjeveroistočnjak (bura ili moguće greco-levante), trajao je najviše 4-5 dana i vjerojatno promijenio pravac na istok - jugo-istok. Vjerojatno je, također, da se brodolom odigrao pod jugoistočnim ili južnim vjetrom jer je po izvješću pisca “Djela apostolskih” - “nebo bilo oblačno i pri iskrcanju na otok išao dažd”. Adrija se, po nekim autorima, protezala osim na Jadransko, također i na Jonsko, Sicilsko, te na more između Krete

³³ N[iko] Štuk, O identifikaciji ostrva “Melite”, iz pogl. 27. “Djela Apostolskih”, *Narodna svijest*, god. VIII, br. 28, (13. VII. 1926.), Dubrovnik, 1926, str. 3-4.

³⁴ N[iko] Štuk, Još par riječi o kontroverziji “Melite” na posljednju riječ D. V. Medini, *Narodna svijest*, god. VIII, br. 32, (10. VIII. 1926.), Dubrovnik, 1926, str. 2.

³⁵ Literaturu vidi u radovima: Antun Ničetić, O nekim navigacijskim aspektima plovidbe Svetoga Pavla od Krete do Melite, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, sv. XXXVIII, Zagreb - Dubrovnik, 2000, str. 305-370; Idem-ibid., *Nove spoznaje o postanku Dubrovnika, o njegovu brodarstvu i plovidbi Svetoga Pavla*, Sveučilište u Dubrovniku, Dubrovnik, 2005, str. 357-433; Đivo Bašić, Izida, Liber(a) i Sveti Pavao na Meliti, *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva (HAD-a)*, god. XXXIX, br. 1, Zagreb, 2007, str. 153-167; Miho Demović, Ignjat Đurđević i dubrovačka tradicija o Svetopavloskom brodolomu u vodama hrvatskog otoka Mljeta, u knjizi: Ignjat Đurđević, *Sveti Pavao apostol brodolomac*, Nakladnik: Biskupija Dubrovačka - Dubrovačke knjižnice Dubrovnik - Općina Mljet, Zagreb, 2008, str. 58-60; Niko Kličan, *Sveti Pavao - osvajač za Krista. Kratki životopis sv. Pavla*, Prigodom jubileja 2000. g. rođenja, (Tiskano kao prilog hrvatskog izdanja djela Ignjata Đurđevića “Sv. Pavao apostol brodolomac u vodama otoka Mljeta”), Zagreb, 2008, str. 45-47; Miho Demović, Bibliografija o brodolomu Svetog Pavla, *Brodolom Svetog Pavla u vodama hrvatskog otoka Mljeta*, (Zbornik radova Znanstvenog skupa “Ignjat Đurđević i dubrovačka tradicija svetopavlovskog brodoloma u vodama hrvatskog otoka Mljeta”, Dubrovnik - Mljet, 10. do 13. studenog 2008. godine), Dubrovačka Biskupija - Matica hrvatska-Dubrovački ogranak, Zagreb, 2009, str. 389-399.

i Sicilije, ali to je vjerojatno bilo nakon zapisa(nih) "Djela Apostolskih".³⁶ Po Ignjatu Đorđiću (Đurđeviću) i Vicku Palunku, Adrija se u staro vrijeme pružala od Otrantskih vrata ili nešto malo dalje (do Peloponeza, u Jonsko more), nije ju nijedan stari (zemljo) pisac locirao i u prostor između Krete, Afrike i Sicilije (*Mare Internum*, *Mare Siculum* i *Mare Libycum*). Ptolemej je zapisao (oko 130 g. n. e.) da Adrija oplakuje zapadnu obalu Krete. U II. st. n. e. tako se naziva to morsko područje, kasnije od vremena Pavla i "Djela Apostolskih" Sv. Luke (oko 63.-64. g. n. e.). Strabon (I. st. pr. n. e.) i Josip Flavije (67. g. n. e.) pružaju podatke u prilog zagovornicima Malte, a Josip Flavije je doživio brodolom (67. g. n. e.) *in media Adria* (u sredini Adrije) te je takav brod mogao biti potisnut olujom iz Jonskoga u Jadransko more (po primjeru Diodora Sikulskog o brodu stanovitog Acrotatosa na putu za Italiju). Zagovornici Malte navode i Tabulu Peutingerianu u prilog, ali *Mare Hadriaticum* seže do Sirakuze (preko Jonskog i Egejskog mora) do nekadašnjeg Neapolisa u Traciji (skoro do Dardanela). Diodor Sikulski (poslije 21. g. pr. n. e.) striktno razlikuje Jonsko i Adrijsko (Jadransko) more, što je kao stanovnik Sicilije (Agyriona) mogao precizno razlikovati. Nakon zamiječivanja kopna, olovnica brodolomnika izmjerila je dubinu od 20 pas(us)a (37 - 38,3 m), pa malo dalje 15 pas(us)a (27,75 - 28,75 m). Na Mljetu ima "jedno" mjesto (po D. H. Balmeru), gdje dubina iznosi 20 pas(us)a - kod luke Cima. Po Vicku Palunku, južna obala Mljeta (dužine 30 milja) nema ni 5 milja obale "gdje se ne bi našlo nakon 20 pasusa dubine 15 pasusa". Zemljovid (pa i oni specijalni) ne donose dubine svih točaka i smjerova (položaja), primjerice svakih 100 - 150 m. Dodajmo i komponentu nemirnosti mora, zatim načina mjerenja (nerealno bi bilo uključivati i "dubinu" mora do palube ili vrha razme - bande od broda). Kap. J. Smith i D. H. Balmer pogrešno tvrde da je posada broda na kojem je bio Pavao morala vidjeti dio Jonskog otočja, uzvisine s obje strane Otranta i Albansko gorje prolazeći središnjim dijelom (ili nešto zapadnije) od Jonskog mora, jer iskusni pomorci tvrde da je to ponekad nemoguće u studenom ili prosincu za šiloka (juga, južine), pa čak i ljeti (zbog magle uslijed vrućina).³⁷

Pisac "Djela Apostolskih" nazvao je otočane "barbari" (u smislu neuljudeni), što bi moglo biti primjenljivo na otočane Mljeta i Malte jer je zaljev Sv. Pavla na Malti

³⁶ Niko Štuk, Pomorsko-geografska kontroverzija iz "Djela Apostolskih" o Malti i Mljetu, *Jugoslavenski pomorac*, (Pomorska smotra), god. V, br. 14, (1. rujna 1925.), Zagreb, 1925, str. 1, 3-4. Inače, u ovom radu je iscrpno navedena literatura o putovanju Sv. Pavla, pa je stoga korisno citiranje.

³⁷ Idem-ibid., *Jugoslavenski pomorac*, (Pomorska smotra), god. V, br. 15, (15. rujna 1925.), Zagreb, 1925, str. 1-3. U *Sexta Europe Tabula* Klaudija Ptolemeja stoji za Jadransko more *Sims Adriaticvs*, a na dnu s desne strane "čizme" (gdje dođu prsti(ći), očito dugi) Italskog poluotoka stoji *Adriaticv(m) Mare*. Ostala su *Mare Tirrenvm*, *Mare Ligvsticvm*, *Mare Sardovm*, dok je na *Septima Europe tabula* naznačeno *Mare Affricvm* i *Tirrenvm Pelagus*. Na *Decima et Ultima Europe tabula*, *Mare Adriaticv(m)* naznačeno je s lijeve strane (u razini sredine Peloponeza). "Sicilija je okružena na zapadu i sjeveru Tirenskim morem, na jugu Afričkim, na istoku Adrijatičkim". Vidi: Claudius Ptolemy, *The Geography*, (prijevod i ur.: Edward Luther Stevenson), Dover Publications, (Mineola), New York, 1991, str. 77. (III. knj., poglavlje IV.). Za Iliriju, Liburniju i Dalmaciju vidi: Ibid., str. 68-69. (II. knj., poglavlje XV.).

“udaljen 8 milja od mjesta gdje je u starini bio grad”. Priobalje Malte (Zaljev Sv. Pavla) pogodno je za zaklonište zbog dužine od 3 milje. Konfiguracija obale Mljeta iziskivala je tijekom nevremena, poradi sigurnosti, nasukavanje broda zbog izbjegavanja nadolazeće noći. Tako Niko Štuk nadodaje: “Jer koji bi to gospodar bio odlučio bez više sile i potrebe da razbije svoj brod, koji je bio još sposoban da plovi, ako bi ga mogao zakloniti u luku”. Valovi su prodirali u mali zaljev gdje su se nasukali, tako “da se krma raspadala od sile morske” (po Sv. Luki). Stoga je taj položaj bio izložen pučini, dakle shodno za Mljet, a Malta (Zaljev Sv. Pavla) ima dosta manjih zakloništa za brodove. Mljet je mogao (vjerojatno i trebao) imati poglavara otoka (*principis insulae, princeps insulae*), u slučaju pisca “Djela Apostolskih” - imenom Publije, a Frane Bulić spominje da je na Malti postojao *primus* (ustanova predrimskog podrijetla, svojevrstni *princeps coloniae*). Inače, na Mljetu postoji luka Polače (*Porto Palazzo*), “potpuno zaštićena luka od svakoga vjetra”, pogodna za pričekati proljeće. Niko Štuk smatra (1925.) da “ne bi bilo tako lako ni današnjem krstašu prevaliti za zimske oluje burni komad mora od 45 morskih milja (83,34 km do “nedalekog” Epidaura), gdje i ne bi bio našao pouzdaniju luku; a kamoli jednomu aleksandrijskomu brodu iz I. stoljeća! ... Smiješno je, pak, kazati da je satnik Julije mogao kao kapetan carske garde zapovijediti brodovođu da krene najprije u Brindizi kako bi što prije doveo sužnje u Rim, kao da se ne zna da je na brodu uvijek zapovijedao voditelj broda i nitko drugi”. Nevrijeme je zapravo najveći zapovjednik koji nalaže razumno djelovanje. Nadalje, na Mljetu “imadu ostatci jedne crkvice (“Crkvina”) u polju blizu luke “Cima” o kojoj narod veli da je to bila crkvica posvećena Svecu”.³⁸

Lokalitet zvan u narodu Crkva ili Crkvina ostavio nam je u nasljeđe crkvu sv. (Petra i) Pavla očuvanu u visini zida (dviju građevina) oko 50 cm, čiju je jezgru činila crkva i cisterna na sjevernoj strani. U vidljivim starohrvatskim ostacima, u strukturi zida i šutu, naziru se fragmenti rimskog crijepa (tegula). Unutrašnjost crkve orijentirane istok-zapad čini raščlamba para suprotnih lezena te apsida od tri polukružne niše. Devastirani grob pronađen je uz sjeverno rame apsida, a hidraulična žbuka na ostacima unutarnjih stijenki zida cisterne. Cisterne uz crkve nalaze se i kod Sv. Ivana u Šilovu selu na otoku Šipanu i Sv. Nikole Grčkog na Lopudu. Mljetska je crkva (kraj XI. stoljeća), pak, slična Sv. Filipu i Jakovu u Ponikvama (Metohija) na poluotoku Pelješcu, starohrvatsko-graditeljskim rijetkim “baldahinskim svodom” kao u Sv. Nikole na Prijekome u staroj gradskoj jezgri Dubrovnika i Sv. Mihovilu nad Dolom na otoku

³⁸ Niko Štuk, Pomorsko-geografska kontroverzija iz “Djela Apostolskih” o Malti i Mljetu, *Jugoslavenski pomorac*, (Pomorska smotra), god. V, br. 16, (15. listopada 1925.), Zagreb, 1925, str. 1-2. Thomas Watkins zabilježio je, između ostalog, u Dubrovniku (pismo od 8. veljače 1789.): “Jučer pak, priređen je za mene izlet na otok Mljet, na kojem je (kako stoji u Spisima apostola) apostol Pavao doživio brodolom. Jedan čestiti redovnik me je odveo do mjesta gdje se apostol iskrcao, još uvijek poznatog ‘po dva mora koja se tu sastaju’. Otok je slikovit i Dubrovčani, koji ljeti ovamo često dolaze na izlet, dive mu se i veoma ga cijene”. Vidi: Zdenko Levental, *Britanski putnici u našim krajevima od sredine XV do početka XIX veka*, Gornji Milanovac, 1989, str. 232; Zarko Muljačić, Putovanje Th. Watkina po hrvatskim krajevima 1789. god., *Pomorski zbornik*, knj. 5, Zadar, 1967, str. 537, 543.

Braču.³⁹ “Jednobrodna građevina prezbiterija artikuliranog dvostrukim apsidama” istovjetna je Sv. Platonu na otoku Cresu te je ta starija crkva iz V./VI. stoljeća ili kasnija.⁴⁰ Taj lokalitet Crkv(in)a, između uvale Saplunare i sela Korita, iznad polja Žare, krije obližnje tragove antičkog naselja, na području znanom u narodu kao Mirine. Stanovnici Korita su tijekom trapljenja zemlje za sadnju loze nailazili na “dijelove zida u kreću”. Inače, knez Mljeta Savin Miha de Babalio s mljetskim sucima je, nakon rasprave, donio presudu 30. kolovoza 1500. “ispred crkve sv. Nerea i Achillea, u sporu Žarana oko zemlje”.⁴¹ Crkveno vijeće naselja Korita potaknulo je žitelje naselja Korita i Saplunare u svrhu raščišćavanja ostataka crkve Sv. (Petra i) Pavla “na predjelju Miri” blizu Korita.⁴² Lokalitet Miri (zidine) govori u prilog prostora na kojem se nalazilo naselje.⁴³

Dalmacija se spominje na dva mjesta u pismima Sv. Pavla (Rimljanima, XV, 19; Timoteju, IV, 10).⁴⁴ Drugu poslanicu “ljubljenom sinu Timoteju” apostol Pavao upućuje nakon zatočeništva u Rimu te spominje Luku kao jedinog preostalog od učenika dok su se drugi razišli na različite strane pa tako Tit u Dalmaciju.⁴⁵ Jedno od zanimljivijih, briljantnih objašnjenja o brodolomu Sv. Pavla dao je akademik Nenad Cambi. Pavao je u Dalmaciju poslao Tita koji je prethodno boravio u blizini Jadrana, a također i pratitelj mu kroničar Luka pa otud i proizlazeće rabljenje izraza “Adrias”. Nakon tri misijska putovanja, Pavao je imao određenog iskustva u svezi mora. Evanđelist Luka kao pozorni slušatelj, pratitelj i pisac putovanja bilježio je razgovore i razglabanja te ono Pavlovo izgovoreno i savjetovano. Još prije brodolomnog puta za Rim, Pavao se više mjeseci zadržao u blizini Jadranskog mora jer predlaže Titu da mu se pridruži

³⁹ Ivica Žile, Starohrvatski biljezi na otoku Mljetu, Sve manje upitnika o crkvici sv. Petra i Pavla, *Slobodna Dalmacija*, god. LIV, br. 16399, (20. kolovoza 1996.), (Prilog Forum), Split, 1996, str. 6, Idem, Starohrvatska crkva Sv. Petra i Pavla na lokalitetu Crkvina - otok Mljet, *Obavijest Hrvatskog arheološkog društva (HAD-a)*, god. XXVIII, br. 2, Zagreb, 1996, str. 31-33.

⁴⁰ Ivica Žile, Crkva Sv. Pavla na lokalitetu Crkvine poviše Korita na otoku Mljetu, *Brodolom Svetog Pavla u vodama hrvatskog otoka Mljeta*, (Zbornik radova Znanstvenog skupa “Ignjat Đurđević i dubrovačka tradicija svetopavlovskog brodoloma u vodama hrvatskog otoka Mljeta”, Dubrovnik - Mljet, 10. do 13. studenog 2008. godine), Dubrovačka Biskupija - Matica hrvatska-Dubrovački ogranak, Zagreb, 2009, str. 267, 269-271.

⁴¹ Ivan Dabelić, Prilog boljem poznavanju crkvene povijesti otoka Mljeta, Na lokalitetu Crkva ili Crkvina ostaci crkava sv. Pavla i sv. Nerea i Achillea, *Dubrovački vjesnik*, god. XLIX, br. 2492, (31. listopada 1998.), Dubrovnik, 1998, str. 6.

⁴² Drago Kralj, Koliko je stara crkva sv. Petra i Pavla?, *Dubrovački vjesnik*, god. XLVII, br. 2348, (Subota, 27. siječnja 1996.), Dubrovnik, 1996. Ne začuđuje ni spominjanje crkve Sv. Vida u Koritima kao “ecclesia Sancti Viti, posita in dicta insula in Coriti”. Vidi: Jorjo Tadić, *Građa o slikarskoj školi u Dubrovniku XIII-XVI v.*, knj. II, (1500-1601), Građa, knj. V, Istoriski institut, knj. 4, SAN, Beograd, 1952, str. 110, br. 1007.

⁴³ D. Kralj, Istraživanja, Burna prošlost Mljeta, *Dubrovački vjesnik*, god. XLIX, br. 2450, (10. siječnja 1998.), Dubrovnik, 1998, str. 3.

⁴⁴ Mihovil Abramić, O povijesti kršćanstva u Saloni, u knjizi: *Antička Salona*, (ur. Nenad Cambi), Književni krug, Split, 1991, str. 321.

⁴⁵ Branimir Gabričević, Kršćanstvo u Iliriku do dolaska Slavena, *Antička Salona*, (ur. Nenad Cambi), Književni krug, Split, 1991, str. 327; Idem-ibid., *Studije i članci o religijama i kultovima antičkog svijeta*, Književni krug, Split, 1987, str. 278.

(nakon što mu pošalje Artemu ili Tihika) jer je odlučio prezimiti u tom gradu - drugim riječima, ostati nekoliko mjeseci (Titu, 3, 12). Ciparski biskup Epifanij (IV. st.) spominje da je i Pavlov pratitelj, evanđelist Luka bio u Dalmaciji, tako da nije ciljao na more uokolo Malte. Nadalje, glavari otoka (lat. *princeps insulae*; grč. *protos tes nesou*) Melite (kakav je postojao na Malti) stanoviti je Publije, a to je *praenomen* čovjeka koji je imao rimsko građansko pravo kojeg nemaju peregrini. Međutim, on bijaše *primus* što je različito od *princeps*, a termin *princeps insulae* rabio se u Iliriku za prvaka (glavara) otoka. Nakon što je na Malti ostavila pečat kartaška i sirakuška vlast te otprije grčki upliv i kasnije rimska uprava, "barbari" Malte teško da su gostoljublivi otočani koji su pružili srdačan doček brodolomcima. Car-pisac Konstantin Porfirogenet navodi da je Pavla za palac ugrizla zmija na Mljetu (*De administrando imperio* /DAI/, XXXVI), što rječito govori o Mljetu u Jadranskom moru. Malta je tada (sredinom X. st.) bila pod saracenskom vlašću, a Sicilija je i nadalje pripadala Bizantu, kao prije i sama Malta (od VI. st., temat Sicilije), pa bi se to i spomenulo, a Pavlov "malteški" doživljaj ne bi bio zaboravljen (uslijed kratkotrajne druge vlasti), jer se "malteška tradicija" oblikovala u XIII. stoljeću.⁴⁶ Sidra brodoloma Sv. Pavla ostala su u moru, te bi olovni dijelovi bili očuvani za razliku od onih drvenih, a u olovo eventualno utisnuti pečati imena plovila ili brodovlasnika (u Pavlovom slučaju imenom nepoznatih) potvrdili bi pripadnost broda.⁴⁷ Konstantin Porfirogenet u XXXVI. poglavlju o "Paganima, koje i Neretljanima nazivlju i zemlji koju sada nastavaju" kaže ovo: "...drugi je veliki otok Mljet ili *Malozeátai*, koji spominje sv. Luka u Djelima apostolskim, nazivajuć ga Melita. Na tom je otoku sv. Pavla za prst ujeta ljutica, koju onda sv. Pavao u vatri spali".⁴⁸

Putovanje između pomorske baze u Puteoliju (blizu Napulja) i Aleksandrije trajalo je 42 dana na moru, čak i s minimalnom brzinom od 1 čvora (milja/h). Na kopnu

⁴⁶ Nenad Cambi, Apostol Pavao na moru, *Brodolom Svetog Pavla u vodama hrvatskog otoka Mljeta*, (Zbornik radova Znanstvenog skupa "Ignjat Đurđević i dubrovačka tradicija svetopavlovskog brodoloma u vodama hrvatskog otoka Mljeta", Dubrovnik - Mljet, 10. do 13. studenog 2008. godine), Dubrovačka Biskupija - Matica hrvatska-Dubrovački ogranak, Zagreb, 2009, str. 207, 213, 219-220, 222-223.

⁴⁷ Nenad Cambi, Bilješke o podmorsko-arheološkim nalazima na Jadranu, *Jurišićev zbornik*, (Zbornik radova u znak sjećanja na Mariju Jurišića), Hrvatski restauratorski zavod - Međunarodni centar za podvodnu arheologiju u Zadru, Zagreb, 2009, str. 138. Antička olovna sidra iz Arheološkog muzeja u Splitu duljine su 127 cm i 195 cm (težine 110-120 kg i 425 kg.). Ponekad su teža sidra i od 500 kg, a na brodu ih je, po nekima, bilo 8-10 komada zbog učestalog gubljenja i nepostojanja vitla za izvlačenje, te se jedno, ne nužno i (po)veće sidro, rabilo u svrhu "posljednjeg utočišta u slučaju opasnosti" (*ancora di misericordia*, njem. *Notanker*). Vidi: Mladen Nikolanci, Iliri, Greci i Rimljani na Jadranu, *Mornarički glasnik*, god. VIII, br. 1, Split, 1958, str. 65; Idem, Neki pomorski predmeti i spomenici iz srednje Dalmacije, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku (VAHD)*, sv. LV, Split, 1953, str. 167. Antička sidra su imala duljinu oko 40-300 cm, a težinu oko 7-750 kg. Vidi: Josip Luetić, Spojnica antičkog sidra iz Pomorskog muzeja u Dubrovniku, *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku*, god. VIII-IX, (1960.-1961.), Dubrovnik, 1962, str. 32.

⁴⁸ Konstantin Porfirogenet, *O upravljanju carstvom*, (Priredio: Mladen Švab; Preveo: Nikola pl. Tomašić), August Cesarec - AGM, Zagreb, 1994, str. 95; Idem, *O upravljanju carstvom*, Dom i svijet, Zagreb, 2003, str. 91, 282-283.

putovanje je trajalo otprilike 180 dana besprekidnog marša te još dva dana na moru; potpuna ruta preko kopna putem do Akvileje (blizu Trsta) na zaglavlju Jadranskog mora zahtijevala je ne manje od 210 dana. To je usporedba krajnosti, ravnolinijsko putovanje morem nasuprot polukružnom Mediteranom. Na ruti Rim - Antiohija udaljenost od 1.860 milja na kopnu te još dva dana na moru (između Brindizija i približavanja obali/kopnu na *Via Egnatia*), putovanje morem trajalo bi otprilike 55 dana pri 1 čvoru, te dva dana na kopnu (Seleuceja - Antiohija), dok bi kopneni marš trajao približno 124 dana na kopnu te još dana na moru, omjer od 1:2.2 nasuprot 1:4.3 omjeru između putovanja kopnom i morem na ruti Rim - Aleksandrija.⁴⁹

Kad je Ciceron krenuo iz Atene za Efez 51. g. pr. n. e. rutom do južnog dijela Male Azije gdje je trebao preuzeti dužnosti kao upravitelj, išao je na jednom laganom brodu flotile. Brod je krenuo 6. srpnja, prošao kroz Egejsko otočje (Ceos - Gyaros - Syros - Delos - Samos), zaustavljajući se u svakom od njih, te je napokon došao 22. srpnja (više od dva tjedna nakon polaska). Također na jednom brodu flotile galija, vratio se u Atenu ponovno za dva tjedna. Udaljenost na otvorenom moru nije bila veća od oko 200 nautičkih milja koje bi čak i sporoploveći brod mogao obaviti za 3-4 dana. Putovanje od Rima do Korinta ili natrag uključivalo je povoljne i nepovoljne vjetrove te je sosljedno tome trajalo 1-2 tjedna. Budući da (neki) brodovi nisu plovili brže od 6 čvorova, putovanje od Gibraltara do Rima ili Cartage nikad nije trajalo manje od tjedna. Narbonna je bila najmanje barem 3 dana od Rima, Korint 5, Rodos 7, Aleksandrija 10 dana. Od Byzantiuma (Konstantinopola) do Rodosa putovanje trajalo najmanje 5 dana, a do Aleksandrije 9 dana.⁵⁰

Mljet se spominje kao "insula Meleta" (1281.) te samostan kao "monasterio Meletensi" (1281.), "territorio monasterii de Meleta" (1281.) i općenito Meleta.⁵¹ Također i 1282. godine, te "monasterio de Meleta" (1283.) i "Monasterio Meletensi" (1284.).⁵² Nadalje, postoji i naziv Melita (1296.), te izrazi "ad Melitam" i "in Melita" (1297.).⁵³ Na portulanskoj karti (portulanu) Petra Vescontea iz 1318. naznačen je otok

⁴⁹ Edward N. Luttwark, *The Grand Strategy of the Roman Empire from the First Century A.D. to the Third*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore - London, 1979, str. 84.

⁵⁰ Lionel Casson, *Travel in the Ancient World*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore - London, 1994, str. 151-152.

⁵¹ Gregor Čremošnik, *Spisi dubrovačke kancelarije*, knj. I, *Zapisi notara Tomazina de Savere 1278-1282*, Monumenta historica Ragusina, vol. 1, JAZU, Zagreb, 1951, str. 119, br. 414; 162, br. 529; 172, br. 559; 253, br. 882.

⁵² Josip Lučić, *Spisi dubrovačke kancelarije*, knj. II, *Zapisi notara Tomazina de Savere 1282-1284*, Monumenta historica Ragusina, vol. II, JAZU, Zagreb, 1984, str. 212, br. 909; 239, br. 992; 290, br. 1175; 297, br. 1199; 300, br. 1207; 313, br. 1245; 327, br. 1291; 330, br. 1292. Spominje se također "in monasterio Melite" (1397.), "a Melita a lo abbate de Melita stara ducento de farina" (1439.), "la loro contumacia a porto Palazzo di Meleda... li Meledani..." (10. studenog 1804.). Vidi: Risto Jeremić - Jorjo Tadić, *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika*, III, Beograd, 1940, str. 59, 84, 112.

⁵³ Josip Lučić, *Spisi dubrovačke kancelarije*, knj. III, *Zapisi notara Tomazina de Savere 1284-1286, Zapisi notara Aca de Titullo (1295-1297)*, Monumenta historica Ragusina, vol. III, JAZU, Zagreb,

Molat kao “Melleda”, a Mljet kao “Melida”, dok se na portulanu Angelina Dalortoa iz 1325. spominje Molat kao “Meleda”, a Mljet kao “Meoda”. Jakob de Giroladis (XV. stoljeće) naznačio je Molat (“Melada”) i Mljet (“Molleda”). Venecijanski kartograf Batista Agnese na zemljovidu (1542.) Jadrana naveo je Molat i Mljet istim imenom (“Melata”).⁵⁴

Spomenimo i razočaravajuću misiju (“jesen” 550. godine, tijekom bizantsko-istočnogotskog rata) *magister milituma* Artabana kojem nije pošlo za rukom ni(ti) dospjeti na Siciliju, pretpostavivši da je, napustivši Cefaloniju, njegova flota bila raspršena nevremenom i brod na kojem je bio ukrcan završio na obali otoka *Meleda* u Dalmaciji.⁵⁵ Prelazeći preko Jadranskog mora “zimi” zatekla ga je oluja blizu italske obale. Zapovjednom brodu, na kojem se nalazio Artaban, fortunal je prelomio veliki jarbol te je pošao baciti sidra na dalmatinski otok Melitu /Mljet/ (Proc., *Bell. Goth.*, III, 40, 14-17). Nesumnjivo je da je prijelaz Jadranom u mnogim slučajevima bio kraći negoli kopneni put doseganja Italskog poluotoka. Kao zapovjednik ostrogotske flote, Indulf je zajedrio prema Dalmaciji gdje je osvojio tvrđavu Movicurum “blizu” Salone. Odande je krenuo prema “obalnom kaštelu” Laureatu te su mu, poslije poraza trupa poslanih u Salonu za napad, pali u gotske ruke čak i dromoni na koje su bili ukrcani vojnici i teretni brodovi usidreni u luci (Proc., *Bell. Goth.*, III, 35, 23-29).⁵⁶

Postoji priča o gradnji palače u Polačama koju je dao izgraditi Agezilaj iz Anazarba u Ciliciji, kad je sa svojim sinom, pjesnikom Opijanom, bio od cara Septimija Severa, poslije partskog rata, prognan na otok Mljet. Potaknut ljepotom Mljeta, Opijan je tu, u progonstvu, sastavio svoje dvije didaktične pjesme, između ostalih “Kinegetika” i “Halieutika” koje su mu pribavile pomilovanje cara Karakale (211.-217.), što je vjerojatno dijakronizam jer je spomenuti pjesnik djelovao u doba Marka Aurelija (161.-180.).⁵⁷

1988, str. 309, br. 954; 323, br. 1018; 336, br. 1089. Još se spominju: “domus mee lignaminis posite in territorio monasterii Melete” (1299.), “in insula Melete” (1301.), te također u svezi prodaje drvene kuće u Gradu “Radouanus de Meleta confiteor, quod domum meam lignaminis positam in territorio Sancti Benedicti” (1301.). Vidi: Josip Lučić, *Spisi dubrovačke kancelarije*, knj. IV, *Zapisi notara Andrije Beneše 1295-1301*, Monumenta historica Ragusina, vol. IV, JAZU, Zagreb, 1993, str. 42, 136, 143, br. 102, 518, 547. Također “unam domum meam lignaminis positam in territorio monasterii Melete, quod territorium est prope territorium domini archiepiscopi” (1301.), te u oporukama “monasterio Melete” (1295.). Ibid., str. 117, 274, 279-280, br. 436, 1289, 1296. Kuća (posjed) Dobroslava de Meleda spominje se 1382, 1417. i 1481. godine. Vidi: *Knjige nekretnina dubrovačke općine (13-18. st.) / Communis Ragusii deliberatis ad afflictum (saec. XIII-XVIII)*, (Priredili: Irena Benyovsky Latin - Danko Zelić), Serija: Monumenta historica Ragusina, knj. 7, sv. I i II, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb - Dubrovnik, 2007, str. 139, 149, 249; 9.

⁵⁴ Mirko Marković, o. c. (2), str. 27-29.

⁵⁵ Giorgio Ravegnani, *I Bizantini in Italia*, Il Mulino, Bologna, 2004, str. 52.

⁵⁶ Idem, *I Bizantini e la guerra, L'età di Giustiniano*, Jouvence, Roma, 2004, str. 177, 180. Neki od tih podataka o Artabanu se spominju i u djelu: Idem, *Soldati di Bisanzio in età Giustiniana*, Jouvence, Roma, 1998, str. 126.

⁵⁷ Frane Bulić, Melita (Mljet, Meleda), *Bullettino di archeologia e storia Dalmata*, Anno XL, XLI, XLII, Split, 1919-1922, str. 108. Na to upozorava K. Krile, o. c. (5), str. 18; Branimir Gušić, o.

Spomenimo i navodni posjet filozofa Ksenofana (570./565.-480.) Farosu. Kod jednog grčkog pisca (Hipolit) nalazi se odlomak u kojem se spominje Ksenofan: "A Ksenofan smatra da se zemlja miješa s morem i da se onda s vremenom oslobađa vlage (mora), tvrdeći da za to ima ovakve dokaze: što se na kopnu i na brdima nalaze školjke. A u Sirakuzi je, kaže, u kamenolomu našao otisak ribe i morskih pasa, na Parosu unutar stijene otisak srdjele, a na Meliti otiske svih mogućih morskih životinja".⁵⁸ (Otisak je u ovom odlomku fosil, a Melita bi mogla biti i Malta). Bez obzira da si se radi o zamjeni Parosa s onim u Egejskom moru ili ne, postoji mogućnost da se podaci odnose na Melitu - Mljet. Na Hvaru je još Alberto Fortis 1774. u uvali Žukova, na sjevernoj strani otoka, našao u naslagama pločastih vapnenaca fosile raznih riba, isto tako i u kamenolomu mramora nedaleko od sela Vrbanja te su i ostali znanstvenici istraživali taj otok,⁵⁹ a na Mljetu su u pijesku uvale Saplnare nađeni, nekoliko metara nad morskom razinom, fosili marinskog podrijetla.⁶⁰

U izvorima postoje i neki podaci vezani za otok Mljet. Tako se u Pseudo Skilakovom "Periplusu" (pol. IV. st. pr. n. e.) govori: "...I, ima (ovdje) otok blizu obale, kojemu je ime Melita, i drugi otok nedaleko od ovog, koji se zove Crna Korkira. Taj se otok jednim rtom veoma približava kopnu, a drugim rtom seže do rijeke Narona. Od Melite je udaljen 20, a od kopna 8 stadija".⁶¹ Ep o Argonautima Apolonija Rođanina samo uzgredno spominje Mljet u nizanju otoka.⁶² U rimskog pisca Appijana u djelu *Romanorum Historiarum - "De rebus Illyricis"* opisani su ratovi cara Augusta protiv Ilira i navodi se kako je August u tom ratu 35. g. pr. n. e. pokorio Ilire na Mljetu i Korčuli, kaznivši ih tako za brojne gusarske napade na njegove brodove imerija. Appijan navodi da je u tom pohodu car August razorio njihov grad Melitusu, mlađe ljude pobio, a sve starije odveo u roblje. Povjesničarima do danas nije uspjelo točno locirati

c. (8), str. 19, bilj. 43; Kruno Prijatelj, o. c. (31), str. 91. Te podatke nam donosi pored Ignjata Đorđića (Đurđevića), također i Serafin Razzi, *La storia di Raugia*, Lucca, 1595, str. 161; Luccari, *Copioso ristretto de' gli Annali di Ragusa*, libro quattro, Venecija, 1605, str. 17-18 (ed. 1790, str. 31); Farlati i dr.

⁵⁸ Mladen Nikolanci, Otok Faros prije dolaska Parana, *Hvarski zbornik*, 1, Split, 1973, str. 114, bilj. 43. Tu navodi: M. Marković, Da li je Elejac Ksenofan bio na Hvaru?, *Istorijski časopis*, II, Beograd, (1949-1950), str. 19, uz cit. lit. H. Diels, *Die Fragmente der Vorsokratiker*, 1922, str. 51.

⁵⁹ Ante Tadić, O paleontologiji otoka Hvara, *Hvarski zbornik*, 1, Split, 1973, str. 294. Vidi također: Žarko Muljačić, *Putovanja Alberta Fortisa po Hrvatskoj i Sloveniji (1765-1791)*, Književni krug, Split, 1996, str. 73, bilj. 43.

⁶⁰ Nikola Stražičić, o. c. (4), str. 20.

⁶¹ Mithad Kozličić, *Historijska geografija istočnog Jadrana u starom vijeku*, Književni krug, Split, 1990, str. 91, bilj. 101. Vidi prijevod Mate Suića i njegov rad: Istočna jadranska obala u Pseudo-Skilakovu Periplusu, *Rad JAZU*, knjiga 306, Zagreb, 1955, str. 128; Idem-ibid., *Odabrani radovi iz stare povijesti Hrvatske, (Opera selecta)*, Ogranak Matice hrvatske u Zadru - Arheološki muzej Zadar, Zadar, 1996, str. 198.

⁶² Mithad Kozličić, o. c. (61), str. 138; Apoll. Rhod. 4, 572.

ilirski grad Melitusu, iako je većina mišljenja da ga treba tražiti na otoku Mljetu.⁶³ “Geografija” Klaudija Ptolomeja (II. st. pr. n. e.) definira Mljet kao doslovno - otok (*Melitē nēsos*) što bi, logično, bilo previše s obzirom da se na početku tog poglavlja nabranjanja spominju “otoci”. Tako izgleda da Melita nije slučajno ovako definirana jer njezino naselje ne poznaje niti jedan povijesni ili zemljopisni izvor antike.⁶⁴ I Plinije Stariji spominje Melitu (Plin. NH, 3, 141, 152) ne kazujući, kao ni Ptolomej, da na zadnjoj u nizu nabranjanja (Meliti) ima naselje.⁶⁵ Strabonova “Geografija” Melitu nikako nije spomenula iako za nju znaju mnogi njegovi prethodnici pa i Kalimah, kako bilježi Plinije Stariji.⁶⁶ U Itinerariju iz antoninskog doba navodi se kako je Melita udaljena od Epidaura 200 stadija (It. Ant. 520, 2), pa je to dokaz više da se taj otok i treba vezati uz Epidaur, kao jako rimsko naselje koje je, razumljivo, preferiralo na bliske mu otoke, smatra Mithad Kozličić.⁶⁷ “*Tabula Peutingeriana*” spominje Melitu (TP, 6, 1), Mljet, Korkiru (TP, 6, 1 - Corcyra), Korčulu, koja se, zanimljivo, zemljovidno smješta prije Melite.⁶⁸ Konstantin Porfirogenet tvrdi da na Mljetu, Korčuli, Braču i Hvaru postoje “opustjeli gradovi” iako su ti otoci bili “vrlo lijepi i plodni”. Nadalje, izričito se napominje da su neki otoci nenaseljeni i da imaju puste gradove, a između ostalih spominje se i “Meleta”.⁶⁹

Paladije Fusko (1450.-1520.) u djelu *De situ orae Illyrici* (“Opis obale Ilirika”) na samom kraju kaže: “Osamnaest je milja od Korčule udaljen Mljet, nekoć slavan po psima koji su se prema Pliniju nazivali melitskim, iako Strabon to pridjeljuje drugoj Meliti koja leži pred siciljskim rtom Pahinom. Ilirska Melita opsiže 80 stadija i vrlo je bogata vinom i stokom”.⁷⁰ Ivan Lučić u djelu “O kraljevstvu Dalmacije i Hrvatske” govori da se između Korkire nazvane Melenom i Ilirika nalazi Melita te nastavlja: “Ka-

⁶³ Mithad Kozličić, o. c. (61), str. 211; Branimir Gušić, o. c. (8), str. 15-16; Ivo Dabelić, o. c. (18), str. 60; Idem, o. c. (19), str. 127, (bilj. 15-16), 37, (bilj. 15-16). Mavro Orbini, *Il regno degli Slavi*, str. 199, uvažavajući Appianove podatke navodi da su tom prigodom Rimljani pobili sve mlado. Volaterranus je prvi ustvrdio da se Melitusa nalazila na Mljetu, a za njim se poveo Farlati i drugi autori. (Potpuno) stradanje pučanstva otoka Korčule i Mljeta 35. g. pr. n. e., te robovski status mladeg pučanstva tih otoka koje je Oktavijan August raspodao u roblje opisao je spomenuti Apijan. Vidi: Ante Škegro, *Gospodarstvo rimske provincije Dalmacije*, Biblioteka “Povijest”, sv. 2, Hrvatski studiji, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 1999, str. 244, 300-301.

⁶⁴ Mithad Kozličić, *Istočni Jadran u Geografiji Klaudija Ptolomeja*, Latina et Graeca, Zagreb, 1990, str. 128; Idem, o. c. (61), str. 283, bilj. 236; (Ptol. 2, 16, 9).

⁶⁵ Ibid., str. 301.

⁶⁶ Mithad Kozličić, o. c. (64), str. 121, bilj. 512; (Plin. NH3, 152).

⁶⁷ Mithad Kozličić, o. c. (61), str. 315.

⁶⁸ Ibid., str. 321.

⁶⁹ Ivo Goldstein, o. c. (26), str. 138, bilj. 877; (DAI 30/109-11, Viz. izv. II, 35). Konstantin Porfirogenet kaže da na “Mljetu, Korčuli, Braču i Hvaru ima mnogo maslinika” (?). Vidi također: Ivo Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, Novi Liber - Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1995, str. 46, 95.

⁷⁰ Paladije Fusko, *Opis obale Ilirika (De situ orae Illyrici)*, Latina et Graeca, Zagreb, 1990, str. 114-115; (*De orae*, II, 680, 1-5).

limah bilježi da se prema njoj štenad naziva melitejskom. Tri su Elafita 12.000 koraka od nje”.⁷¹ Upozorava na pravilnu udaljenost Mljeta i Korčule (20 + 100 stadija) “(koju su prepisivači lako ispustili)”.⁷² Smatra da Korčulu i Mljet valja ubrojiti u Liburnijske otoke, “jer Strabon svjedoči da su Liburni nastavali i drugu Korkiru smještenu na samom kraju ušća zaljeva”.⁷³

Albanski vladar Đurađ Kastriot-Skenderbeg je u travnju 1464. zamolio Dubrovčane za smještaj svoje obitelji, a dubrovačka vlada mu je odobrila da ih može “skloniti na Mljet, kao što je i prije činio”, ali tada nije iskoristio tu mogućnost. Dubrovačka vlada je 13. srpnja 1465. ugodila vojvodi Vladislavu tako što mu je dopustila da se skloni na otoke ispred Dubrovnika, a vlastelu je mogao poslati na Mljet jer je od 1464. harala kuga. Na zamolbu da mu u Grad prime ženu i sina Balšu, 24. rujna odlučeno je da može izabrati bilo koju kuću na tri otoka blizu Dubrovnika u kojoj nije smještena neka od vlastelinske ili građanske obitelji “koja je pred epidemijom pobjegla iz Grada”, što je ubrzo izmijenjeno novom odlukom i mogućnošću da dođu u Dubrovnik. Češki knez Jan Lobkovic plovio je na galiji blizu dubrovačkih otoka 12. lipnja 1493. godine, “po dobrom vjetru, ostavljajući s desne strane Mljet”. Poslanik u Carigradu, francuski diplomat Louis des Hayes, zabilježio je krajem svibnja 1626. godine: “Mljet je mnogo kamenit i proizvodi samo vino”.⁷⁴ Protiv peraških uskoka koji su pljačkali dubrovački teritorij Mavro Vetranić (umro 1576.) napisao je satiričan spjev “Orlača riđanka Peraštu govori” gdje je natuknuo “neku poharu benediktinskog samostana sv. Marije na mljetskom jezeru”, mjestu gdje je Vetranić bio opat 1527.-1528. godine, nadodajući da će biti “i goli i bos na suncu kipeći”.⁷⁵ Mavro Orbini kaže: “Na Mljetu se proizvodi mnogo vina, ponajviše crnog i vrlo jakog dok žetva ne daje dovoljno žita”.⁷⁶ Moguće je da je na Mljetu bio i Grgur Barski (pop Dukljanin), u benediktinskom samostanu na otočiću u Velikom jezeru koji je i sam (u poznije vrijeme) donacija dukljanskog vladara, a moguće je da je i Mavro Orbini (umro 1614.), opat tog benediktinskog

⁷¹ Ivan Lučić, *O kraljevstvu Dalmacije i Hrvatske (De regno Dalmatiae et Croatiae)*, Zagreb, 1986, str. 158-159; (*De regno*, II, 550, 1-4).

⁷² Ibid., str. 212-213; (*De regno*, IV, 580, 4; 585, 1).

⁷³ Ibid., str. 224-225, bilj. 44; (*De regno*, V, 185, 2-4; Strab. VI, 2, 4).

⁷⁴ Jorjo Tadić, *Promet putnika u starom Dubrovniku*, Izdanje Turističkog saveza u Dubrovniku, Štamparija “Jadran”, Dubrovnik, 1939, str. 130, 190, 267, 290. Drvo (štapi) za vinograde i crnogorično drvo za ogrjev/gorivo (naročito vapnare) dopremalo se u Dubrovnik s Hvara, Korčule i Mljeta. Vidi: Dragan Roller, *Dubrovački zanati u XV. i XVI. stoljeću*, Građa za gospodarsku povijest Hrvatske, knj. 2, JAZU, Zagreb, 1951, str. 116.

⁷⁵ Pavao Butorac, *Kulturna povijest grada Perasta*, Izdavač: “Gospa od Škrpjela”, Perast, 1999, str. 346.

⁷⁶ Mavro Orbini, *Kraljevstvo Slavena*, Golden marketing - Narodne novine, Zagreb, 1999, str. 264. On također navodi: “dom Euzebije Kaboga, koji na latinskom napisa *Dubrovački ljetopis* i životopise prvosvećenika toga grada, no smrt ga spriječi objaviti ih, iako ih srećom preda u ruke monsinjoru Krizostomu Ranjini, trenutno stonskom biskupu, a prije toga redovniku spomenutog mljetskog [benediktinskog] bratstva”. Ibid., str. 265. Također, vidi: Serafim Razzi: *Povijest Dubrovnika*.

samostana, tamo i pronašao Grgurovu kroniku koju je donio u prijevodu na talijanski jezik i inkorporirao u djelo *Il regno degli Slavi* ("Kraljevstvo Slavena").⁷⁷

Arheološka nalazišta Mljeta

Arheološki ostaci iz antičkog (i kasnijih) razdoblja govore o prohujalim vremenima tog otoka. Tako su u okolici sela Korita više puta nađeni rimski novci Antonina, Augusta, Agripe, Aleksandra Severa, Konstantina (?), Salonina (?).⁷⁸ Rimskih grobova nađeno je i oko polja Pomijente, a u Pomeni se još vide ostaci rimske *villae rusticae*.⁷⁹ Sekundarno uporabljen latinski antički natpis nađen je 1973. u luci Polače (na sjeverozapadnoj strani Mljeta) pri istraživanju ranokršćanske bazilike iz VI. stoljeća. Po tomu je, razvidno postojanje Liberovog hrama s trijemom jer je upravitelj imanja Magnus povećao (proširio) hram s trijemom posvećen Liberu Ocu koji se, moguće, izvorno nalazio u antičkoj građevini (*villa rustica* i termalni uređaji) u luci Polače ili obližnjoj starokršćanskoj crkvi (ploča natpisa nađena u podu) prije koje je tu, možda, stajao (preuređen) Liberov hram.⁸⁰ Dubrovčanin Benedikt Kotruljević (iz roda Kotrulj), nabrajajući otoke u posjedu Dubrovnika, kaže 1464. godine: "...Mljet, na kome se nalazi stara i glasovita luka Polače u kojoj je Venerin hram".⁸¹ Papa Grgur Veliki nalaze 601. u poslanici opatu Melitu (kod Franaka) prestanak rušenja poganskih hramova u Britaniji i njihovu reupotrebu, "uz prethodno čišćenje od lažnih idola", drugim riječima pregradnju antičkog hrama u kršćansku crkvu. U najranijim slojevima crkve Sv. Duha u Škripu na Braču pronađen je Kibelin hram koji je u doba Ivana Ravenjanina pregrađen u crkvu.⁸²

Značajno je nalazište palače u Polačama na otoku Mljetu (ovdje svakako primjetimo množinu te riječi). Frane Bulić je smatrao da potječe iz II. st. n. e.,⁸³ na temelju

⁷⁷ Eduard Peričić, *Sclavorum regnum Grgura Barskog, Ljetopis popa Dukljanina*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991, str. 246.

⁷⁸ Frane Bulić, Starinska iznašašća na otoku Mljetu (Meleda), ins. Melite, *Bullettino di archeologia e storia Dalmata*, Anno XXI, Split, 1898, str. 22; Branimir Gušić, o. c. (8), str. 15; Ivo Dabelić, o. c. (18), str. 61; Idem, o. c. (19), str. 38.

⁷⁹ Branimir Gušić - Cvito Fisković, o. c. (5), str. 44; Ivo Dabelić, ibid.

⁸⁰ Marin Zaninović, Liberov hram u Polačama na otoku Mljetu, u knjizi: *Od Helena do Hrvata*, Školska knjiga, Zagreb, 1996, str. 345-347, 350. Još od republikanskog doba je postojao Liberov hram u Naroni, a u Saloni je potvrđen na više reljefa i natpisa, kao uostalom i u mnogim drugim mjestima istočnojadranske obale, otocima i unutrašnjosti. Vidi: Boris Olujić, Liberov kult na području rimske provincije Dalmacije, *Latina et Graeca*, 35, Zagreb, 1990, str. 11-12 i d.

⁸¹ Benedikt Kotruljević, *De navigatione, O plovidbi*, (Priredio i preveo: Damir Salopek), Ex libris, Zagreb, 2005, str. 233.

⁸² Radoslav Bužančić, Toma Arhidakon i njegove vijesti o Ivanu Ravenjaninu, Obnova salonitanske nadbiskupije u novom sjedištu i pregradnje antičkih građevina u crkve, *Toma Arhidakon i njegovo doba*, (Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 25-27. rujna 2000. godine u Splitu), Književni krug, Split, 2004, str. 269, 272, 275.

⁸³ Frane Bulić, o. c. (57), str. 107.

dvaju fragmenata rimskih natpisa nađenih u palači. Ljubo Karaman, uspoređujući mljetsku s Dioklecijanovom palačom, prvu uvrštava u fazu kasnorimskog, a drugu u fazu srednjerimskog doba, sudeći po masivnom i neraščlanjenom gornjem dijelu mljetske palače te otvorima za vrata i prozore koji su probijeni u prizemlju. Svoju tvrdnju potkrjepljuje i svojim viđenjem da konture zaseoka na mozaiku u Susi (Afrika), iz II. stoljeća, odgovaraju koncepciji pročelja mljetske palače na čijim se krajevima ističu dvije jake osmerokutne kule.⁸⁴ Kruno Prijatelj drži da je palača na Mljetu građena pod izravnim utjecajem suvremene ili nešto starije palače cara Dioklecijana u Splitu. Glavni argument za tu tvrdnju nalazi u podudaranju mljetske palače sa splitskom u glavnim crtama te je stavlja u kraj III. ili sam početak IV. stoljeća.⁸⁵ Pišući o ruševini palače u luci Polače Ejnar Dyggve kaže da te ruševine imaju izvanredno značenje za povijest arhitekture kasne antike, a naročito za diskusiju o tipologiji antičke palače i formalnom nastajanju kršćanske bazilike. Po umetku spoja, s kratkim, debelim kamenima ispod rupa za grede u zidovima i po načinu na koji se zidao spoj, Ejnar Dyggve zaključuje da je palača građena u V. stoljeću. Njemu su i poligonalni dijelovi zgrade kasni, a izgrađeni su u istoj tehnici kao i ostali dijelovi zgrade. Kao treći argument za svoju tvrdnju o vremenu gradnje palače navodi da su vanjski zidovi i jezgre manje jasno odvojeni nego obično u ranorimsko doba. Četvrto, prozori i vrata okruglih lukova su kasni u Dalmaciji. Peto, stube podupiru veliki zidni blokovi s razmakom - što upućuje na istu konstrukciju kao u Mogorjelu, koja je iz IV. stoljeća. Po njemu, i uporaba cigli, njihova veličina i raštrkanost pripada IV. ili V. stoljeću. Ejnar Dyggve smatra da je aula te palače identična s aulom u kasnoantičkoj palači kod Piazza Armerina (oko 300. godine) i palače u Ravenni, koja je, po njemu, prezidana ili izgrađena od Theoderika (oko 500. godine). Veliki prozori u poligonalnoj apsidi imali su približno istu formu kao prozori u poligonalnim apsidama u S. Giovanni Evangelista u Ravenni ili S. Apollinare in Classe.⁸⁶ De Azavedo pišući o palači na Mljetu kaže da je to čudna mješavina palače i vile te da se može sugerirati hipoteza da je građena za comesa Pieriusa, vještog, ali nesretnog generala koji je pao u bitki kod Adde 490. godine.⁸⁷ Belizara koji je dobio zapovjedništvo nad bizantskom vojskom na Istoku čekala je gorka sudbina kada se u

⁸⁴ Ljubo Karaman, O rimskom zaseoku u Polačama na otoku Mljetu, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku (VAHD)*, sv. LVI-LIX, (Zbornik radova posvećenih M. Abramiću, I. dio), Split, 1954-1957, str. 107.

⁸⁵ Kruno Prijatelj, o. c. (31), str. 90-92.

⁸⁶ Ejnar Dyggve, *Izabrani spisi*, Književni krug, Split, 1989, str. 171-179, te pripadajuće bilješke. O Polačama vidi također: Pascale Chevalier, *Salona II, Ecclesiae Dalmatiae*, Starokršćanska arhitektura u rimskoj provinciji Dalmaciji (4.-7. st.), Francusko-hrvatska istraživanja u Saloni (Recherches Archéologiques Franco-Croates), Collection de L'École Française de Rome - 194/2, Tom 1, (Katalog), Arheološki muzej-Split - École Française de Rome, Split - Rim, 1995, str. 454-458.

⁸⁷ Ivo Dabelić, o. c. (18), str. 64, bilj. 28; Idem, o. c. (19), str. 41-42, bilj. 28; (M. C. De Azavedo, *Villae rustiche tardoantiche e instillazioni agricole alto medievali*, Spoleto, 1966, str. 66).

svibnju 544., u svojoj četrdesetoj godini, vratio u Italiju ne kao *magister militum* već kao *comes stabuli*.⁸⁸

Ondašnji Zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode Dubrovnik obavio je arheološka istraživanja antičkog dijela Polača (1971.-1980.), a sljednik Konzervatorski odjel u Dubrovniku i Institut za povijest umjetnosti djelomična istraživanja palače (2001.). Istočno od palače, na lokalitetu Nodilove štale, otkrivena je tzv. istočna bazilika, a jugozapadno od Polača, na maloj zaravni ponad vododerine, tzv. zapadna bazilika.⁸⁹ Antički svijet prethodi kasnoantičkom koji neodvojivo slijedi mljetska građevina uvažavajući predaje i značenja tipoloških uradaka ranokršćanskih svetišta. Igor Fisković smatra da moguća ranija datacija “u puno” V. stoljeće, za razliku od prijelaza V.-VI. stoljeće, a “na spomeniku nema izrazitih pojedinosti za točniju stilsku dataciju”. Palača u Polačama je imala mogućnost neposrednog pristupa brodova (očit položajem i oblikom), a na zapadnoj, 20-ak m udaljenijoj građevini, iskapanja su otkrila termalna uređenja, što je mahom uobičajeno za kasnoantičko doba (i na istočnojadranskoj obali). Tu su i ostaci mozaika istočne (najveće) apside. Pravokutnotlocrtna viševratna jednokatnica (na katu uskih prozora) ukazuje moguće na gospodarsku namjenu (skladište poljodjelskih proizvoda, tereta lađa i dr.) umjesto one fortifikacijske. Sarkofag pronađen uz transept ukazuje na bogate ljude, te ukupnost raščlambe upućuje na kongregacijsku crkvu. Šira vjerska zajednica vjerojatno je potvrđena veličinom jugozapadne crkve (“javno-kolektivna namjena”). Druga, vjerojatno prije srednjeg vijeka zapuštena crkva, također nam je ostala titularno nepoznata. Vjerojatno su benediktinci obnovili postojeće građevine. Oporuka VI. stoljeća (iz Ravenne) govori da se iz mljetskih dobiti osigura 100 dukata “za paljenje kandila i potporu siromasima u otočkim crkvama”. Zavjetna kandila razvidna su u crkvama uz nazočnost redovnika, možda i hodočasnika (“siromasi”?). Dvije značajne osobe, podrijetlom Dalmatinci: Marcellin (umro 468. tijekom pohoda protiv Vandala na Siciliji), te ex-zapadnorimski car i utočenik Dioklecijanove palače Julije Nepot (ubijen 480.), ukazuju na moguću povezanost s mljetskim građevinama (u razdoblju 455.-475. godine).⁹⁰ Salonitanski patricij Marcellin 461. uspio se domoći “kraljevskog naslova” za Dalmaciju (u trajanju od 19 godina), a prokonzul Dalmacije Marcellin, sin prezbitera Johannes (Ivana), morao je, zajedno s metropolitom Theodorom i drugim svećenicima, na brzinu napustiti uništeni glavni grad Salonu.⁹¹

⁸⁸ John Julius Norwich, *Bisanzio, Splendore e decadenza di un impero 330-1453*, Mondadori, Milano, 2000, str. 86.

⁸⁹ Ivica Žile, Polače na Mljetu, u knjizi: *Stotinu hrvatskih arheoloških nalazišta*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2006, str. 210-211.

⁹⁰ Igor Fisković, Jesu li Polače na Mljetu bile sijelo vladara Dalmacije?, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, 13-14, (1996.-1997.), Zagreb, 1997, str. 66, 68-70, 74-75, 77-78.

⁹¹ Ejnar Dyggve, *Povijest salonitanskog kršćanstva*, Književni krug, Split, 1996, str. 24, 70. Za razliku od (prez)imenjaka, postojao je povjesnik Amijan Marcellin (Ammianus Marcellinus, 320.-390.) kojeg Fernand Braudel uspoređuje s Tit Livijem. Vidi: Fernand Braudel, *The Mediterranean in the Ancient World*, Penguin Books, London, 2002, str. 351. O komesu Marcellinu vidi literaturu: Hrvoje Gračanin, “Naši” i “njihovi”: načela pripadnosti u *Kronici* komesa Marcellina, *Raukarov*

Po mišljenju Željka Rapanića, boravak Istočnih Gota i njihov trajniji interes gradnje raskošnih zdanja ostavio nam je u nasljeđe i vilu-palaču izgrađenu u Ostrvici kod Gata (Poljica) u zaleđu Omiša.⁹²

Bizantsko-romanička nazočnost razvidna je “u znakovitom paru pilona u transeptu” što odlikuje crkvu Sv. Marije na Mljetu.⁹³ Jednu pojasnicu na sredini bačvastog svoda i dvije niše na bočnim zidovima imaju lastovska crkva Sv. Ciprijana i mljetska crkva Sv. Pankracija.⁹⁴ Crkva u Polačama oponašala je (nasljedovala) “trijumfalni arhitektonski element” kasnoantičkog spomenika, po mišljenju Miljenka Jurkovića, vjerojatno “i kat palače”. Arhitektura nam tako priča o povijesnom utemeljenju Mljeta (u cijelosti) kao konstantnog posjeda. Važan čimbenik u crkvi privatnog posjednika, tribelon mljetske crkve nije, navodno, odraz benediktinske zajednice. Tako, Miljenko Jurković smatra da je rješenje otvora crkve Sv. Marije na Mljetu proizlazak iz kasnoantičke monumentalne baštine otoka, stoga ne benediktinaca iz Apulije ili ovom prostoru stranog naručitelja, već privatnog naručitelja i posjednika otoka.⁹⁵ Na ovim prostorima je “trijem pred crkvom rijedak (Mljet, Trogir) kao i u južnoj Italiji, koja ga nije preuzela od benediktinske opatije Monte Cassino, dok se češće nalazi u Engleskoj i Francuskoj”.⁹⁶

U pučkoj predodžbi pojavljivanje svetaca o trošku hramova označava kraj klasičnog svijeta. Krajem IV. stoljeća hramovi bogova su preživjeli u većini gradova i okolnim ladanjskim područjima. Nakon Konstantina bili su dijelom “sekularizirani”, ali ih se kontinuirano posjećivalo i štovalo kao javne spomenike. Za mnoge su biskupe bili izvori “infekcije” njihovim kongregacijama (vjernicima u crkvi). Za njihove redovnike bili su tvrđave neprijatelja, tj. vrag. U kasnom IV. stoljeću bilo je oko 2.000 redovnika unutar upadljive pozadine velikih hramova Aleksandrije. Također, u kasnom IV. stoljeću gradovi podnose nagli, rastući teret visokih poreza susljedno obnovi barbarskih prodora na Balkan. Kad su stanovnici gradova izgredima narušili pitanja koja su se neposredno odrazila na financijske i vojne potrebe careva, okrutno su obuzdani. Car Teodozije I. (379.-395.) masakrirao je 390. godine stanovnike Soluna nakon što su oni objesili

zbornik, (Zbornik u čast Tomislava Raukara), Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu - FF press - Odsjek za povijest, Zagreb, 2005, str. 27, bilj. 1.

⁹² Željko Rapanić, *Od carske palače do srednjovjekovne općine*, Književni krug Split, Split, 2007, str. 116.

⁹³ Tomislav Marasović, Predromanička i proromanička arhitektura u Dalmaciji u drugoj polovici 11. stoljeća, *Zvonimir, kralj hrvatski*, (Zbornik radova), HAZU - Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1997, str. 161.

⁹⁴ Tomislav Marasović, *Graditeljstvo starohrvatskog doba u Dalmaciji*, Književni krug, Split, 1994, str. 67.

⁹⁵ Miljenko Jurković, Mljetski tribeloni - tradicija “auličke” arhitekture kasne antike u srednjem vijeku, *Zbornik Tomislava Marasovića*, Sveučilište u Splitu - Muzej Hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu, Split, 2002, str. 215-216.

⁹⁶ Miloš Milošević, *Kotorska katedrala*, u knjizi: *Pomorski trgovci, ratnici i meceni, Studije o Boki Kotorskoj XV-XIX stoljeća*, Equilibrium - CID, Beograd - Podgorica, 2003, str. 371.

njihovog vojnog upravitelja, a gotovo isto učinio je ljudima Antiohije kada su odbili platiti porez. Još u II. stoljeću tijekom viška dohotka slijevao se u javne zgrade, a u IV. stoljeću za glorifikaciju cara i magnata te od V. stoljeća nadalje ta bogata bujica navirala je u kršćanske crkve "za opraštanje grijeha". Uspon ekonomskog položaja kršćanske crkve bio je iznenađujući i dramatičan. Do VI. stoljeća dohodak biskupa Ravenne bio je 12.000 zlatnika, a biskup maloga grada izvlačio je plaću veliku kao onu senatorskog provincijskog upravitelja. Zadivljujuća umjetnička dostignuća kršćanskih crkava u V. i VI. stoljeću izvirala su iz ovog preusmjerenja bogatstva.⁹⁷

Utemeljenje samostanskih zajednica na malim otocima zapadnog Sredozemlja bila je zapadnjačka interpretacija radikalnijih samostanskih iskustava razvijenih u Egiptu i Siriji (neki drugi redovnici više su voljeli šumovit kraj). Kršćani su izabrali alternativne modele kao što je razvidno u golemom razvoju samostanskih zadužbina u Galiji: u nedostatku pustinja, mali otoci izgledali su idealni za pustinjački život. Dijeceza Arelata (Arlesa) je 428. godine bila u rukama uvaženog i visokopoštovanog Honoratusa, utemeljitelja zajednice u Lérinsu - samostana "Otoka svetaca". Neko vrijeme su zajednice asketa utemeljivane na različitim malim otocima između Baleara i u Tirenskom moru. Pjesnik Rutilius Namatianus je, oko 415. godine, prezrivo opisao obične askete (isposnike) koji su "izbjegavali svjetlo" i živjeli usamljeno na otoku Capraia (Isola di Capraia) pred obalom sjeverne Etrurije (Rutilius, *De reditu suo*, I, 439-452). Lérins, koji je bio dovoljno daleko od obale i prepun zmija, omogućio je okrepu u toj klimi patnje i oskudice tako omiljene istočnjačkim redovnicima. U rimskom zakonodavstvu, progonstvo na otok (*relegatio in insulam*) bila je stroga kazna, smatrana znatno lošijom od (običnog) izгона.⁹⁸

Civilna struktura kasnog carstva prilično dobro je opstala na istoku, sve do pošasti (kuge) 542. godine, uz smrtnost blizu 50%.⁹⁹ Od 541. godine Bizantsko Carstvo poharala je razarajuća epidemija bubonske kuge, bolesti koja nikad prije nije viđena na Sredozemlju te je potrajala četiri godine. Kuga je zasigurno izazvala enormne gubitke vojnika i poreznih obveznika te ogromne financijske probleme za Justinijana. Pored ostalih nužnih sredstava, odugovlačio je isplatu vojnih plaća. Kuga se povratila 558. godine te su vojne plaće ponovno zaostajale. Teodozije je dobio većinu Ilirika, ne samo zato što su ga ugrožavali Goti, već poradi njegove vojske koja nije pretrpjela veće gubitke kod (H)adrianopolisa (378.) te je bila jedina učinkovita snaga Bizantskog Carstva u tom području. Bazilije I. (vladao 867.-886.) je, također, štitiio bizantske posjede na istočnojadranskoj obali tako što je ustrojio temu Dalmaciju, iako je za razliku od drugih

⁹⁷ Peter Brown, *The World of Late Antiquity AD 150-750*, Thames & Hudson, London, 2006, str. 103-104, 108-109.

⁹⁸ Giusto Traina, *428 AD, An Ordinary Year at the End of the Roman Empire*, Princeton University Press, Princeton - Oxford, 2009, str. 68-69; Idem, *428 dopo Cristo, Storia di un anno*, Editori Laterza, Roma - Bari, 2007, str. 110-111.

⁹⁹ Averil Cameron, *History as text, Coping with Procopius*, u knjizi: *The Inheritance of Historiography, 350-900*, (ur. Christopher Holdsworth - T. P. Wiseman), University of Exeter Press, Exeter, 2006, str. 63.

tema imala samo znakovit (simboličan) garnizon, smatra Warren Treadgold. Susljedno Prokopiju, vojska na Istoku, 531. godine, imala je 20.000 ljudi, dok je vojska Ilirika 548. godine brojila 15.000 ljudi, a taj broj donio je i Marcelin Komit 499. godine. Moguće je da je vojska pretrpjela gubitke od oko 2.500 ljudi u razdoblju od 395.-499. uslijed djelovanja Vizigota, Ostrogota i Huna, što govori u prilog ukupnog broja od 17.500 ljudi (zabilježenih u *Notitia Dignitatum*). Tako je prefekturu Ilirik branila vojska Ilirika, ali upitno je da su Avari i Slaveni oko 615. godine potpuno uništili tu vojsku Ilirika od 15.000 ljudi. Oko 659. godine bilo koji ostaci vojske Ilirika bili bi od male koristi na zemlji. Neke indicije upućuju na to da je 4.000 karabizijskih mornara predstavljalo ostatak vojske Ilirika (tema Karabizija podijeljena je kasnije u dvije teme: današnja jugoistočna Grčka i širi, uzobalni dio jugozapadne Turske). Razumno je pitanje tko je veslao za 4.000 karabizijskih mornara između njihovog stvaranja oko 660. i njihovog stjecanja Mardaita 687. godine. Carska bizantska flota imala je oko 19.600 veslača 911. godine. Tako se oko 683. godine dobro informiran izvor referira na "stratega broda [*karabôn*] ... s karabizijskim mornarima pod njegovim zapovjedništvom". Spis za 911. godinu kaže da je svaka nova tema trebala imati oko 1.000 mornara i 6.000 veslača, ali kada je Dalmacija postala tema, oko 868. godine, izgleda da nije primila nove postrojbe, smatra Warren Treadgold. Povećanje veličine bizantske vojske od 305. godine reducirano je administrativnim transferom zapadnog Ilirika s nekih 63.000 vojnika za Zapadno Carstvo. U V. stoljeću arheološki ostaci i pisani zapisi govore u prilog porasta prosperiteta koji je omogućio Anastaziju I. (vladao 491.-518.) da smanji poreze i stvori veliki višak. U to vrijeme granične postrojbe, tj. najveći dio vojske, povratio se u poljodjelsku radnu snagu.¹⁰⁰

Crkvene i svjetovne sličnosti dobro su djelovale skupa, a instrumenti proganjanja bili su isti: zakoni, redovnici i zemljoposjednici. Stupanj urbanizacije je mnogo manji i znakovito slabi nakon 400. godine, tako da povijest okolice (ladanjske zemlje) skoro postaje povijest svakoga i svačega. Ustanovljenje samostana u udaljenijim (zabitijim) područjima služi, također, kao nadopuna osnivanju ruralnih crkava i kapelica, na taj način donoseći kršćanstvo među stanovništvo te je, tamo osnovano propovijedanje, napredovalo prigodnim momentima uspjeha, zajedno s fizičkim destrukcijama kulturnih (mogućnosti) objekata.¹⁰¹

Starokršćanska bazilika se nalazi jugozapadno od palače na udaljenosti od 70-ak metara. Ona je nadograđivana i proširivana tri puta u različitim vremenskim razdobljima. Andre Mohorovičić prvi sloj, na osnovi komparativnih elemenata, datira u V. ili najkasnije u početak VI. stoljeća. Drugi sloj je nešto slabije građen, nastao je u vremenu

¹⁰⁰ Warren Treadgold, *Byzantium and Its Army, 284-1081*, Stanford University Press, Stanford, 1995, str. 11, 16-17, 33, (bilj. 39), 47, 60, 73-74, 76, 164.

¹⁰¹ Ramsay MacMullen, *Christianity and Paganism in the Fourth to Eighth Centuries*, Yale University Press, New Haven - London, 1997, str. 67.

između VI. i IX. stoljeća, a treći pripada tipu romanike oko XII. stoljeća.¹⁰² Nenad Cambi konstatira da je uz veliku palaču komesa Pieriusa na Mljetu nastala relativno mala bazilika T-oblika s upisanom apsidom koja se tangencijalno dodiruje s vanjskim perimetralnim zidom. U prostoriji je, lijevo od apside, pronađena elipsoidna piscina. Stoga zaključuje da bazilika nije bila u svezi velike palače od koje je, po svoj prilici, ranija najstarija faza crkve.¹⁰³ Papa Stjepan VI. uputio je 887. hrvatskome biskupu Teodosiju pismo gdje, između ostalog, kaže uz napomenu: "...da pri obnovi (gradnji) novih crkava ne bude zanemareno ono što je ostalo od starih".¹⁰⁴ Tijekom iskopavanja, 1980. godine, pod nadzorom tadašnjeg Zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirode iz Dubrovnika, otkriveno je 20-ak metara daleko od sjeverozapadnog zida palače, autentično rimsko kupalište (terme) 0,5 m pod zemljom. U blizini se nalaze ostaci spremišta-skladišta, uz ostale arheološke nalaze.¹⁰⁵ Po nekim autorima, Dyggve je rekonstruirao tlocrt palače u Polačama po "načelu simetrije", a bez značajnijih "materijalnih činjenica".¹⁰⁶ Kako je to uobičajeno, buduća arheološka istraživanja pružit će cjelovitiju sliku.

Hidroarheološka nalazišta na otoku Mljetu

U ozračju hidroarheoloških nalaza moramo imati na umu plovni put na istočnojadranskoj obali. Poznat je još od neolitika. Nakon prolaza kroz Pelješki kanal plovilo se prema sjeverozapadu uz obalu otoka Hvara, raskrižja putova, jednog koji je iz Mediterana duž obale zapadne Grčke vodio uz istočnojadransku obalu, te drugog koji je išao preko Jadranskog mora na zapadnojadransku obalu (Hvar-Vis-Palagruža-Pianoza-Tremiti-Gargano). Put duž istočnojadranske obale nastavljao se na sjeverozapad uz Šoltu i Hilički poluotok do šibenskog arhipelaga. Odavde se nastavljao crtom koja ide uz jugozapadnu obalu otoka Murtera i Vrgade do Biograda i dalje kroz Pašmanski

¹⁰² Andre Mohorovičić, Prilog poznavanju razvoja arhitekture na otoku Mljetu, *Beritićev zbornik*, Dubrovnik, 1960, str. 25-32.

¹⁰³ Ibid.; Nenad Cambi, Neki problemi starokršćanske arheologije na istočnojadranskoj obali, *Materijali*, XII, (IX. kongres arheologa Jugoslavije, Zadar 1972), HAD - SADI, Zadar, 1976, str. 257. Inače, o Polačama na Mljetu piše i Igor Fisković, Srednjovjekovna preuređenja starokršćanskih svetišta u dubrovačkom kraju, *Arheološka istraživanja u Dubrovniku i dubrovačkom području*, (Znanstveni skup, Dubrovnik, 1.-4. X. 1984.), Izdanja Hrvatskog arheološkog društva (HAD-a), sv. 12, god. 1987, Zagreb, 1988, str. 200-203.

¹⁰⁴ Željko Rapanić, "Ecclesiae destructae...ut restaurantur imploramus" (Iz pisma Stjepana VI pape biskupu Teodosiju 887. godine), *Starohrvatska spomenička baština, Rađanje prvog hrvatskog kulturnog pejzaža*, (Zbornik radova Znanstvenog skupa, 6.-8. listopada 1992.), MGC, Zagreb, 1996, str. 59.

¹⁰⁵ Ivo Dabelić, o. c. (18), str. 65; Idem, o. c. (19), str. 43.

¹⁰⁶ Josip Stošić - Ivan Tenšek - Ivana Valjalo-Vrus - Ivica Žile, Ispravljani tlocrt kasnoantičke palače u Polačama na otoku Mljetu, *Dubrovnik*, N. s., god. XIII, br. 1-2, Dubrovnik, 2002, str. 274; Idem - ibid., *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva (HAD-a)*, god. XXXIV, br. 3, Zagreb, 2002, str. 101.

i Zadarski kanal, a onda se ruta račvala u dva pravca, od kojih je jedan išao uz otoke Molat, Ist, Silbu, Lošinj i Cres na Istru do Tršćanskog zaljeva, a drugi uz otoke Rab, Pag i Krk na Hrvatsko primorje.¹⁰⁷ Ograničenost manevriranja vjerojatno je jedan od razloga što se plovilo opisanim plovnim rutama. Za način plovidbe uz vjetar bila je mnogo pogodnija razvedena istočna obala Jadrana nego zapadna koja nije zaštićena otocima, a neprikladna je i za pristajanje zbog muljevitosti i pličine.¹⁰⁸

Mljetski kanal, zbog svoje širine, nije imao najidealnije uvjete za plovidbu, poglavito tijekom snažnih sjevernih vjetrova, ali ima pet pogodnih uvala: Okuklje, Prožurski porat, Sobru, Polače i Pomenu.¹⁰⁹ Prva rekognosciranja na Mljetu proveo je, 1971. godine, ondašnji Zavod za zaštitu spomenika kulture u Dubrovniku uz sjeverozapadnu obalu i to na istaknutim točkama ispred luke Polače, oko otočića Moračnika, Ovrata i Kobrave, koji zatvaraju uvalu i čine ulaz i izlaz te dalje u pravcu Pomene u Uvali Stupe, kod otočića Glavata i u Lastovskoj uvali.¹¹⁰ U uvali Lastovskoj, uz "istarske" amfore nađeni su i ostaci amfora rimske provenijencije rodskog prototipa s kraja I. st. pr. n. e. - prve polovice I. st. n. e. Pojedinačni ostaci istih tipova amfora nađeni su i na sidrištu kod otoka Ovrata, uz ostatke amfora grčko-italskog tipa kampanske provenijencije s kraćim cilindričnim vratom i ručkama koje ne prelaze visinu grla. Kod otočića Maslinovca, u uvali Stupe, pronađeni su ostaci ranobizantskih tipova amfora loptastog oblika s malim zaobljenim ručkama te onih nešto izduženijeg oblika sličnog tipa.¹¹¹

Dva sidrišta, jedno manje na sjevernoj strani otoka Glavata, gdje leži nekoliko antičkih prečki sidara, te ono značajnije kod otočića Ovrata, svjedoče najbolje o živosti pomorskih komunikacija s otokom Mljetom u antici, a i kasnije. [To također govori u prilog čestoj nemogućnosti vađenja jednom ili u više navrata bačenog (tim činom na dnu zapetljanog) sidra.] Na sjeveroistočnoj strani otočića Ovrata, koje je zaštićeno od bure, pred ulazom u luku Polače na dubini od 25-40 m, registrirano je 50 sidara, različitih oblika i vremenskog raspona, koja su tijekom stoljeća ovdje zapinjala o podvodni greben i ostajala na dnu. To sidrište pokazuje veliku učestalost prometa i dug kontinuitet uporabe luke Polače u antici. Utvrđeni su i korodirani dijelovi dvaju željeznih sidara bizantskog tipa s dva kraka iz VI.-VII. stoljeća te nekoliko sidara iz kasnijih razdoblja.¹¹² Na vanjskoj strani sjeverne punte Okuklja, na samom ulasku u uvalu, nalaze

¹⁰⁷ Zdenko Brusić, Problemi plovidbe Jadranom u prehistoriji i antici, *Pomorski zbornik*, knj. 8, Zadar, 1970, str. 550-551.

¹⁰⁸ Ibid., str. 555.

¹⁰⁹ Anica Kisić, Rezultati podmorskih rekognosciranja i istraživanja u vodama Mljeta, *Zbornik otoka Mljeta*, I, Dubrovački muzej, Dubrovnik, 1989, str. 167; Eadem, Rezultati podmorskih rekognosciranja i istraživanja na dubrovačkom području, *Arheološka istraživanja u Dubrovniku i dubrovačkom području*, (Znanstveni skup, Dubrovnik, 1.-4. X. 1984.), Izdanja HAD-a, sv. 12, god. 1987, Zagreb, 1988, str. 153.

¹¹⁰ Ibid., str. 154-155; (Dasen Vrsalović, Istraživanja i zaštita podmorskih arheoloških spomenika u SR Hrvatskoj, Zagreb, 1974, str. 38).

¹¹¹ Anica Kisić, o. c. (109), str. 167, 169; Eadem, o. c. (109), str. 155.

¹¹² Ibid.

se tragovi brodoloma s ostacima oko stotinjak amfora istočnojadranskog tipa, kojima trbuh nije previše jajoliko istaknut. Nedaleko tog nalazišta, u pravcu sjeverozapada, na položaju Klačina, uz manji istureni rt Maharac, također su nađeni ostaci brodoloma. Smrvljene ostatke amfora nalazimo čak desetak metara na kopnu jer su ih vjetar i valovi razbili o hridi i (iz)bacili na obalu. Niti jedna amfora nije pronađena cijela. To je, pak, tip rimskih amfora rod(o)skog prototipa. Rekognosciranje brodoloma ispred Velikog Škoja otkrilo je brodski teret od 5 velikih kamenica oko 1,5 x 0,5 m, s naslagama i obraslošću biljnim i životinjskim ostacima zajedno s fragmentima amfora i posuđa. Brodolom kod Klačine okvirno se datira u II. i III. st. n. e.¹¹³ Trogodišnja istraživanja nalazišta u uvali Sobra kod rta Pusti (1978, 1980, 1982.) iznjedrila su ostatke kasnoantičkog trgovačkog broda dužine 20 - 25 m koji je mogao obavljati prijevoz oko 1.000 amfora. Malobrojne su očuvane cijele amfore, a u većini slučajeva radi se o duguljastim amforama s malim ručkama za prijevoz ulja (čep od pluta). Okvirna datacija je od 260. do 370. godine (prema Llorisu forma 56). U tri inačice istog tipa razvidna je profilacija grla amfora. To su česte amfore na istočnojadranskoj obali (pojedinačni nalazi), a po nekima potječu iz kasnoantičkog doba sjeverne Afrike (gradovi Hadrumentum i Leptis u Tunisu) kao posljedica učestale trgovine afričkim uljem. Na tom nalazištu je nađeno nešto duguljastih amfora španjolskog podrijetla (prema Llorisu forme II B) te nekoliko tipova loptastih amfora za prijevoz maslina i soljene ribe. Nekoliko keramičnih posuda *terra sigillata chiara* i 2 uljanice (lucerne) iz okvirno istog vremena (sjevernoafričkog podrijetla) također su dio brodskih nalaza. *Terra sigillati chiari* D pripadaju dva naročita pladnja na kojima su utisnuti uresi palminih grančica i šiškarki (325.-400. godine), a ukupni nalazi pripadaju početku IV. stoljeća.¹¹⁴

Luka Polače nalazi se na pogodnom položaju kao zaklonište i noćište brodova. Prostrani ulazi u tu luku između otočića Moračnika, Tajnika, Kobrave i Ovrata pogodni su u slučaju nailaska iznenadnih sjevernih vjetrova. U uvali Polače rekognosciranjem i istraživanjem (1970, 1971. i 1975. godine) utvrđeno je nekoliko mjesta gdje se nalaze ostaci posuđa, stakla i drugih predmeta koji su dospjeli na dno brodova u tijeku njihova boravka u luci ili su tijekom pretovara ispušteni u more. Na dvije lokacije, neposredno uz kasnoantičku palaču, nađeni su najvažniji nalazi. Zapadno od palače je otkriven široki gat obrubljen većim blokovima. Pristanište, što je danas vidljivo na dubini od 1-1,5 m, nastalo je vjerojatno prije gradnje palače i moglo bi se povezati s ostacima objekta iz I. ili II. stoljeća koji je ubiciran neposredno uz to pristanište. Velike količine raznovrsnog arheološkog materijala ispremiješane su na prostoru dugom oko 50 i širokom 15 metara.¹¹⁵ [Nikako ne smijemo smetnuti s uma poniranje

¹¹³ Ibid., o. c. (109), str. 171, 174; Eadem, o. c. (109), str. 158.

¹¹⁴ Ibid.; Anica Kisić, Nalaz potonulog trgovačkog broda s početka IV. stoljeća u uvali Sobri na Mljetu, *Anali Zavoda za povijesne znanosti IC JAZU u Dubrovniku*, sv. XXIV-XXV, Dubrovnik, 1987, str. 19-20, 29-30.

¹¹⁵ Zdenko Brusić, Antička luka u Polačama na otoku Mljetu, *Arheološka istraživanja u Dubrovniku i dubrovačkom području*, (Znanstveni skup, Dubrovnik, 1.-4. X. 1984.), Izdanja HAD-a, sv. 12,

kopna u more uslijed različitih prirodnih okolnosti pa tako i nekadašnjeg kopna koje je (ne)stalo ispod morske/vodene razine.] Najranijim primjercima keramike pripadaju sjevernoafričke zdjele iz početka II. stoljeća, zatim ostala keramika iz radionica sjeverne Afrike koja traje tijekom II. i III. stoljeća. Maloazijskim radionicama pripisuju se primjerak tanjura (pjata) i plitice, a iz istih radioničkih centara potječu vjerojatno i primjerci grublje keramike koja se često nalazi u lučkim prostorima te se rabila za spremanje hrane na brodovima (sredina III. stoljeća). Nađeno je keramičkih pladnjeva crvene boje s višestrukum profilacijom (360.-480.) te serija finih pladnjeva crvene boje i ravnih crta (300.-360.). Nađeni su i primjerci svjetiljaka (lucerni) s motivom palme i kantharosa (420.-550.), svjetiljka s uresom manjih ispupčenja (III. i IV. stoljeće) te rijedak primjerak lampice palestinsko-sirijskog podrijetla IV. stoljeća. Na nalazištu je skupljeno oko 400 primjeraka kasnoantičkog novca (jake korodiranosti), a neki su ikonografski prepoznati kao likovi careva Konstantinova doba (Konstancij?) IV. stoljeća. Nađen je i primjerak plitice s motivom ptice (530.-580.) te plitice sa žigovima stiliziranog kantharosa (570.-660.). Tom razdoblju pripada i nađeni solidus Mauricijusa Tiberijusa (582.-602.) te kopča tipa "Balgota", kod koje trostruka palmetica na srcolikom okovu prelazi u križ.¹¹⁶ Velika množina keramičkih, staklenih i metalnih nalaza (kasno)antičkog pristaništa u Polačama na dubini 3-9 m potječe iz razdoblja III.-VII. st. n. e. pa su tako npr. tri oblika *oinohoa* posuda datirane u V.-VI. st. n. e.¹¹⁷ Ti nalazi rječito govore o intenzivnosti života u Polačama u vremenu od V. do VII. stoljeća. Monumentalnost arhitekture uz podatke iz Odoakarove darovnice, gdje on svojem komesu Pieriusu dodjeljuje prihod s otoka Mljeta od 200 solidusa kao rentu, daju približnu sliku značajne gospodarske moći koja je bila usredotočena na otoku Mljetu (uvali Polačama). Zdenko Brusić smatra da nije, ipak, glavni prihod otoka potjecao od trgovine, već od taksa koje su sigurno plaćali brodovi za plovidbu, ili su se te pristojbe ubirale u lukama. Nadalje, pretpostavlja da je komes Pierius, poput komesa otoka Krka i Cresa, kako spominje Kasiodor, nadzirao preko posebnih djelatnika (*tribuni maritimi*) morski promet, ribarenje i solane ubirući porez.¹¹⁸

U maloj uvali, nešto južnije od rta Stoba, na dubini od 18-20 m, vrlo je značajno nalazište, najvećim dijelom opljačkano. Izvađeno je dvadesetak fragmenata amfora, dijelovi dvaju pitosa, malog vrča s ručkom i plitke zdjelice, a poznato je da je tu izvučeno oko 30 cijelih amfora. Tako je to najveće poznato nalazište bizantskih amfora na Jadranu, iako ih je pojedinačno nađeno na više lokaliteta u RH (Nin, Ošjak, Rogoznica,

god. 1987, Zagreb, 1988, str. 139-140.

¹¹⁶ Ibid., str. 141-142; Anica Kisić, Podmorski nalaz kasnoantičkih svjetiljki u uvali Polače na Mljetu, *Anali Historijskog odjela Centra za znanstveni rad JAZU u Dubrovniku*, sv. XV-XVI, Dubrovnik, 1978, str. 8-9, 12, 14-15.

¹¹⁷ Zdenko Brusić, Neki oblici kasnoantičke keramike s podmorskih nalazišta uz našu obalu, *Gunjačin zbornik*, Zagreb, 1980, str. 77.

¹¹⁸ Zdenko Brusić, o. c. (115), str. 142.

Cavtat i dr.).¹¹⁹ One su datirane kao amfore pronađene u Carigradu, ugrađene kao dio građevinskog materijala u objekte u predjelu Mangala koji su izgrađeni tijekom vladavine cara Bazilija I. u IX. stoljeću. Poznate su i na brojnim nalazištima u Bugarskoj u ranosrednjovjekovnim naseljima Popin, Pliska, Preslav i dr., u Rumunjskoj u Dinogetii iz IX. i X. stoljeća, zatim u Rusiji na nalazištima u Hersonesu koje su datirane novcem Bazilija I. i Bazilija II., a ima ih i na Atenskoj Agori (IX.-X. stoljeće).¹²⁰ Nađen je veći broj ulomaka staklenog posuđa u donjem dijelu od prozirnog svjetlo-zelenog žutog stakla, a u gornjem kobaltno-modrog, na čijim je stjenkama motiv oka utisnut (na toplo) u više redova. Na jednom fragmentu, uz izvraćeni rub, ugraviran je nedešifrirani natpis. Dekoracija u dvoboju staklu dosta je rijetka, a poznata je u Egiptu, Armeniji i nekim lokalitetima Kavkaza u IX. i X. stoljeću. Motiv oka je specifičan u islamskom svijetu i uz istočne granice Bizantskog carstva, u Siriji, Egiptu, Tunisu, Mezopotamiji i Armeniji. Dešifrirani natpis je pisan jednim oblikom pisma koje su rabile neke kršćanske sekte u Siriji i Mezopotamiji. Budući da su amfore bizantskog tipa, vjerojatno su i stakleni predmeti nabavljeni u Bizantu iz neke radionice (stranih) staklara iz Sirije ili Egipta.¹²¹ Veliki pitos s nalazišta kod rta Stoba možda je služio kao spremnica vode na brodu tijekom plovidbe, a jedan vrč istovjetan je onom koji je pronađen na nalazištu broda u Ninu blizu Ždrijaca (dubina 3,5-4 m) koji se ukupnošću nalaza datira u IX. ili X. stoljeće.¹²²

Rt Glavat nalazi se jednu milju zapadno od ulaza u uvalu Polače te su tamo obavljana istraživanja brodoloma iz antičkog doba (kampanje 1988, 1989, 1990 i 1991.). Iako je lokalitet na dubini 36-42 m i dublje, utvrđeno je da je u površinskom sloju gotovo potpuno opljačkan. Radi se o brodolomu "italskog" broda s miješanim teretom keramičkog posuđa, amfora i poluproizvoda na bazi olovne rudače. Posuđe je predstavljalo glavninu tereta. Nađene su zdjele i tanjuri (pjati) narančasto-smeđe boje, zatim duboki tanjuri s tamno-crvenom presvlakom po unutarnjoj strani (tzv. "pompejanski tanjuri") te italska i istočna sigillata, a isto tako i serijska kuhinjska keramika odgovarajućeg podrijetla. Između ostalih, nađeni su i primjerci dvaju važnijih tipova. Prvi tip je amfora širokih usta i grla koje prelazi u cilindrično tijelo s izraženom nožicom (tip Dressel 21/22, Callender 4, Ostia LIV, Peacock-Williams 7). Podrijetlo tih amfora je na Italskom (Apeninskom) poluotoku (Kampanija i Lacij), u I. stoljeću, a sadržavale su, po svojoj prilici, konzervirano voće. Taj tip amfore nije do sada nađen u Jadranskom moru, za razliku od drugog. Radi se o amfori cilindričnog tijela kaneliranih stijenki, bez vrata i širokih usta (tip Peacock-Williams 13, Richborough 527), potječe sa zapadnog Mediterana i datira se u I. stoljeće. Crvena olovna boja bila je nalivena u keramičke

¹¹⁹ Anica Kisić, o. c. (109), str. 174; Eadem, o. c. (109), str. 162.

¹²⁰ Zdenko Brusić, Byzantine amphorae (9th to 12th Century) from Eastern Adriatic underwater sites, *Archaeologia Jugoslavica*, XVII, Beograd, 1976, str. 38-41; Anica Kisić, o. c. (109), str. 179.

¹²¹ Ibid.

¹²² Zdenko Brusić, o. c. (117), str. 81.

posude širokog grla s tri ručke te zalivena olovom koje je tako služilo kao čep. Analiza je pokazala da je riječ o crvenoj olovnoj boji (minij, Pb_3O_4), te grumenju galenita (PbS) i cerusita ($PbCO_3$). Osim za dobivanje elementarnog olova, cerusit je mogao služiti i za proizvodnju olovnog bjelila (bijeli pigment). Nađena je i velika količina grumenja plavog i zelenog stakla, ostaci sidara (2), jednog željeznog te olovna prečka drugog, drvenog sidra. Nadalje, nađeno je i mnoštvo brončanih čavala te manji dislocirani dijelovi brodske konstrukcije. Na tim ostacima broda (desetak rebara s daskama oplata) jasno se uočava klasični antički način spajanja dasaka oplata sustavom utora i klinova ("planking"). Navedeni izbor predmeta tereta je zapadnomediteranskog podrijetla, a užu lokaciju mogli bismo tražiti na jugu Italskog poluotoka (Kampanija?). Brodolom je datiran u kraj I. i početak II. stoljeća.¹²³ Pronađeni su ostaci 13 rebara (unutarnja i vanjska oplata) te dio kobilice, što moguće ukazuje na brod nosivosti oko 100 t i duljine oko 20 m.¹²⁴ Olovna prečka antičkog sidra, pronađena kod hridi Čavlin – Murter, također pripada tzv. "pokretnom" modelu te su na Jadranu pronađena tri takva primjerka od kojih je jedan upravo s nalazišta kod rta Glavat.¹²⁵ Lokacije antičkih brodoloma na Mljetu i Lastovu (pod zaštitnim rešetkama) ukazuju na vrijednost hidroarheološke baštine svojom netaknutošću.¹²⁶ Očito je da su hidroarheološka nalazišta na Mljetu raznolika i bogata (usprkos pljački!), te da se, uglavnom, nalaze sa sjeverne, zaštićenije strane otoka.

Antičke radionice keramike (i one koje prevladavaju okvire okolnosti) obično moraju imati veće količine tekuće vode, ogrjev iz okolnih šuma, dovoljne količine gline i morsku komunikaciju pa je tako, npr. keramika s pečatom Sexta Metilija Maxima, pronađena ugrađena u rimskim termama u Rijeci te ima ostataka pohranjenih u

¹²³ Mario Jurišić, O. Mljet/rt Glavat, Potonuli antički brod s teretom, *Arheološki pregled* 1988, Ljubljana, 1990, str. 135-136; Irena Radić - Mario Jurišić, Das antike Schiffswrack von Mljet, Kroatien, *Germania*, 71, Frankfurt, 1993, str. 113-138; Mario Jurišić, Zaštitno istraživanje antičkog brodoloma na Mljetu (druga sezona), *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva (HAD-a)*, god. XXI, br. 3, Zagreb, 1989, str. 50-51; Idem, Istraživanja podmorskih arheoloških lokaliteta u Hrvatskoj tijekom 1990. godine, *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva (HAD-a)*, god. XXIII, br. 1, Zagreb, 1991, str. 26; Idem, Istraživanja podmorskih arheoloških lokaliteta u Hrvatskoj tijekom 1991. godine, *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva (HAD-a)*, god. XXIII, br. 3, Zagreb, 1991, str. 57, uz rabljene dnevničke hidroarheoloških istraživanja na rtu Glavat (1988.-1991.). Organizirana je i izložba o tom brodolomu. Vidi: Anica Kisić, *Antički brod u podmorju Mljeta / A Shipwreck near the Island of Mljet in the Antiquity*, /katalog izložbe/, (lipanj), Dubrovački muzeji - Pomorski muzej, Dubrovnik, 2000, 16. str.

¹²⁴ Mario Jurišić - Irena Radić Rossi, Glavat na Mljetu, u knjizi: *Stotinu hrvatskih arheoloških nalazišta*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2006, str. 126.

¹²⁵ Mario Jurišić, Antički brodolom kod hridi Čavlin, *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva (HAD-a)*, god. XXXVI, br. 2, Zagreb, 2004, str. 100. O simbolima astragala na antičkim sidrima vidi: Filippo Avilia, *La Storia delle Ancore*, Edizioni Ireco, Formello (RM, Italia), 2007, str. 93-102.

¹²⁶ Mario Jurišić, Hidroarheološka djelatnost Državne uprave za zaštitu kulturne i prirodne baštine u godini 1995., *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva (HAD-a)*, god. XXVIII, br. 1, Zagreb, 1996, str. 33.

današnjem Senju i Splitu.¹²⁷ Mnogobrojni rimski ostaci (npr. rimskih vila) obično su otkriveni na pogodnim mjestima za pristaništa, uz more, gdje, u pravilu, postoji izvor pitke vode (npr. Selce, Punta Zidine kod Lopara, Voz na Krku i dr.).¹²⁸

Nekoliko stotina metara od južne obale Mljeta nalazi se pličina Sv. Pavao te su ostaci brodoloma evidentirani 2006. godine. Na stijenama je ležalo 6 topova uokolo kojih su bili dobro očuvani keramički vrčevi, zdjele, tanjuri i metalni uporabni predmeti, a dublje se nalazilo željezno sidro i dijelovi brodske konstrukcije. Ulomci tanjura pripadaju sjevernoitalskoj renesansnoj graviranoj keramici, "imitaciji kineskih" uresa kombiniranih s orijentalnim, a pronađen je i vrč načinjen u Izniku (Turska). Sjeveroistočno (13 m) od situiranog nalazišta pronađen je sedmi top, a sjevernije (oko 50 m) i sidro. Na nalazištu je otkriveno 6 topovskih kugli, poluloptasto sedmeroutorni disk (promjera 24 cm), dva brončana vjedra, dva profilirana brončana svijećnjaka (donji dijelovi), vrč s ručkom, šest istovjetnih (zelenih) grla boca, ulomak dna i dio trbuha boce te jednobojna glazirana engobirana keramika bez uresa i dva oslikanog uresa, također, i primjerak gravirane ili *sgraffito* keramike (figuralni prikaz mladića s lutnjom). Tri vrča (dva grubljih oblika) i jedna zdjelica (od bijele gline i kvarca) čine predmete turske provenijencije.¹²⁹ Specifični nalazi u području pličine Sv. Pavao, blizu mljetske obale, odavaju ostatke brodoloma XVI. stoljeća. Top br. 2 (istovjetan i br. 3) brončani je top pedrijera (dužine cijevi 146 cm). Blizu željeznog ležišta za maškul oznaka je "292" (težina u librama) te se ispred arapskih brojki nalazi oznaka "VII". S prednje strane punjeni top br. 6 (dužine 120 cm, poligonalne 12-stranične cijevi) bio je namijenjen željeznim projektilima.¹³⁰ Taj vrijedni brodski teret luksuznih tanjura, čajnika i zdjelica (iz turskog grada Iznika) i sjevernoitalske i orijentalne keramike, staklenih boca i bakrenog posuđa, relativno precizno je datiralo brončano brodsko zvono (ugravirana godina 1567.).¹³¹ Tako je novovjekovni brodolom (brodska konstrukcija, oprema, teret) na vanjskoj strani otoka Mljeta, na nalazištu plič zapadno od otočića Preč, zapadno od Saplunare, otkriven na prosječnoj dubini od 40-41 m.

¹²⁷ Franjo Deranja, Tim arheologa došao do novih saznanja o antičkoj radionici za pečenje keramike, Jadranska amfora mijenja povijest, *Novi list*, god. LXIV, br. 20376, (Petak, 9. srpnja 2010.), Rijeka, 2010, str. 23.

¹²⁸ Radmila Matejčić, Monolog nad riječkim termama, u knjizi: *Izleti u prošlost*, Adamić, Rijeka, 2000, str. 46.

¹²⁹ Igor Miholjek, Novovjekovni brodolom kod pličine sv. Pavao pokraj otoka Mljeta, *Jurišićev zbornik*, (Zbornik radova u znak sjećanja na Marija Jurišića), Hrvatski restauratorski zavod - Međunarodni centar za podvodnu arheologiju u Zadru, Zagreb, 2009, str. 273, 275-276, 278-280.

¹³⁰ Igor Mihajlović, Preliminarna analiza topova br. 2 i 6 s novovjekovnog brodoloma kod pličine Sv. Pavao pored Mljeta, *Jurišićev zbornik*, (Zbornik radova u znak sjećanja na Marija Jurišića), Hrvatski restauratorski zavod - Međunarodni centar za podvodnu arheologiju u Zadru, Zagreb, 2009, str. 267, 269-270.

¹³¹ Ahmet Kalajdžić, Podmorska arheologija, Nastavak istraživanja potonulog plovila nedaleko od otoka Mljeta, Zvono otkrilo starost broda, *Slobodna Dalmacija*, god. LXVIII, br. 21307, (Četvrtak, 17. lipnja 2010.), Split, 2010, str. 22.

Brod je, možda, nakon nasukavanja potonuo 50-ak metara zapadnije od pliči. Inače, na Mljetu se (2009.) nalazi 7 evidentiranih, 11 registriranih i 3 preventivno zaštićena podmorsko-arheološka nalazišta. Zapadno (150 m) od uvale Kozarica evidentirani su, 2003. godine, ostaci antičkog brodoloma (tri povećća ulomka cilindričnih amfora te ostalih tipova amfora). Na sjevernoj strani Mljeta nalazište V. Doline, otkriveno 2006. godine, razotkriva šest (skoro) cijelih (kasnoantičkih) amfora (IV. stoljeće) i tri željezna sidra (80-100 cm).¹³²

(Kasno)srednjovjekovno i novije doba Mljeta

Po nekim autorima, otok Mljet u antici i srednjem vijeku u cijelosti je bio u vlasništvu jednog velikodostojnika, a to se spominje i u Djelima Apostolskim, što je susljedno samopotvrđujuće.¹³³ Teritorij otoka Mljeta i stanovnici od Crne Klade do Vrha Mljeta predstavljali su srednjovjekovnu komunu (općinu) Mljet.¹³⁴

Na Mljetu postoje ostaci i starohrvatskog doba. Tako postoje predromanički uratci iz crkve Sv. Andrije u Babinom polju (sekundarno uzidana tranzena - spolia) iz početka XII. stoljeća, zatim iz crkve Sv. Mihajla u Babinom polju (ulomak kamene grede i arhitrava, ulomak s natpisom) iz XI. stoljeća te u crkvi Sv. Marije s benediktinskim samostanskim kompleksom na Jezeru (dva ulomka nadvratnika) iz kraja XII. stoljeća, što sve svjedoči o pripadnosti još nepoznatim crkvenim objektima.¹³⁵ Zlatar (*aurifex*) Bazilije se spominje 1283. kao “vlasnik treće kućice na teritoriju mljetskog samostana”.¹³⁶

U Babinom polju nalazi se crkvice Sv. Mihovila ili Sutmiha, a crkva Sv. Trojice u Prožuri na Mljetu spominje se 1477. godine. Mljetsku kongregaciju (*congregationem Melitensem, Melitanam*) činili su benediktinski (muški) samostani (kasnije u Dubrovačkoj Republici), inače osnovani početkom XI.-XIII. stoljeća. Zanimljivo je da su, uz posredništvo vlade Dubrovačke Republike, mljetski redovnici oslobodili pučanstvo otoka Mljeta “od tlake, servituta i ostalih osobnih tereta” za godišnji paušalni otkup od 300 perpera, a svaka je kuća morala godišnje davati redovnicima poklon u vidu

¹³² Domagoj Perkić, Novi podmorski arheološki lokaliteti na širem dubrovačkom području, *Jurišićev zbornik*, (Zbornik radova u znak sjećanja na Marija Jurišića), Hrvatski restauratorski zavod - Međunarodni centar za podvodnu arheologiju u Zadru, Zagreb, 2009, str. 322-324.

¹³³ Josip Stošić, Otok-palača-samostan, Simpozij *Prirodne značajke i društvena valorizacija otoka Mljeta*, Priopćenja, (Pomena, otok Mljet, 4-10. rujna 1995.), Hrvatsko ekološko društvo - Državna uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine - Nacionalni park Mljet, Zagreb, 1995, str. 660.

¹³⁴ Ivo Dabelić, *Komuna Mljet od 1500. do 1808. godine*, Dubrovnik, 2004, str. 11.

¹³⁵ Ivica Žile, Predromanička skulptura otoka Mljeta, Simpozij *Prirodne značajke i društvena valorizacija otoka Mljeta*, Priopćenja, (Pomena, otok Mljet, 4-10. rujna 1995.), Hrvatsko ekološko društvo - Državna uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine - Nacionalni park Mljet, Zagreb, 1995, str. 629-634.

¹³⁶ Josip Lučić, *Obrti i usluge u Dubrovniku do početka XIV stoljeća*, Monografije 7, Sveučilište u Zagrebu, Institut za hrvatsku povijest, Zagreb, 1979, str. 66.

(jedne) kokoši. Uz ljekovite i egzotične biljke (na polju u Pomijenti), redovnici su uzgajali i pamuk, rižu(?) te rabili otočke solane. Vrlo važno je napomenuti da je nešto poslije dolaska Mljeta u ruke Dubrovniku uređen lazaret u samostanskoj zgradi (1397.) i bolnica (prva polovica XVI. stoljeća) za kugom oboljele dubrovačke građane¹³⁷, što je moguće bio slučaj i u kasnoantičko doba.

Benediktinska opatija imala je u posjedu plodni sjeverozapadni dio Mljeta, te su Dubrovčani odobrali dubrovačku crkvenu nadležnost. Papa Klement VII. osnovao je 1530. bulom mljetsku benediktinsku kongregaciju (samostani na Mljetu, Šipanu, Sv. Andriji i Sv. Jakovu), što je učinjeno nakon nagovora (kod dubrovačkog Senata) mljetskog opata Jerolima Beneše 1528. godine. Bulom pape Klementa VIII. iz 1604. godine mljetska kongregacija potpala je pod vlast dubrovačkog nadbiskupa (do 1641.). Dubrovačkoj vladi nije bilo u interesu podvrgavanje mljetske kongregacije Montecasinskoj matici ili dubrovačkom nadbiskupu jer bi strana vlast "nadzirala njezine zgrade, posjede i prihode". Prihodi samostana na Mljetu iznosili su 400 dukata godišnje (po izvješću Dubrovčanina Jerolima Giorgija 1648. godine). Nakon velikog potresa 1667. godine Stjepan Gradić zastupa prvotno mišljenje da se ukine mljetska kongregacija (1/3 prihoda nadbiskupu, 1/3 kaptolu, 1/3 za crkveni namještaj, posuđe i dr.), ali naknadno (1669.) zastupa mišljenje dubrovačke vlade o sprječavanju ukidanja mljetske kongregacije, što je i uspjelo kod pape Klementa X. na štetu zahtjeva dubrovačkog nadbiskupa Torresa (1665.-1688.).¹³⁸

¹³⁷ Ivan Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima*, sv. II, (Benediktinci u Dalmaciji), Split, 1964, str. 435-437, 443-444, 451. "I tko osim redovnika svetog Benedikta ima obrađeno ili bi ubuduće obrađivao na istom otoku zemljište, ono, što se običava nama davati, neka prinese spomenutom njihovu samostanu". Vidi: Vinko Foretić, Dvije isprave zahumskog kneza Dese o Mljetu iz 1151. godine, *Anali Historijskog instituta u Dubrovniku*, god. I, sv. I, Dubrovnik, 1952, str. 70. Vidi u novije vrijeme neke dodatne podatke, izvore i literaturu (za sanitarno-higijenske prilike Mljeta): Zlata Blažina-Tomić, *Kacamorti i kuga, Utemeljenje i razvoj zdravstvene službe u Dubrovniku*, Monografije, knj. 27, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb - Dubrovnik, 2007, str. 138, 140, 160, 176-177, 187, 189, 232-234.

¹³⁸ Josip Lučić, Uloga Stjepana Gradića u rješavanju nekih dubrovačkih problema, (Pitanje Mljetske kongregacije i slanica na Neretvi), *Dubrovačko povijesno iverje*, Matica hrvatska, Dubrovnik, 1997, str. 111-115. Za opata benediktinskog samostana Sv. Marije na Mljetu izabran je 24. ožujka 1454. profesor teologije i dominikanac Miho(vil) iz Dubrovnik (Michael de Ragusa). Apostolskoj stolici je trebalo plaćati pristojbe za samostan Sv. Marije na Mljetu sjedinjene s kongregacijom iz Monte Cassina u iznosu 80 florena (podatak zabilježen 1515.). Matej (Lovrin) Ranjina molbom traži papinu intervenciju 26. lipnja 1476. u dodijeli nadarbina od benediktinskog samostana Sv. Marije na Mljetu (pod patronatstvom dubrovačke komune, zapravo Dubrovačke Republike), a čiji godišnji prihodi iznose do 200 zlatnih florena, koje je apostolskom ovlašću i dobio na komandatornu upravu. Redoviti pohod u Rim (tzv. *visita ad limina apostolorum*) obavljao je opat benediktinskog samostana na Mljetu. Vidi: Jadranka Neralić, *Put do crkvene nadarbine, Rimska kurija i Dalmacija u 15. stoljeću*, Književni krug, Split, 2007, str. 53, 76, 175, 242, 301, 309, (bilj. 85), 354. Gradnja samostana Dubrovačke kongregacije (dominikanaca) na Mljetu bila je započeta 1624. godine. Vidi: Stjepan Krasić, *Dominikanci, Povijest Reda u hrvatskim krajevima*, Hrvatska dominikanska provincija - Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1997, str. 27.

Za ulje koje je svijetlilo pred Svetohraništem (Tabernakulom) u crkvi Sv. Vlaha u Babinom polju žitelji Žare i Blata godišnje su plaćali 15 groša (1459).¹³⁹ Zanimljiva je odredba kojom se nalaže pronalazaču plutajućih stvari u moru "sa strane našega samostana" da to odmah prijavi samostanu te nalaznik ima pravo na polovicu nađenoga. U slučaju pronalaska stvari na morskom potezu od Glogovca do Rope (tj. Križić - Sobra - Krvare - Glogovac u Blatu), nalaznik dobija četvrtinu ("svake nađene stvari").¹⁴⁰ Tijekom mletačko-turskih ratova (XVII.-XVIII. stoljeće) osamljeni benediktinski samostan na Mljetu ugrožavali su gusari. Vjerojatno su benediktinci našli na otočiću u sredini Jezera neku stariju crkvu. Za stup od egipatskog granita ispred samostanskog stubišta, vjerojatno ostatak s (kasno?)antičkog nalazišta, općenito bijaše uobičajen prijenos u predromaničke crkve (IX.-XI. stoljeća).¹⁴¹ Benediktinski samostan Sv. Marije na Mljet-skom Jezeru ukinuo je dekretom general Marmont 31. svibnja 1808. godine.¹⁴²

Prihodi samostana Sv. Marije su 1808. godine procijenjeni na 4.952,22 dukata. U studenome 1813. na samostan je navalilo 12 Mljećana te su opljačkali samostan i protjerali ekonomu. Britanski guverner dubrovačkih otoka (Mljeta od kolovoza 1814.) i kasniji austrijski guverner Jere Natali imenovao je 29. rujna 1814. tri administratora samostanskih imanja. Dijelom naoružana skupina od 180 Mljećana je 6. ožujka 1815. protjerala administratore samostana, oduzela blagajnu uprave te nešto robe i novca čime je, *de facto*, prestala funkcija administratora. Jere Natali je 11. ožujka 1815. tražio da suci preuzmu vlast i blagajnu prenesu u župnu crkvu, ali bezuspješna odluka imala je posljedicu prijetnje naroda linčovanjem izdajničkih sudaca. Mljet je živio kao "mala republika", te su stanovnici rabili pečat (natpis "Meleda") i izdavali zdravstvene listove. Austriji su, u srpnju 1815. godine, predani Mljet i tri otoka. Ex-prior samostana Don Placid Guska imanjem nije nadalje upravljao kao gospodar, nego kao administrator koji polaže račune, tako da su imanja mljetskog samostana ponovno postala dotacija dubrovačkom liceju (kao po odluci Francuza iz 1808.).

Don Placid Guska je još 1814. smatrao da su "sve kuće na Mljetu kmetovi samostana" jer je svaka kuća bila dužna 1. listopada dati jednu kokoš u vidu novčanog poklona (*secondo l'uso antico*; 1345. ipak u naravi na Sv. Vlaha) i novac za zemlju starješini samostana, cijeli tjedan raditi za samostan; davati jedan ovčji brav i kozlića na dar (5. siječnja); šest pastira (po izboru starješine samostana 15. kolovoza) trebali su čuvati samostansku stoku; sjeći drva za samostanske potrebe; držati stražu "u svim lukama na samostanskim zemljama"; slati dnevno pastira ili više njih na službu u samostan; pripremiti bačve tijekom berbe; otrgati posjed Pomjentu; očistiti čitav ško-

¹³⁹ Josip Lučić, Pučki zborovi na Mljetu, *Zbornik otoka Mljeta*, I, Dubrovački muzej, Dubrovnik, 1989, str. 185.

¹⁴⁰ *Mljetski statut*, o. c. (28), str. 91, 93, 95; čl. LV-LVI, LXII.

¹⁴¹ Cvito Fisković, Popravak benediktinske crkve na otoku Mljetu, P. o. *Ljetopis JAZU*, knj. 55, Zagreb, 1949, str. 20-21.

¹⁴² Zdravko Šundrica, O agrarnim odnosima na otoku Mljetu u vrijeme pada Dubrovačke Republike, *Beritićev zbornik*, Dubrovnik, 1960, str. 272.

jić za Veliku Gospu (15. kolovoza) i Sv. Benedikta (21. ožujka); za samostan u dva navrata godišnje poći u Dubrovnik; dati samostanu 12 kozlića i dio stoke za najam školjića u lukama Polače i Pome za što im samostan daje 1/3 vlastitog sira i 1/3 stoke (okota samostanskih životinja). Čak su i mljetska djeca morala sudjelovati u berbama i ostalim samostanskim potrebama (polovica primanja odraslih u hrani i 1 dinar plaće). Povrh svega, starješina samostana je na Sv. Mihajla (29. rujna) izabirao 6 rataja (orača, poljodjelaca) za samostansku službu cijelu godinu dana, ali nije smio izabrati suca. Naturalnim nametima i radnjama XVI. stoljeća koje su se svodile na novčanu rentu od 300 perpera (međusobno raspoređenu unutar stanovništva otoka) pridodan je, tako, jednogodišnji i jednotjedni rad pastira. Starješina samostana je svake treće godine dijelio Mlječanima 1/2 samostanske zemlje (uz obvezu davanja 1/4), a druga polovica ostajala bi na ugaru. Nakon protjerivanja ekonomista skolopa 1813. skinute su cijevi iz orgulja, pokradene zavjetne voštanice, na zavjetnoj slici nedostajalo je prstenje, ogrlice od koralja i bisera, zvona bijahu bez konopa, opljačkane ribarske mreže, jedna od četiri barke u ispravnom stanju, porazbijani prozori i vrata, opljačkana je samostanska knjižnica, upropašten posjed Pomjenta jer je 30.000 loza zamijenjeno nasadom duhana, masline nisu pognojene, samostan i baštine bijahu potpuno zapušteni i dr.¹⁴³ U antici je bila poznata uporaba serva i nadničara te se, vjerojatno, otud protegnula na srednjovjekovna imanja. U gradu obično borave servi ranog srednjeg vijeka gdje kao svojevrsni “srednjovjekovni robovi besplatno rade gospodaru” te se spominju i na izvangradskim (poljodjelskim) područjima Dubrovnika u XII. i XIII. stoljeću.¹⁴⁴

¹⁴³ Idem, O agrarnim odnosima na otoku Mljetu u vrijeme pada Dubrovačke Republike, u knjizi: *Tajna kutija Dubrovačkog arhiva*, I. dio, Monografije, knj. 28/I, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb - Dubrovnik, 2008, str. 413, 416-419, 421-428. Dragoman “čovjek” Pavla Gundulića 1336. u Crnoj gori (na Pelješcu) “prima od mljetskog opata 20 krava, pod uvjetom da se priplod i plod poslije tri godine dijeli na polovicu”. Ibid., str. 345-346.

¹⁴⁴ Josip Lučić, Prožimanje sela i grada u dalmatinskom pojasu u srednjem vijeku (s osvrtom na dubrovački teritorij), u knjizi: *Dubrovačke teme*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1991, str. 94. Na epidaurskom području, kasnijem teritoriju srednjovjekovne dubrovačke Astarjeje, postojali su “isti ili slični” odnosi u agraru kao i u ostalim dijelovima rimske provincije Dalmacije, Ilirika i Rimskog Carstva: od *servusa* preko *liberticusa* pojavio se “*laborator liber*”. Vidi: Idem, Agrarno-proizvodni odnosi u okolini Dubrovnika (do polovine XIV stoljeća), *Zgodovinski časopis*, god. XXII, sv. 1-2, Ljubljana, 1968, str. 67, 71. Agrarno-proizvodni odnosi u Dubrovniku bili su slični onima u Zadru, Novigradu i uopće u Dalmaciji “uz stanovito nijansiranje”. Zemljovlasništvo u Dubrovniku dijeli se na carinu (zemljovlasnička zemlja u vlastitoj obradi zemljovlasnika) i zemlju za zakup. Tako je zakup bio naturalni (od kraja XIII. st. taj *ad partem* - “na dio plodina” - pretvara se u *ad medietatem omnium fructuum* - “na polovicu plodina”) ili novčani (*ad affectum*). “Kmet” je bio (po dubrovačkom pravu) seljak koji dobije od gospodara kuću na imanju, te je za to bio dužan godišnje obrađivati carinu određeni broj dana. Ta “rabota” trajala je različito: 2, 3 do 8 tjedana (XIV. st.), 75 dana (XVIII. st.) i 90 dana (početak XIX. st.). Tako je “kmet” jednog zemljoposjednika mogao biti polovnik drugog. Vidi: Idem, O počecima kmetstva u dubrovačkoj Astarjeji (s osvrtom na zadarsko područje), *Arhivski vjesnik*, god. XV, sv. 15, Zagreb, 1972, str. 268, 286, 291. Vidi također o toj problematici: Idem, Dokumenti o počecima kmetstva u Dubrovniku, *Arhivski vjesnik*, god. IV-V, sv. 4-5, (1961-1962), Zagreb, 1962, str. 214, 220, bilj. 11. O težaštini i dalmatinskom kolonatu vidi: Tomislav Raukar, *Studije o Dalmaciji u srednjem vijeku*, (*Odabrane studije*), Književni krug, Split, 2007, str. 39-41.

Crkva Sv. Marije na Mljetu je slična ranijim južnodalmatinskim donacijskim crkvama, ali je otprilike triput veća te je slična manjoj crkvi Sv. Petra u Priku kod Omiša. Mljetska crkva (neki je datiraju u XII. stoljeće) ima polukružno svetište (u biti trodijelno), a ostale donacijske crkve izvana četvrtasto. Ona je bizantodobna i, na neki (danas vidljivi) način, romanička. Zgrada samostana imala je veliki nadstvođeni prostor prema moru (orsan).¹⁴⁵ Od 1961. do 1991. godine, kao jedinstveni hotel "Melita", djelovao je benediktinski samostan na Mljetu, nezaobilazni punkt Nacionalnog parka Mljet. Otočić Sv. Marije sa samostanskim kompleksom vraćen je 1998. katoličkoj crkvi (Dubrovačkoj biskupiji).¹⁴⁶ Prikupljanje sredstava za obnovu zadaća je "Zaklade Sv. Marija - Mljet" koja je, u suradnji s Dubrovačkom biskupijom, osnovana 2. travnja 2002. godine. Istraživanja (sonde) u vrtu klaustara potvrdile su nazočnost zidova starije (antičke?) građevine.¹⁴⁷

Ribarstvo, pomorstvo i uprava Mljeta

Dubrovačka vlada se brinula o očuvanju riblje mlađi pa je zabranila lov u Stonskim mladinama i solanama, Jezeru na Mljetu, Rijeci dubrovačkoj, Bistrini i Zatonu.¹⁴⁸ Ivan Bušurelo Petrov iz Blata na Mljetu kaže da su se za ribanje rabile mreže: ričijak, gera-rica, gavunara, popunica, prostica, bukvara, sardenara, polandara, tonom (za jastoge) te šabaka ili trakta, a sve one "salpavane" su na barku (osim ričijaka i šabake). Za vrše od pruča rabila se mrča ili, kad ove nema, somina i leprika. "Morica, probužani kamin" vezivao se zbog potonuća vrše, a velike vrše bacale su se u "kulaf" [gulaf, tal. *Golfo*] (na otvoreno more) do Velike Gospe (15. kolovoza). Od murve su bile načinjene "stare barke", a tada (1933.) od borovine (karoci i kolumba od česvine).¹⁴⁹ Mlječani su najviše rabili bračeru (braceru) u drugoj polovici XVIII. i prvoj polovici XIX. stoljeća. Neke su bile bez palube ili imale djelomičnu palubu, a patrun Hazdovac je morao dograditi palubu svoje bracere za putovanje u Pugliu 1807. godine. "Mljetske gondule" su bile

¹⁴⁵ Josip Stošić, Benediktinski samostan Sv. Marije na Mljetu, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, god. 22, Zagreb, 1988, str. 7, 9.

¹⁴⁶ Antun Vojvoda, Propada samostansko zdanje u mljetskom Nacionalnom parku, "Sveta Marija" vapi za obnovom, *Slobodna Dalmacija*, god. LXI, br. 17951, (Četvrtak, 11. siječnja 2001.), Split, 2001, str. 14.

¹⁴⁷ Sonja Seferović, Otočić Svete Marije na Velikom mljetskom jezeru, Čarolija prirode s tisućljetnim civilizacijskim trajanjem, *Dubrovački vjesnik*, god. LV, br. 2889, (10. lipnja 2006.), Dubrovnik, 2006, str. 46-47. Tiskana je i monografija "Otočić i Samostan sv. Marija" u nakladi Adria Tona iz Zagreba.

¹⁴⁸ Nikola Čolak, Naše ribarstvo do pada Mletačke Republike, *Pomorski zbornik*, knj. I, JAZU, Zagreb, 1962, str. 421.

¹⁴⁹ Tomislav M. Macan, Ribarsko oruđe (Blato na Mljetu), *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, knj. XXIX, sv. 1, JAZU, Nadbiskupska tiskara Zagreb, Zagreb, 1933, str. 208-212, 214.

slične veličine kao i ostala dubrovačka plovila - "barke".¹⁵⁰ Sjeverno od brda Glogovca, iznad Maranovića, na Mljetu postoji crtež povećeg jedrenjaka (XV. st.) na žbuci ruševne crkve Sv. Marije od Brda.¹⁵¹ Dva ili više vesala imala je gondula, bilo dubrovačka ili mljetska (od XIV. i XV. stoljeća), a Marin Sršen iz mljetskog Babinog polja gradio je "mljetsku barku" 1749. na velikom brodogradilištu u Gružu.¹⁵²

U prilog važnosti vode u određenom, stanovanju pogodnom podneblju, govori činjenica da se tijekom Dubrovačke Republike, pod prijetnjom globe od 5 perpera, zabranjivalo napajanje stoke na važnom izvoru (pitke) vode kod Babinog polja, istočno od "Vodica".¹⁵³ Druga po redu važnosti bijaše sol. Marko i Domanja su 1284. poslali riba(ri)ti oko Mljeta te ih je napao Pribislav de Grupsa kad su večerali *ad salines Melite* (Soline na Mljetu). Radoje i neki mornari su 1285. pronašli neki konop kod "Venecijanske luke" (*ad portum qui dicitur portus Venecianus*) na Mljetu te su ga prodali za 5 perpera.¹⁵⁴

Tenzije opasnosti srpskog kneza Vojislava Vojinovića prema Dubrovniku rastu još 1358. kada su u Ston poslana na mjesečnu smjenu tri službenika poradi utvrđivanja te su nešto poslije poslana dva čovjeka za unovačiti, između ostalih, 40 ljudi s Mljeta za Ston. Tri desetine plemića i 200 ljudi (od kojih 50 mljetskih) poslana su u Ston 1361. godine. Za plaću 100 vojnika - branitelja Stona užurbano se 6. lipnja 1361. tražila plaća u iznosu od 1.000 perpera te se na Mljetu i Lastovu trebalo pokupiti po 25 ljudi (8. lipnja 1361.). Tim ljudima s Triju otoka (Koločep, Šipan i Lopud), Mljeta i Lastova trebalo je pojedinačno dnevno davati libru beškota, tri unče sira, pola tercijera cijelog vina i 15 folara. U dubrovačkom Velikom vijeću raspravljalo se o opremi velike galije, imenovanju zapovjednika, te 160 veslača i pješaka (od kojih 30 mljetskih) 2. srpnja 1361. godine. U znak represalija donesena je 8. srpnja 1361. odluka "da se zauzme otok Mljet i da se tamo pošalje knez iz Dubrovnika i preuzmu sva prava Slavena". Kasnije je (rujan/listopad 1361.) Vojislav tražio od Dubrovčana, između ostalog, da se ne miješaju u posjed Mljeta. U Stonu se još 9. kolovoza 1362. nalazilo ljudstvo (straža)

¹⁵⁰ Josip Luetić, Iz međunarodnog brodarstva i nautičko-komercijalne djelatnosti Mlječana i brodova Mljeta za vrijeme Dubrovačke Republike, *Anali Zavoda za povijesne znanosti IC JAZU u Dubrovniku*, sv. XXIV-XXV, Dubrovnik, 1987, str. 92, bilj. 20.

¹⁵¹ Duško Kečkemet, Naša stara pomorska ikonografija, *Pomorski zbornik*, knj. I, JAZU, Zagreb, 1962, str. 566.

¹⁵² Josip Luetić, *Pomorci i jedrenjaci Republike Dubrovačke*, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb, 1984, str. 192-193.

¹⁵³ Bernard Stulli, Zbirka dubrovačkih propisa za otok Mljet iz godine 1791., *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, (O 70-godišnjici Marijane i Branimira Gušić), knj. 45, JAZU, Zagreb, 1971, str. 665. Svaki brod iz inozemstva trebao je iskrcati putnike u dubrovačkim lazaretima, te se u suprotnom slučaju zapovjednik (Dubrovčanin) kažnjavao smrću, a stranac prijavljivao sanitarnom organu matične luke. Vidi također: Idem, Zbirka dubrovačkih propisa za otok Mljet iz godine 1791., u knjizi: *Studije iz povijesti Dubrovnika*, Konzor, Zagreb, 2001, str. 317, 325.

¹⁵⁴ Josip Lučić, o. c. (136), str. 156-157.

s Mljeta i Lastova, a kući su otpušteni 17. kolovoza 1362. jer su ostale posade plaćenih vojnika i galije na moru.¹⁵⁵

U Dubrovniku su krajem 1397. izabrani posebni službenici za nadzor luke i upućivanja sumnjivih putnika u karantenu na otoke Mljet i Mrkan, a tada je u zgradi samostana na Mljetu osnovan lazaret.¹⁵⁶ Kompleks kultiviranih dolaca na otoku Mljetu naziva se podvor, podvori.¹⁵⁷ Dubrovačka vlada je svojevremeno dopustila lastovskome knezu da boravi na Mljetu od srpnja do rujna, a općina je na Lastovu i Mljetu birala svećenike među uglednicima otočkih obitelji (buduće prvake pobuna protiv dubrovačke vlastele).¹⁵⁸ Nakon lastovske bune 1606. dubrovačka vlada veli: "Neka se nitko ne usudi ubuduće, a ni pomisli učiniti kakvu protudržavnu rabotu, jer će za kaznu veslati na galiji četiri mjeseca, a i više, koliko to odredi uzvišeni dubrovački Senat".¹⁵⁹ Mljet je imao svoga kneza, dubrovačkog vlastelina, koji je stanovao u Zadublju (Babino polje), a dvor mu se zvao "Palac". Po jednoj priči, Mljećani su ubili jednog mljetskog kneza pa su na pitanje suda tko ga je ubio, odgovorili da ga je ubio bat kojeg je držao svak.¹⁶⁰ Plaće knezova Mljeta i Lastova većinom su bile na teret otočkih zajednica, a

¹⁵⁵ Zdravko Šundrica, o. c. (22), str. 239, 248-251, 254, 262, 265-266.

¹⁵⁶ Branko Kesić, Zaštita zdravlja u pomorskom saobraćaju nekad i danas, *Pomorski zbornik*, knj. I, JAZU, Zagreb, 1962, str. 375. O tzv. "mljetskoj bolesti" vidi rad i bibliografiju: Ana Bakija-Konsuo - Rosanda Mulić, Lepra u prošlosti Grada i njegovih otoka, *Dubrovački horizonti*, god. XXXVIII, br. 47, Zagreb, 2009, str. 160-164.

¹⁵⁷ Marijana Gušić, Etnografski elementi u razvoju našeg primorja, *Pomorski zbornik*, knj. I, JAZU, Zagreb, 1962, str. 597.

¹⁵⁸ Zdenka Janeković Römer, *Okvir slobode, Dubrovačka vlastela između srednjovjekovlja i humanizma*, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Prilozi povijesti stanovništva Dubrovnika i okolice, knj. 8, Zagreb - Dubrovnik, 1999, str. 149, 220.

¹⁵⁹ Antun Jurica, *Lastovo kroz stoljeća*, Matica hrvatska Lastovo, Tisak Trebotić, Zagreb, 2001, str. 124. Od 1310. do 1606. godine završetka lastovske bune novčane, kazne određene lastovskim sudom išle su u korist zajednice otoka Lastova, a nakon toga izriču se novčane kaze (i do 50 dukata) najvećim dijelom u korist Dubrovnika, te rijetko u korist lokalne zajednice. Vidi: Marin Lucianović, Lastovo u sklopu Dubrovačke Republike, *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku*, god. III, Dubrovnik, 1954, str. 267. Po zapisima Anonima, providur Dalmacije pošao je s pet galija na Mljet u luku Polače (srpanj 1602.), a drugi se mletački zapovjednik vratio na Korčulu. Dubrovačkog poslanika u Mlecima, Miha Junija Sorga, dubrovačka vlada pismom (20. i 25. svibnja 1635.) izvješćuje da su dva mletačka broda uhitila dubrovački galijun Frana Margudića u luci Polače na Mljetu, te da ga je generalni providur Dalmacije odveo u Kotor, pa Sorgov zadatak bijaše pritužba duždu i zadovoljština uslijed ovog nasilnog čina. Vidi: Antonije Vučetić, Dubrovčani na obrani svog teritorija i slobodne plovidbe prema Mlečanima početkom XVII. vijeka, *Glasnik Dubrovačkog učenog društva "Sv Vlaho"*, knj. I, Bokeška štamparija Kotor, Dubrovnik, 1929, str. 87, 112.

¹⁶⁰ Tomislav Macan, Mljećani i mljetski knez, u knjizi: *Sa staroga Mljeta*, Naklada Pelag, Zagreb, 2002, str. 54-55. Pored ostalih obavljanja dužnosti kneza na području Dubrovačke Republike, Junije (Džono) Resti (XVII-XVIII. st.) bio je i mljetski knez. Vidi: Nenad Vekarić, *Nevidljive pukotine, Dubrovački vlasteoski klanovi*, Prilozi povijesti stanovništva Dubrovnika i okolice, knj. 15, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb - Dubrovnik, 2009, str. 22, bilj. 70. Tako se osim Džona Rastića (1671.-1735.), mljetskog kneza, spominju Horacije Mažibradić koji je na Mljetu, gdje je bio kancelar, napisao poslanicu 1565. godine, zatim dominikanac Arkandeo Gučetić (Gozze) (1538.-1610.) koji se bavio unaprijeđenjem zemljoradnje, vinogradarstva i

knezovi Konavala i Mljeta mogli su od studenog do travnja biti u Dubrovniku. Protiv jednog mljetskog kancelara pokrenuta je istraga zbog falsifikata.¹⁶¹ Kancelari na Mljetu su mahom bili svećenici iz Bara (nekadašnje Zete) te iz Dubrovnika. Rasprave su vođene pred sudom *pro tribunali*, a kneževu odluku proglašavao je knežev dvornik (telal) “pred drevnom crkvom svetog Pankracija”. Kupac zemlje je trebao plaćati godišnju zemljarinu (*solarium*) mljetskom samostanu Sv. Marije “u Lagu” (na Jezeru), što je zabilježeno u oporuci Ratka Maranovića (1489.) i dokumentima dotične obitelji Marana Pribojevića (po kojemu je selo Maranovići dobilo ime) te potomaka - nasljednika Ratka, Matka, Ivana i Pavla, plemenitaša Maranovića.¹⁶²

Otoci su bili na udaru gusara (korsara) i pirata koji na moru čak nisu priznavali ni fermene turskih sultana te je utvrđivanje bila neizbježna nužnost. Na brdu blizu luke Okuklje ostaci su utvrđene crkve Sv. Nikole s velikom cisternom za kišnicu te ruševine tzv. Popove kuće ili Izgorjelice. Kod sela Korita, prema moru, nalazi se visoka kula te druga s cisternom na ulazu u mjesto. Prožura također ima visoku četverokutastu kulu, a u Babinom polju nalaze se ostaci ruševina u narodu zvanih Stari (u sredini cisterna za kišnicu) i Novi kaštio. Zaključak Vijeća umoljenih 26. siječnja 1606. spominje plemića koji je izabran za kapelana tvrđave (opidum) Mljeta. Napadima gusara je odolijevao i dobro utvrđeni benediktinski samostan, a nad predvorjem crkve izgrađena je važna kula.¹⁶³

Pod zapovjedništvom Stjepana Frankopana, uskoci iz Bakra uzaptili su 1542. godine brod (teret 52 bale svile; 8 židova i tri kršćanina) u pristaništu Sv. Marije na Mljetu. Senjski kapetan je poslaniku mletačke vlade Antoniju Matiji (koji je boravio u Trstu i Senju poradi povrata robe) otvoreno rekao da se Venecija ne treba miješati “jer sva je roba nevjernika, a zarobljenici su nevjernici, sultanovi podanici”. Senjani su krajem 1573. zaplijenili kod Mljeta mletački brod “Zuanne Contarini”, nakrcan različitom robom, te ga odveli u Senj.¹⁶⁴ Uskoci su opljačkali Mljet i Slano u veljači 1588., ubili dosta seljaka i zarobili mljetskog kneza. U blizini Dubrovnika uskoci, od

maslinarstva na mljetskom samostanskom posjedu. Euzebije Kaboga (Caboga, Kabozić) (†1594.) zaredio se kao mladić na Mljetu. Frano Getaldić Kruhoradić (1650.-1719.) bio je također knez na Mljetu, a Mavro Vetranić (1482.-1576.) obavio je pripremu za redovnika i (p)ostao svećenik na Mljetu kod benediktinaca, te opat na Mljetu i od 1527. predstojnik Mljetske kongregacije. Vidi: Sebastijan Slade, *Fasti Litterario-Ragusini / Dubrovačka književna kronika*, (prijevod i bilješke: Pavao Knezović), Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2001, str. 111, 162, (bilj. 135), 188, (bilj. 415), 190, (bilj. 435), 203, (bilj. 588), 219, (bilj. 776), 235, (bilj. 950).

¹⁶¹ Nella Lonza, *Pod plaštem pravde, Kaznenopravni sustav Dubrovačke Republike u XVIII. stoljeću*, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Monografije, knj. 13, Zagreb - Dubrovnik, 1997, str. 60, 63, 89, bilj. 287, 312, 502.

¹⁶² Vid Vuletić-Vukasović, Narodni sud, sudije itd. na ostrvu Mljetu s početka XV vijeka, P. o. “Spomenik” SKA, knj. XLIX, Beograd, 1910, str. 1-2.

¹⁶³ Lukša Beritić, Fortifikacije Dubrovačke Republike, *Mornarički glasnik*, god. XI, br. 5, Split, 1961, str. 603-604.

¹⁶⁴ Gligor Stanojević, *Senjski uskoci*, Vojnoizdavački zavod, (Vojna štamparija - Split), Beograd, 1973, str. 75, 95.

1594., nekoliko godina češće ugrožavaju nezaštićena sela te utvrđeni Dubrovnik i Ston. Neki stanovnici Hvara, Makarskog primorja i ostalih krajeva napadali su Dubrovčane pored uskoka pa su završili na vješalima. Na Pelješac su ponovno navalili uskoci (u ožujku 1596.) te opljačkali neka sela i krenuli na Mljet, ali ih je tamo pobijedio pelješki knez.¹⁶⁵ Po podacima u Dubrovniku (28. lipnja 1605.), u nekim uvalama otoka Mljeta bilo je skriveno 8 uskočkih brodova.¹⁶⁶

Dva dubrovačka broda, nakrcana robom levantinskih Židova, nisu 1576. obavila karantenu u Anconi zbog prometnosti, nego su zdravstvene vlasti iz Ancone zamolile dubrovačke kolege u svezi karantene na području dubrovačke države, tako da se jedan brod "sklonio u neku uvalu na otoku Mljetu", a Židovi iz Dubrovnika su 28. rujna 1576. protestirali protiv kapetana zbog vozarine koju je on, u slučaju neplaćanja, namjeravao naplatiti od tereta te su se sporazumjeli u Peri (Carigradu) 9. studenog 1576. da će vlasnici tereta platiti 1/4 više od ugovorene vozarine. U to vrijeme je na Mljetu u karanteni bio još jedan dubrovački brod, ali se kapetan nije sporazumio ni s krcateljvim opunomoćenikom niti s ostalim "konzulima levantinskih Židova" u Dubrovniku te je, protestirajući, otputovao u siječnju 1577. u Anconu.¹⁶⁷

Mornar na navi "Vita Nikolina", Petar Nikolin s Mljeta, umro je na otoku Milosu 1587. godine.¹⁶⁸ Tartana "Madonna della Salute e S. Giovanni" doživjela je nezgodu na moru 27. prosinca 1730. u vodama Pelješca prema Mljetu uslijed snažne oluje tijekom putovanja iz Drača za Veneciju (teret vune, duhana, voska i kordovana /fino učinjene kože/ u vlasništvu albanskih trgovaca) pod zapovjedništvom kap. Tripuna (Stjepanovog) Čorka (Circo) iz Perasta. Tartana, tj. pulaka "Madonna dello Scarpello" (kap. Antun Čeman iz Perasta) doživjela je 1745. brodolom u dubini ponte oštro (juga) otoka Mljeta (Melada), bez poznavanja okolnosti nezgode, a posada je, međutim, spašena čamcem (*scialuppa* - šalupa).¹⁶⁹ Dubrovački senat je 8. listopada 1675. naredio da se naoružaju tri filjuge koje bi, između ostalih, pazile na prostor između Mljeta i Vratnika, a 25. veljače 1678. naredio je da sve cimbe za prijevoz drva s Lastova, Mljeta i Stona moraju drvo dovoziti u Dubrovnik.¹⁷⁰ Dubrovčani su zbog nestašice intenzivirali

¹⁶⁵ Jorjo Tadić, Uskoci i Dubrovnik, *Jadranska straža*, god. VI, br. 9, Split, 1928, str. 270-271.

¹⁶⁶ Idem, Uskoci i Dubrovnik u XVII vijeku, *Novosti*, god. XXX, br. 19, (Nedjelja, 19. I. 1936), Zagreb, 1936, str. 13.

¹⁶⁷ Idem, *Jevreji u Dubrovniku do polovine XVII stoljeća*, "La Benevolencia", Sarajevo, 1937, str. 233-234.

¹⁶⁸ Zdravko Šundrica, Iz oporuka dubrovačkih pomoraca, u knjzi: *Tajna kutija Dubrovačkog arhiva*, II. dio, Monografije, knj. 28/II, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb - Dubrovnik, 2009, str. 263.

¹⁶⁹ Nikola Čolak, *Regesti marittimi croati (Hrvatski pomorski regesti)*, Settecento, I Parte, Navigazione nell' Adriatico, (Osamnaesto stoljeće, I dio, Plovidba na Jadranu), Centro di studi storici Croati - Venezia (Središnjica za proučavanje hrvatske povijesti - Venecija), Fonti, Vol I, Fonti documentarie, Vol. I, (Vrela, sv. I, Dokumentarna vrela, sv. I), Padova 1985, str. 56, 161, br. 867, 1699.

¹⁷⁰ Josip Luetić, *Brodovlje Dubrovačke Republike XVII stoljeća*, Građa za pomorsku povijest Dubrovnika, knj. 3, JAZU - Pomorski muzej Dubrovnik, Dubrovnik, 1964, str. 135, 139.

potragu za rudom zlata nekoliko godina nakon velikog potresa 1667., pa je naređeno da se, između ostalih, iskopa teren na Koločepu i Mljetu te ispita zemlja (ruda zlata), ali bez rezultata (1678).¹⁷¹

Za jednu barku dasaka s Mljeta za potrebe arsenala Nikola Marojević platio je za vozarinu, 1599. godine, 27 perpera. Brod Marka Matijeve uhitili su u Polačama 1632. mletački ratni brodovi te ga odveli u Veneciju, a pod Mljetom su iste godine mletačke naoružane barke uhitile Juričin galijun i odvele ga na Hvar. Pelješko-dubrovačka pulaka "Providnost" (kap. Frano Jakulić) prevozila je 1786. teret drva iz Trsta za Hydru te je blizu Žuljane doživjela sudar s drugim jedrenjakom te je kasnije sklonjena na Mljet i potom na Koločep. Janjinski kapetan je 1640. godine, prema nalogu dubrovačke vlade, pokrenuo postupak protiv Stjepana Gvozdena jer je lovio na Mljetu sa "stranim [korčulanskim] traktama".¹⁷²

Ivan Mihov iz Koločepa obvezao se 1734. za službu na fratarskoj trakti na Mljetu (uz pripadajući dio ulova kao ostalim svjećarima). Na putu iz Krfa kekija "Madonna Sma del Carmine e S. Biagio" doživjela je havariju (nezgodu na moru) prolazeći između Mljeta i kopna, koju je zapovjednik broda kap. Augustin Luchini prijavio nadležnim vlastima u Dubrovniku. Građa za izgradnju "mljetske barke" (*barca mele-dana*) zaplijenjena je 1749. godine. Sjevernoafrički gusari su tijekom prve polovice XVIII. stoljeća zarobljavali dubrovačke pomorce iz Rijeke dubrovačke, Gruža, Župe dubrovačke, Pelješca, također i s Mljeta i Lastova.¹⁷³ Supruga Vicka Džamare (Dobrula) i supruga Vicka Kušelja (Nika), s Mljeta, bile su robinje u Tunisu 1740. jer su ih Ulcinjani oteli 1725. godine.¹⁷⁴

U izvješću Senatu u Veneciji generalni providur Dalmacije i Albanije Filip Paskvaligo iz Zadra, 9. studenog 1602. godine, kaže da se malo koji brod može probiti između Mljeta i Istre. Za prijevoz katrana iz Stoliva u Korčulu postolar Andrija Žiga, s dva sina, zaputio se unajmljenom bracerom pa su mu Englezi (krajem 1807.) naredili da pođu "u koju sigurnu luku otoka Mljeta, računajući da tamo nema Francuza". Po-

¹⁷¹ Milan Rešetar, *Dubrovačka numizmatika*, I. (Historički) dio, Posebna izdanja, knj. XLVIII, Društveni i istorički spisi, knj. 18, SKANU, Sremski Karlovci, 1924, str. 644-646, br. 461, 463, 464, 479; Vuk Vinaver, *Pregled istorije novca u jugoslavenskim zemljama (XVI-XVIII vek)*, Posebna izdanja, knj. 13, Istorijski institut u Beogradu, Beograd, 1970, str. 236; Dragoljub Živojinović, Merkantilizam kao privredni sistem Dubrovačke Republike u XVII i XVIII veku, *Jugoslavenski istorijski časopis*, god. XIV, br. 1-2, Beograd, 1975, str. 69-70; Boris Jurić, Stari dubrovački ekonomski pisci, *Naše more*, god. XXVI, br. 1-2-3, Dubrovnik, 1979, str. 39; Antonio Di Vittorio, *Finanze e moneta a Ragusa nell'età delle crisi*, Giannini editore, Napoli, 1983, str. 139.

¹⁷² Stjepan Vekarić, *Naši jedrenjaci*, Pomorska biblioteka 1, Književni krug, Split, 1997, str. 94, 214, 239, 243.

¹⁷³ Josip Luetić, *O pomorstvu Dubrovačke Republike u XVIII. stoljeću*, Građa za pomorsku povijest Dubrovnika, knj. 2, JAZU - Pomorski muzej Dubrovnik, Dubrovnik, 1959, str. 118, 131, 146-147, 173.

¹⁷⁴ Vesna Miović, *Dubrovačka diplomacija u Istanbulu*, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Monografije, knj. 24, Zagreb - Dubrovnik, 2003, str. 94, bilj. 349.

dručje oko istočnih korčulanskih otočića nadzirao je u lipnju 1809. engleski gusarski šambek pa su iz Ježevice intervenirale dvije francuske topovnjače koje su ga natjerale u Mljetski kanal. Oko Mljeta su, u veljači 1811. godine, korsarili engleski brodovi (gusarski i ratni brod), a sidrište im bijaše u luci Polače. Englezi su imali uporište na Visu pa su iskoristili francusku nejakost i 14. siječnja 1813. napali Lastovo te Korčulu i Mljet, nakon čega uvode upravu. Englezi se povlače 19. srpnja 1815. te su Austriji prepušteni Korčula, Lastovo, Mljet i Lopud.¹⁷⁵

Korsari su najčešće svoje operacije pljenidbe obavljali na otocima, između ostalih, na Mljetu (na školjima oko Polača i Sobre). Kada bi se dogodio korsarski napad na Mljet ili kruženje korsarskih brodova u otočkoj blizini, na najvišem brdu Velikom Gradcu pokraj Babinog polja upalio bi vatru delegat na Mljetu u svrhu upozorenja susjednih otoka i mjesta. Barka (7 ljudi) pristigla je u gradsku luku (u kolovozu 1808.) jer ju je pustio engleski korsar s francuskog peliga, zaplijenjenog kod Mljeta. U Polačama na Mljetu četiri bracere su, u lipnju 1808. godine, postale plijen engleskog korsara, a sljedećeg mjeseca u Polačama je engleski šambek zaplijenio tri mljetske bracere (teret drva). Na putovanju iz Mljeta za Gruž, u kolovozu 1808. godine, zaplijenjen je pelig nakrcan drvom za gruškog brodograditelja Balda(sara) Krilu i odveden na Maltu.¹⁷⁶ Francuskom vladinom izaslaniku u Stonu prijavu je 1808. podnio patrol Stjepan Nemojani iz Gruža jer mu je na putovanju iz Lastova (teret građevnog drva) za Balda(sara) Krilu engleski korsar zaplijenio pelig te ga odveo na spomenutu Maltu, a posadu peliga iskrcao "na Mljetu u samim odijelima bez ičega drugoga".¹⁷⁷

Prema izvješću mljetskog kančeljera Petra Kapetanića 19. srpnja 1808. gruški brodograditelj Krile došao je na Mljet izrezati balvane posječene u fratarskoj šumi, a u prošlotjednoj akciji posjekao je 20 balvana u šumi Frana Zamanje i Mlječanina Vinka Bušurela. Drvo je bilo namijenjeno protu Cvijetu Vileniku, ali nije imao dozvolu za sječu koja je potom zaustavljena. Gruški brodograditelj Božo Pilato je 26. srpnja 1808. nabavio murvino drvo iz Smokovijenca u Župi dubrovačkoj (imanje Nike Kristović zvanne Simatović) te mu je u srpnju odobrena sječa 40 borova (obujam 1 1/2 noge) u Lugu i Grabovi koji su pripadali upraviteljima samostanskih dobara "Sv. Jakova na Mljetu". Od francuskog generala Lauristona je mljetski kančeljer Petar Kapetanić 7. prosinca 1807. uspio dobiti pismo u kojem se izlaže već predstavljen prijedlog glavnom generalu

¹⁷⁵ Vjekoslav Maštrović, *Posljednji gusari na Jadranskom moru*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1983, str. 35, 87, 143, 172, 176, 198. Za tadašnje prilike u Dalmaciji vidi: Grga Novak, *Jadransko more u sukobima i borbama kroz stoljeća*, (Od 1409. godine do Drugog svjetskog rata), II. dio, Marjan tisak, Split, 2004, str. 128-146; Idem, *Prošlost Dalmacije*, (Od Kandijskog rata do Rapalskog ugovora), knj. II, Marjan tisak, Split, 2004, str. 81-82. Vidi o tadašnjim događajima u Dubrovniku: Josip Bersa, *Dubrovačke slike i prilike 1800.-1880.*, (Pretisak), Nakladni Zavod Hrvatski Zapisnik, Hannover - Čakovec, 2002, str. 43-45. Vidi također literaturu u radu: Stjepan Čosić, *Dubrovnik nakon pada Republike (1808.-1848.)*, Monografije, knj. 17, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Dubrovnik, 1999, str. 85-109, bilj. 159-219.

¹⁷⁶ Vinko Ivančević, Naši pomorci kao engleski korsari, *Pomorstvo*, god. X, br. 10, Rijeka, 1955, 371-372.

¹⁷⁷ Idem, Brodogradilište Krile u Gružu, *Naše more*, god. II, br. 1, Dubrovnik, 1955, str. 23.

Marmontu da se Mljećani oslobode rada na Napoleonovoj cesti kako bi zaštitili svoje mjesto i zabranili englesko pristajanje u lukama. To pismo, iz travnja 1808. godine, služi svrsi u trenutku kad mu građevinski inženjeri traže ljude za izgradnju ceste. On nije prihvatio zahtjev što je delegata za gradnju ceste Ivana Luku Zuzerija dovelo u nezavidnu situaciju. Vičenco Vilenik je odvažnim činom 1808. pod otokom Mljetom oduzeo Englezima trabakul pun žita te 6 zarobljenih pomoraca odveo u Dubrovnik. Garagnin je gruškim brodograditeljima Luki Jugoviću i Cvijetu Vileniku odobrio, u veljači 1809., sječu na Mljetu ("u šumama privatnika") stabala prikladnih za gradnju, ali samo u onoj mjeri koja je dovoljna za gradnju dviju topovnjača (bez vađenja korijenja). Brodograditelju Bald(asar)u Krile dozvoljena je, uz naknadu privatnicima, sječa 80 borova na Mljetu poradi dovršenja svog trabakula koji se nalazio na škveru (škaru). Miho Vilenik tražio je u listopadu 1809. da može posjeći u šumi skolopa na Mljetu 40 borova potrebnih mu za gradnju malih barki u brodogradilištu u Gružu. Međutim, Garagnin je dopustio sječu samo 20 stabala.

Na putovanju iz Venecije za Boku i Krf plovio je, na peligu "Giuseppino" (teret žita i dr.), u srpnju 1810., bokeljski patrun Blaž Radimiri kojega je, u Mljetskom kanalu, progonio engleski korsar. Nakon pucnjave iz topa, iskrcanog na kopno, teret je bačen u more te brod potopljen (dubina 12 sežanja), ali kasnije osposobljen. Žito je prodano otočanima po niskoj cijeni (zbog neuporabljivosti). Na mljetskom otočiću Zaglavcu, blizu Sobre, mornari s engleske palandre, 17. siječnja 1810. godine, ukrali su tri brava, a zapovjednik bijaše stanoviti Kobila iz Slanog. Fratarskim pastirima s otočića Kobrave kod Polača čamac bombarde (dva jarbola i prečke na pramcu) odnio je 30 brava. U Dubrovnik je, s Mljeta, Petar Šimunović Danilović bracerom (italske zastave) "L'Assunta", 10. ožujka 1810. godine, doveo pet Dubrovčana koji su na Mljetu iskrcani s austrijske golete "Indagatore" (zapovjednik kap. Vinko De Parul). Dubrovčani su odbijali daljnju plovidbu na austrijskoj goleti zbog kapetanove namjere prodaje u Albaniji. Austrija, navodno, nije više trebala naoružane brodove slijedom zaključenog mira i prepuštanja luka Francuzima, kako je tvrdio kapetan. Parula je doteglio Danilovićev brod do Mljeta poradi puknuća kormila. Tada je mljetskog kančeljera Petra Kapetanovića dubrovačka vlast pozvala na odgovornost u vezi boravka spomenutog austrijskog broda na Mljetu. U luku Sobru je, 2. travnja 1810. godine, uplovio korsar španjolske zastave. Turska pulaka, na putovanju iz Jakina (Ancone) za Patras, sklonila se tu uslijed oluje prethodnog dana. Tu su već bile i dvije mljetske bracere, koje je uzaptio i počeo tegliti korsar. Međutim, pred hrabrim potezom Mljećana morao je ustuknuti iako je opljačkao bracere te uzeo tursku pulaku (zapovjednik Špiro Constantin iz Mesolongiona i 20 grčkih članova posade). Mljećanin Nikola Hajdić je iz uvale Soline na Mljetu, 16. lipnja 1810. godine, pristigao u Gruž, a braceru mu bijaše nakrcana građevnim drvom za prota Pilata. U uvalu Sutmiholjsku na Mljetu pristigao je, 12. srpnja 1810. godine, neprijateljski korsar bez zastave te odveo i zapalio braceru Andrije Đurovića. Mljećani su zapucali, a uzvratilo je i korsar topom, puškama, trumbunima i mosketama te je pritom poginuo mornar koji je zapalio mljetsku braceru (u potpunosti uništenu). U luci Polače na Mljetu su se sredinom veljače 1811. usidrili engleski brodovi (šambek i korveta) te su nekim

brodom, sličnim gajeti, iz Cavtata noću plijenili brodove blizu Slanoga. Po iskazima uzapćenih brodova, zapovjednik korsarskog broda bijaše Pelješčanin, a mornari Korčulanin, Pelješčanin, Francuz, Genovljanin, Puljiz i Rus. Mljećane (njih pet) na šambeku otkrio je način odijevanja. Englezi su naoružanim čamcem, 27. travnja 1812. godine, pod Orašcem blizu Gruža zaplijenili braceru "Madonna Del Carmine" (patrun Antun Kuštrić) te u pokušaju bijega zarobili i samu posadu koju su odveli na engleski brik u vodama između Mljeta i Šipana, a uvečer iskrcali na Šipanu (stražarskom ophodnjom upućeni su u Dubrovnik).¹⁷⁸

Putopis(c)i i suvremeni "zapisi" o otoku Mljetu

Charles Yriarte (1832.-1898.), prolazeći uzduž dalmatinske obale, kaže: "Nakon Korčule i Lastova, krećemo uskim kanalima između Mljeta i Pelješca i čini nam se da plovimo jezerom Como".¹⁷⁹ Richard Riedl je, nakon studijskog putovanja po Dalmaciji, 1908. godine, tiskao u Beču (1910.) elaborat u kojemu se predlaže da se na Mljetu samostan uporabi za ugostiteljske svrhe (pod upravom državne šumarije).¹⁸⁰ Na konferenciji u Beču je, 1913. godine, raspravljano o gradnji hotela pa tako i na Mljetu. Profesor iz Graza Ludwig Graff iznio je, 1911. godine, prijedlog da se Mljet proglasi nacionalnim parkom, o čemu je izvijestila i tadašnja "Adria", koja je zabilježila i opis pješačenja po Mljetu M. Kleibera. O otvaranju jednog nacionalnog parka u Alpama i drugog na Mljetu odlučilo je Austrijsko društvo za zaštitu prirode "Naturschutzpark". To je podržao i nadvojvoda Ludwig Salvator koji je o tome govorio (još i prije) kada je predlagao da se radi uništenja zmiya na Mljet donesu ježevi i pauni - zbog koristi i ljepote. Tako Ivan Pederin zaključuje: "Sama odluka da se otvore dva parka, jedan u Alpama a drugi na Mljetu, plod je proširenog zanimanja austrijskih i njemačkih planinara koji su od ljubitelja alpske prirode postajali prijatelji hrvatskog krša, a svakako odraz politike velikoaustrijskog kruga, kojoj, kao što vidimo, nije bilo ni na kraj pameti dopustiti sjedinjenje Dalmacije i Istre s ostalom Hrvatskom".¹⁸¹

¹⁷⁸ Idem, Prilog poznavanju dubrovačkog pomorstva u razdoblju francuskog zaposjednuća (1806-1813), *Anali Zavoda za povijesne znanosti IC JAZU u Dubrovniku*, sv. XVII, Dubrovnik, 1979, str. 379, (bilj. 67), 393, 399-401, 408, 410-411, 413, 417-419. Za Boža Pilata i sječu nekih stabala u Župi dubrovačkoj, te je za gradnju braceru na Mljetu i dopuštenje sječe stabala u vlasništvu samostana Sv. Jakova. Vidi: Idem, O gruškim brodograditeljima i pomorcima iz obitelji Pilato u 18. i 19. stoljeću, *Anali Zavoda za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku*, sv. XXVIII, Dubrovnik, 1990, str. 218.

¹⁷⁹ Charles Yriarte, *Istra & Dalmacija, Putopis*, (prijevod: Vladimir Mirković-Blažević), Antibarbarus, Zagreb, 1999, str. 175.

¹⁸⁰ Igor Karaman, Socijalno-ekonomsko stanje pokrajine do Prvog svjetskog rata i takozvana vladina akcija za gospodarsko podizanje Dalmacije, u knjizi: *Jadranske studije, Prilozi ekonomsko-socijalnoj historiji Rijeke, Hrvatskog primorja i Dalmacije od XVIII. do XX. stoljeća*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 1992, str. 198, 201.

¹⁸¹ Ivan Pederin, *Jadranska Hrvatska u austrijskim i njemačkim putopisima*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1991, str. 220, 247-248. O nadvojvodi Ludwigu vidi: Nadvojvoda Ludwig

Parobrodi Dubrovačke plovidbe plovili su na relaciji Sobra - Dubrovnik 2 [Gruž] što je koštalo 60 din. (I. razred), 40 din. (II. razred) i 20 din. (III. razred) te iz Sobra u Dubrovnik (po razredima, 78, 52 i 26 din.) i iz Polača za Gruž i Dubrovnik (96, 64 i 32 din.). Mljet su, 1934. godine, posjetila 464 (jednodnevna) izletnika. Gostionica "Jezero" u Govedarima, na Velikom jezeru, spominje se 1934./1935. godine (8 soba i 16 postelja). Od 1. lipnja 1939. cijene putovanja iz Dubrovnika 2 [Gruža] do Sobra iznosile su 30 din. (II. razred) i 20 din. (III. razred). Još 1939. izražene su potrebe gradnje "kolne ceste Polače - Govedari i Govedari - Saplunara".¹⁸²

Putopisac Milan Šenoa u knjizi "Preko kršnih gora do sinjeg mora" opisao je Polače na Mljetu gdje kaže: "Čudnovato, kako opažaš razliku između zemljišta, koje je nekad pripadalo Veneciji, i onoga, kojim je zapovijedala slavna Republika Dubrovačka. Prvo je golo, suho, bez zelenila, a ovo je zeleno, ubavo". Zahtjev za proglašenjem Mljeta narodnim parkom iznesen je još 1910. godine te je ostalo na tome do 1953. kad je Šumarski fakultet Sveučilišta u Zagrebu zatražio ustupanje Mljeta za školske potrebe. U Historijskom institutu ex-JAZU (HAZU) na Lapadu uglavljen je 1958. dogovor o zaštiti šumsko-jezerskoga mljetskog dijela (otoka).¹⁸³ Nacionalnim parkom proglašen je zapadni dio otoka Mljeta (N.N., 49/60), a također su određene i granice takvog područja (N.N., 41/62).¹⁸⁴ Mljet je gotovo paralelno položen s obzirom na obalu, tako da je zajedno s poluotokom Pelješcem i otokom Korčulom predstavljao zapreku za ulaz u akvatorij dubrovačkog područja (i u geostrateškom i vojno-pomorskom smislu).¹⁸⁵

Dio svoda palače u Polačama urušio se 2007. uslijed prolaska kamiona s "labudicom", pa je paradoks da upravo kroz palaču prolazi glavna mljetska prometnica D-128

Salvator v. Habsburg, *Jahtom duž hrvatske obale* (1870.-1910.), (Prijevod, predgovor i kritička obrada: Ljudevit Krmpotić), Nakladni zavod Hrvatski zapisnik, Hannover - Čakovec, 1998, 308. str. Tako pisac donosi neke podatke o Mljetu: "Otočanke s Mljeta su vrlo snažne i radine. Mukom sabiru s kosina loživo drvo i kad njime napune brodicu, koriste prvi vjetrici sa sjeveroistoka i jedre u Dubrovnik, gdje ga prodaju". Ibid., str. 265.

¹⁸² Ivo Perić, *Razvitak turizma u Dubrovniku i okolici. Od pojave parobrodarstva do 1941. godine*, Monografije, knj. 7, Zavod za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku, Dubrovnik, 1983, str. 183-184, 190, 195. O hotelu i gostionici na Mljetu vidi: Antun Tonko Vojvoda, Hotel "Jezero" i gostionica "Vojvoda", u knjizi: *Mljet, Odisejev otok*, Vlastita naklada, Zagreb, 1999, str. 92-94.

¹⁸³ Tomislav Macan, Prijedlog o proglašenju dijela Mljeta narodnim parkom, u knjizi: *Dubrovnik Martola Dupca*, Matica hrvatska, Dubrovnik, 1997, str. 294-295. Na taj, prečesto pješke prevaljeni put, Milan Šenoa krenuo je s kolegama - profesorima zemljopisa i geologije iz Zagreba i Sofije. Vidi: Ivan Pederin, *Hrvatski putopis*, Maveda, Rijeka, 2007, str. 92.

¹⁸⁴ Tomislav Macan, Međe Nacionalnog parka Mljet, u knjizi: *Dubrovnik Martola Dupca*, Matica hrvatska, Dubrovnik, 1997, str. 296.

¹⁸⁵ Andro Kovačević, Protivdesantna obrana Nijemaca na srednjedalmatinskim otocima (april-juni 1944.), *Mornarički glasnik*, god. VI, br. 5, Split, 1956, str. 568.

te je volat palače i ranije bio devastiran.¹⁸⁶ Veliki problem današnjice - divlja izgradnja po slobodnoj procjeni - ne zaobilazi ni Nacionalni park Mljet.¹⁸⁷

Zaključno se može konstatirati da je potrebno temeljito istražiti otok Mljet te otkriti i pravilno odrediti (arheološki od prapovijesti, antike i ranog srednjeg vijeka pa do kasnijih razdoblja) položaj tog hrvatskog najjužnijeg otoka u kontekstu plovnog puta istočnojadranske obale i pogodnih klimatskih okolnosti mediteranske klime koja je omogućila stanovanje na njemu u kontinuitetu do današnjeg vremena.

Literatura:

1. Abramić, Mihovil: O povijesti kršćanstva u Saloni, u knjizi: *Antička Salona*, (ur. Nenad Cambi), Književni krug, Split, 1991.
2. Avilia, Filippo: *La Storia delle Ancore*, Edizioni Ireco, Formello (RM, Italia), 2007.
3. Bašić, Đivo: Izida, Liber(a) i Sveti Pavao na Meliti, *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva (HAD-a)*, god. XXXIX, br. 1, Zagreb, 2007.
4. Bakija-Konsuo, Ana - Mulić Rosanda: Lepra u prošlosti Grada i njegovih otoka, *Dubrovački horizonti*, god. XXXVIII, br. 47, Zagreb, 2009.
5. Batović, Šime: Osvrt na područje Dubrovnika u prapovijesti, *Arheološka istraživanja u Dubrovniku i dubrovačkom području*, (Znanstveni skup, Dubrovnik, 1.-4. X. 1984.), Izdanja Hrvatskog arheološkog društva (HAD-a), sv. 12, god. 1987, Zagreb, 1988.
6. Batović, Šime: O nazivima prapovijesnih gradina na našem primorju, *Zadarska smotra*, god. XLII, br. 4-5, Zadar, 1993.
7. Bersa, Josip: *Dubrovačke slike i prilike 1800.-1880.*, (Pretisak), Nakladni Zavod Hrvatski Zapisnik, Hannover - Čakovec, 2002.
8. Blažina-Tomić Zlata, *Kacamorti i kuga, Utemeljenje i razvoj zdravstvene službe u Dubrovniku*, Monografije, knj. 27, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb - Dubrovnik, 2007.
9. Beritić, Lukša: Fortifikacije Dubrovačke Republike, *Mornarički glasnik*, god. XI, br. 5, Split, 1961.
10. Brailo, Luko: Prošlost, sadašnjost i budućnost Mljeta, Od ljepote se ne živi, (Sv. Pavao na Mljentu?!), *Slobodna Dalmacija*, god. LIII, br. 16088, (Petak, 6. listopada 1995.), Split, 1995.
11. Braudel, Fernand: *Strukture svakidašnjice, Materijalna civilizacija, ekonomija i kapitalizam od XV. do XVIII. stoljeća*, August Cesarec, Zagreb, 1992.
12. Braudel, Fernand: *The Mediterranean in the Ancient World*, Penguin Books, London, 2002.
13. Brown Peter, *The World of Late Antiquity AD 150-750*, Thames & Hudson, London, 2006.
14. Brusić, Zdenko: Problemi plovidbe Jadranom u prethistoriji i antici, *Pomorski zbornik*, knj. 8, Zadar, 1970.
15. Brusić, Zdenko: Byzantine amphorae (9th to 12th Century) from Eastern Adriatic underwater sites, *Archaeologia jugoslavica*, XVII, Beograd, 1976.
16. Brusić, Zdenko: Neki oblici kasnoantičke keramike s podmorskih nalazišta uz našu obalu, *Gunjačin zbornik*, Zagreb, 1980.

¹⁸⁶ A. Vojvoda - A. Kalajdžić, Mljet, Teško oštećen zaštićeni spomenik kulture najviše kategorije iz 2. stoljeća, Kamion s "labudicom" urušio antičku palaču, *Slobodna Dalmacija*, god. LXIV, br. 20167, (Četvrtak, 26. travnja 2007.), Split, 2007, str. 12.

¹⁸⁷ Damir Petranović, Na Odisejevu otoku više "klesara" nego turista, "Slobodni zidari" u Nacionalnom parku grade bez dozvole i po vlastitoj procjeni, Mljet pred - zidom, *Slobodna Dalmacija*, god. LIX, br. 18142, (Četvrtak, 26. srpnja 2001.), Split, 2001, str. 8-9.

17. Brusić, Zdenko: Antička luka u Polačama na otoku Mljetu, *Arheološka istraživanja u Dubrovniku i dubrovačkom području*, (Znanstveni skup, Dubrovnik, 1.-4. X. 1984.), Izdanja HAD-a, sv. 12, god. 1987, Zagreb, 1988.
18. Bulić, Frane: Starinska iznašašća na otoku Mljetu (Meleda), ins. Melite, *Bullettino di archeologia e storia Dalmata*, Anno XXI, Split, 1898.
19. Bulić, Frane: Melita (Mljet, Meleda), *Bullettino di archeologia e storia Dalmata*, Anno XL, XLI, XLII, Split, 1919-1922.
20. Butorac, Pavao: *Kulturna povijest grada Perasta*, Izdavač: "Gospa od Škrpjela", Perast, 1999.
21. Bužančić, Radoslav: Toma Arhidakon i njegove vijesti o Ivanu Ravenjaninu, Obnova saloni-tanske nadbiskupije u novom sjedištu i pregradnje antičkih građevina u crkve, *Toma Arhidakon i njegovo doba*, (Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 25-27. rujna 2000. godine u Splitu), Književni krug, Split, 2004.
22. Cambi, Nenad: Neki problemi starokršćanske arheologije na istočnoj jadranskoj obali, *Materijali*, XII, (IX. kongres arheologa Jugoslavije, Zadar 1972), HAD - SADI, Zadar, 1976.
23. Cambi, Nenad: Apostol Pavao na moru, *Brodolom Svetog Pavla u vodama hrvatskog otoka Mljeta*, (Zbornik radova Znanstvenog skupa "Ignjat Đurđević i dubrovačka tradicija svetopavlovskog brodoloma u vodama hrvatskog otoka Mljeta", Dubrovnik - Mljet, 10. do 13. studenog 2008. godine), Dubrovačka Biskupija - Matica hrvatska-Dubrovački ogranak, Zagreb, 2009.
24. Cambi, Nenad: Bilješke o podmorsko-arheološkim nalazima na Jadranu, *Jurišićev zbornik*, (Zbornik radova u znak sjećanja na Marija Jurišića), Hrvatski restauratorski zavod - Međunarodni centar za podvodnu arheologiju u Zadru, Zagreb, 2009.
25. Cameron, Averil: History as text, Coping with Procopius, u knjizi: *The Inheritance of Historiography, 350-900*, (ur. Christopher Holdsworth - T. P. Wiseman), University of Exeter Press, Exeter, 2006.
26. Casson, Lionel: *Travel in the Ancient World*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore - London, 1994.
27. Chevalier, Pascale: *Salona II, Ecclesiae Dalmatiae*, Starokršćanska arhitektura u rimskoj provinciji Dalmaciji (4.-7. st.), Francusko-hrvatska istraživanja u Saloni (Recherches Archéologiques Franco-Croates), Collection de L'École Française de Rome - 194/2, Tom 1, (Katalog), Arheološki muzej-Split - École Française de Rome, Split - Rim, 1995.
28. Čače, Slobodan: Nekropola u prostoru zajednice, *Materijali*, XX, (XI. kongres arheologa Jugoslavije, Mostar, 1980), Beograd, 1985.
29. Čolak, Nikola: Naše ribarstvo do pada Mletačke Republike, *Pomorski zbornik*, knj. I, JAZU, Zagreb, 1962.
30. Čolak, Nikola: *Regesti marittimi croati (Hrvatski pomorski regesti)*, Settecento, I Parte, Navigazione nell'Adriatico, (Osamnaesto stoljeće, I dio, Plovidba na Jadranu), Centro di studi storici Croati - Venezia (Središnjica za proučavanje hrvatske povijesti - Venecija), Fonti, Vol I, Fonti documentarie, Vol. I, (Vrela, sv. I, Dokumentarna vrela, sv. I), Padova 1985.
31. Čremošnik Gregor, *Spisi dubrovačke kancelarije*, knj. I, *Zapisi notara Tomazina de Savere 1278-1282*, Monumenta historica Ragusina, vol. 1, JAZU, Zagreb, 1951.
32. Čosić, Stjepan: *Dubrovnik nakon pada Republike (1808.-1848.)*, Monografije, knj. 17, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Dubrovnik, 1999.
33. Dabelić, Ivo: Iz povijesti otoka Mljeta od najstarijih vremena do VII. stoljeća, *Dubrovački horizonti*, god. XVII, br. 25, Dubrovnik, 1985.
34. Dabelić, Ivo: Povijest otoka Mljeta od najstarijeg vremena do XV. stoljeća, *Zbornik otoka Mljeta*, I, Dubrovački muzej, Dubrovnik, 1989.
35. Dabelić, Ivan: Prilog boljem poznavanju crkvene povijesti otoka Mljeta, Na lokalitetu Crkva ili Crkvina ostaci crkava sv. Pavla i sv. Nerea i Achillea, *Dubrovački vjesnik*, god. XLIX, br. 2492, (31. listopada 1998.), Dubrovnik, 1998.
36. Dabelić, Ivo: *Komuna Mljet od 1500. do 1808. godine*, Dubrovnik, 2004.
37. Demović, Miho: Ignjat Đurđević i dubrovačka tradicija o Svetopavlovskom brodolomu u vodama hrvatskog otoka Mljeta, u knjizi: Ignjat Đurđević, *Sveti Pavao apostol brodolomac*, Nakladnik: Biskupija Dubrovačka - Dubrovačke knjižnice Dubrovnik - Općina Mljet, Zagreb, 2008.
38. Demović, Miho: Bibliografija o brodolomu Svetog Pavla, *Brodolom Svetog Pavla u vodama hrvatskog otoka Mljeta*, (Zbornik radova Znanstvenog skupa "Ignjat Đurđević i dubrovačka tradicija svetopavlovskog brodoloma u vodama hrvatskog otoka Mljeta", Dubrovnik - Mljet, 10.

- do 13. studenog 2008. godine), Dubrovačka Biskupija - Matica hrvatska-Dubrovački ogranak, Zagreb, 2009.
39. Deranja, Franjo: Tim arheologa došao do novih saznanja o antičkoj radionici za pečenje keramike, Jadranska amfora mijenja povijest, *Novi list*, god. LXIV, br. 20376, (Petak, 9. srpnja 2010.), Rijeka, 2010.
 40. Di Vittorio, Antonio: *Finanze e moneta a Ragusa nell'età delle crisi*, Giannini editore, Napoli, 1983.
 41. Dyggve, Ejnar: *Izabrani spisi*, Književni krug, Split, 1989.
 42. Dyggve, Ejnar: *Povijest salonitanskog kršćanstva*, Književni krug, Split, 1996.
 43. Fisković, Cvito: Popravlak benediktinske crkve na otoku Mljetu, P. o. *Ljetopis JAZU*, knj. 55, Zagreb, 1949.
 44. Fisković, Igor: Srednjovjekovna preuređenja starokršćanskih svetišta u dubrovačkom kraju, *Arheološka istraživanja u Dubrovniku i dubrovačkom području*, (Znanstveni skup, Dubrovnik, 1.-4. X. 1984.), Izdanja Hrvatskog arheološkog društva (HAD-a), sv. 12, god. 1987, Zagreb, 1988.
 45. Fisković, Igor: Jesu li Polače na Mljetu bile sijelo vladara Dalmacije?, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, 13-14, (1996.-1997.), Zagreb, 1997.
 46. Foretić, Vinko: Dvije isprave zahumskog kneza Dese o Mljetu iz 1151. godine, *Anali Historijskog instituta u Dubrovniku*, god. I, sv. I, Dubrovnik, 1952.
 47. Foretić, Vinko: Crtice iz pomorske povijesti, (Crtice o Mljetu), *Zadarska revija*, god. XI, br. 5, Zadar, 1962.
 48. Fusko, Paladije: *Opis obale Ilirika (De situ orae Illyrici)*, Latina et Graeca, Zagreb, 1990.
 49. Gabričević, Branimir: *Studije i članci o religijama i kultovima antičkog svijeta*, Književni krug, Split, 1987.
 50. Gabričević, Branimir: Kršćanstvo u Iliriku do dolaska Slavena, *Antička Salona*, (ur. Nenad Cambi), Književni krug, Split, 1991.
 51. Goldstein, Ivo: *Bizant na Jadranu*, Latina et Graeca, Zagreb, 1992.
 52. Goldstein, Ivo: *Hrvatski rani srednji vijek*, Novi Liber - Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1995.
 53. Gračanin, Hrvoje: "Naši" i "njihovi": načela pripadnosti u *Kronici komesa Marcelina, Raukarov zbornik*, (Zbornik u čast Tomislava Raukara), Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu - FF press - Odsjek za povijest, Zagreb, 2005.
 54. Gušić, Branimir: *Mljet, Antropogeografska ispitivanja*, I. dio, Zagreb, 1931.
 55. Gušić, Branimir – Fisković, Cvito: *Otok Mljet - naš novi nacionalni park*, Zagreb, 1958.
 56. Gušić, Marijana: Etnografski elementi u razvoju našeg primorja, *Pomorski zbornik*, knj. I, JAZU, Zagreb, 1962.
 57. Ivančević, Vinko: Brodogradilište Krile u Gružu, *Naše more*, god. II, br. 1, Dubrovnik, 1955.
 58. Ivančević, Vinko: Naši pomorci kao engleski korsari, *Pomorstvo*, god. X, br. 10, Rijeka, 1955.
 59. Ivančević, Vinko: Prilog poznavanju dubrovačkog pomorstva u razdoblju francuskog zaposjedništva (1806-1813), *Anali Zavoda za povijesne znanosti IC JAZU u Dubrovniku*, sv. XVII, Dubrovnik, 1979.
 60. Ivančević, Vinko: O gruškim brodograditeljima i pomorcima iz obitelji Pilato u 18. i 19. stoljeću, *Anali Zavoda za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku*, sv. XXVIII, Dubrovnik, 1990.
 61. Iz knjige radova sa simpozija o Mljetu, Mljet otok spasa Sv. Pavla, (Zanimljiva znanstvena rasprava prof. Josipa Stošića o čudesnom pradavnom događaju), *Dubrovački vjesnik*, god. XLVII, br. 2345, (6. siječnja 1996.), Dubrovnik, 1996.
 62. Janeković Römer, Zdenka: *Okvir slobode, Dubrovačka vlastela između srednjovjekovlja i humanizma*, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Prilozi povijesti stanovništva Dubrovnika i okolice, knj. 8, Zagreb - Dubrovnik, 1999.
 63. Jeremić, Risto – Tadić, Jorjo: *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika*, III, Beograd, 1940.
 64. Jurica, Antun: *Lastovo kroz stoljeća*, Matica hrvatska Lastovo, Tisak Trebotić, Zagreb, 2001.
 65. Jurić, Boris: Stari dubrovački ekonomski pisci, *Naše more*, god. XXVI, br. 1-2-3, Dubrovnik, 1979.
 66. Jurišić, Mario: Zaštitno istraživanje antičkog brodoloma na Mljetu (druga sezona), *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva (HAD-a)*, god. XXI, br. 3, Zagreb, 1989.

67. Jurišić, Mario: O. Mljet/rt Glavat, Potonuli antički brod s teretom, *Arheološki pregled* 1988, Ljubljana, 1990.
68. Jurišić, Mario: Istraživanja podmorskih arheoloških lokaliteta u Hrvatskoj tijekom 1990. godine, *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva (HAD-a)*, god. XXIII, br. 1, Zagreb, 1991.
69. Jurišić, Mario: Istraživanja podmorskih arheoloških lokaliteta u Hrvatskoj tijekom 1991. godine, *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva (HAD-a)*, god. XXIII, br. 3, Zagreb, 1991.
70. Jurišić, Mario: Hidroarheološka djelatnost Državne uprave za zaštitu kulturne i prirodne baštine u godini 1995., *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva (HAD-a)*, god. XXVIII, br. 1, Zagreb, 1996.
71. Jurišić, Mario: Antički brodolom kod hridi Čavlin, *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva (HAD-a)*, god. XXXVI, br. 2, Zagreb, 2004.
72. Jurišić, Mario - Radić Rossi, Irena: Glavat na Mljetu, u knjizi: *Stotinu hrvatskih arheoloških nalazišta*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2006.
73. Jurković, Miljenko: Mljetski tribeloni - tradicija "auličke" arhitekture kasne antike u srednjem vijeku, *Zbornik Tomislava Marasovića*, Sveučilište u Splitu - Muzej Hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu, Split, 2002.
74. Karaman, Igor: Socijalno-ekonomsko stanje pokrajine do Prvog svjetskog rata i takozvana vladina akcija za gospodarsko podizanje Dalmacije, u knjizi: *Jadranske studije, Prilozi ekonomsko-socijalnoj historiji Rijeke, Hrvatskog primorja i Dalmacije od XVIII. do XX. stoljeća*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 1992.
75. Karaman, Ljubo: O rimskom zaseoku u Polačama na otoku Mljetu, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku (VAHD)*, sv. LVI-LIX, (Zbornik radova posvećenih M. Abramčiću, I. dio), Split, 1954-1957.
76. Kalajdžić, Ahmet: Podmorska arheologija, Nastavak istraživanja potonulog plovila nedaleko od otoka Mljeta, Zvono otkrilo starost broda, *Slobodna Dalmacija*, god. LXVIII, br. 21307, (Četvrtak, 17. lipnja 2010.), Split, 2010.
77. Kečkemet, Duško: Naša stara pomorska ikonografija, *Pomorski zbornik*, knj. I, JAZU, Zagreb, 1962.
78. Kesić, Branko: Zaštita zdravlja u pomorskom saobraćaju nekad i danas, *Pomorski zbornik*, knj. I, JAZU, Zagreb, 1962.
79. Kisić, Anica: Podmorski nalaz kasnoantičkih svjetiljki u uvali Polače na Mljetu, *Analizirajući Historijskog odjela Centra za znanstveni rad JAZU u Dubrovniku*, sv. XV-XVI, Dubrovnik, 1978.
80. Kisić, Anica: Nalaz potonulog trgovačkog broda s početka IV. stoljeća u uvali Sobri na Mljetu, *Analizirajući Zavoda za povijesne znanosti IC JAZU u Dubrovniku*, sv. XXIV-XXV, Dubrovnik, 1987.
81. Kisić, Anica: Rezultati podmorskih rekognosciranja i istraživanja na dubrovačkom području, *Arheološka istraživanja u Dubrovniku i dubrovačkom području*, (Znanstveni skup, Dubrovnik, 1.-4. X. 1984.), Izdanja HAD-a, sv. 12, god. 1987, Zagreb, 1988.
82. Kisić, Anica: Rezultati podmorskih rekognosciranja i istraživanja u vodama Mljeta, *Zbornik otoka Mljeta*, I, Dubrovački muzej, Dubrovnik, 1989.
83. Kisić, Anica: *Antički brod u podmorju Mljeta / A Shipwreck near the Island of Mljet in the Antiquity*, /katalog izložbe/, (lipanj), Dubrovački muzeji - Pomorski muzej, Dubrovnik, 2000.
84. Kličan, Niko: *Sveti Pavao - osvajač za Krista, Kratki životopis sv. Pavla*, Prigodom jubileja 2000. g. rođenja, (Tiskano kao prilog hrvatskog izdanja djela Ignjata Đurđevića "Sv. Pavao apostol brodolomac u vodama otoka Mljeta"), Zagreb, 2008.
85. *Knjige nekretina dubrovačke općine (13-18. st.) / Communis Ragusii deliberatis ad afflictum (saec. XIII-XVIII)*, (Priredili: Irena Benyovsky Latin - Danko Zelić), Serija: Monumenta historica Ragusina, knj. 7, sv. I i II, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb - Dubrovnik, 2007.
86. Kotruljević, Benedikt: *De navigatione, O plovidbi*, (Priredio i preveo: Damir Salopek), Ex libris, Zagreb, 2005.
87. Kovačević, Andro: Protivdesantna obrana Nijemaca na srednjedalmatinskim otocima (april-juni 1944.), *Mornarički glasnik*, god. VI, br. 5, Split, 1956.
88. Kozličić, Mithad: *Historijska geografija istočnog Jadrana u starom vijeku*, Književni krug, Split, 1990.

89. Kozličić, Mithad: *Istočni Jadran u Geografiji Klaudija Ptolomeja*, Latina et Graeca, Zagreb, 1990.
90. Kralj, Drago: Koliko je stara crkva sv. Petra i Pavla?, *Dubrovački vjesnik*, god. XLVII, br. 2348, (Subota, 27. siječnja 1996.), Dubrovnik, 1996.
91. Kralj, Drago: Istraživanja, Burna prošlost Mljeta, *Dubrovački vjesnik*, god. XLIX, br. 2450, (10. siječnja 1998.), Dubrovnik, 1998.
92. Krasić, Stjepan: *Dominikanci, Povijest Reda u hrvatskim krajevima*, Hrvatska dominikanska provincija - Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1997.
93. Krile, K.: Otok Mljet (Topografsko-folklorističke bilješke), *Program dubrovačke Gimnazije*, Dubrovnik, 1913.
94. Levental, Zdenko: *Britanski putnici u našim krajevima od sredine XV do početka XIX veka*, Gornji Milanovac, 1989.
95. Lonza, Nella: *Pod plaštem pravde, Kaznenopravni sustav Dubrovačke Republike u XVIII. stoljeću*, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Monografije, knj. 13, Zagreb - Dubrovnik, 1997.
96. Lucianović, Marin: Lastovo u sklopu Dubrovačke Republike, *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku*, god. III, Dubrovnik, 1954.
97. Lučić, Ivan: *O kraljevstvu Dalmacije i Hrvatske (De regno Dalmatiae et Croatiae)*, Zagreb, 1986.
98. Lučić, Josip: Dokumenti o počecima kmetstva u Dubrovniku, *Arhivski vjesnik*, god. IV-V, sv. 4-5, (1961-1962), Zagreb, 1962.
99. Lučić, Josip: Agrarno-proizvodni odnosi u okolici Dubrovnika (do polovine XIV stoljeća), *Zgodovinski časopis*, god. XXII, sv. 1-2, Ljubljana, 1968.
100. Lučić, Josip: O počecima kmetstva u dubrovačkoj Astoreji (s osvrtom na zadarsko područje), *Arhivski vjesnik*, god. XV, sv. 15, Zagreb, 1972.
101. Lučić, Josip: *Obriti i usluge u Dubrovniku do početka XIV stoljeća*, Monografije 7, Sveučilište u Zagrebu, Institut za hrvatsku povijest, Zagreb, 1979.
102. Lučić, Josip: *Spisi dubrovačke kancelarije*, knj. II, *Zapisi notara Tomazina de Savere 1282-1284*, Monumenta historica Ragusina, vol. II, JAZU, Zagreb, 1984.
103. Lučić, Josip: *Spisi dubrovačke kancelarije*, knj. III, *Zapisi notara Tomazina de Savere 1284-1286, Zapisi notara Aca de Titullo (1295-1297)*, Monumenta historica Ragusina, vol. III, JAZU, Zagreb, 1988.
104. Lučić, Josip: Toponimija dubrovačkog područja do doseljenja Slavena, *Arheološka istraživanja u Dubrovniku i dubrovačkom području*, (Znanstveni skup, Dubrovnik, 1.-4. X. 1984.), Izdanja Hrvatskog arheološkog društva (HAD-a), sv. 12, god. 1987, Zagreb, 1988.
105. Lučić, Josip: Pučki zborovi na Mljetu, *Zbornik otoka Mljeta*, I, Dubrovački muzej, Dubrovnik, 1989.
106. Lučić, Josip: Prožimanje sela i grada u dalmatinskom pojasu u srednjem vijeku (s osvrtom na dubrovački teritorij), u knjizi: *Dubrovačke teme*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1991.
107. Lučić, Josip: *Spisi dubrovačke kancelarije*, knj. IV, *Zapisi notara Andrije Beneše 1295-1301*, Monumenta historica Ragusina, vol. IV, JAZU, Zagreb, 1993.
108. Lučić, Josip: Uloga Stjepana Gradića u rješavanju nekih dubrovačkih problema, (Pitanje Mljetske kongregacije i slanica na Neretvi), *Dubrovačko povijesno iverje*, Matica hrvatska, Dubrovnik, 1997.
109. Luetić, Josip: *O pomorstvu Dubrovačke Republike u XVIII. stoljeću*, Građa za pomorsku povijest Dubrovnika, knj. 2, JAZU - Pomorski muzej Dubrovnik, Dubrovnik, 1959.
110. Luetić, Josip: Spojnica antičkog sidra iz Pomorskog muzeja u Dubrovniku, *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku*, god. VIII-IX, (1960.-1961.), Dubrovnik, 1962.
111. Luetić, Josip: *Brodovlje Dubrovačke Republike XVII stoljeća*, Građa za pomorsku povijest Dubrovnika, knj. 3, JAZU - Pomorski muzej Dubrovnik, Dubrovnik, 1964.
112. Luetić, Josip: Iz međunarodnog brodarstva i nautičko-komercijalne djelatnosti Mlječana i brodova Mljeta za vrijeme Dubrovačke Republike, *Anali Zavoda za povijesne znanosti IC JAZU u Dubrovniku*, sv. XXIV-XXV, Dubrovnik, 1987.
113. Luetić, Josip: *Pomorci i jedrenjaci Republike Dubrovačke*, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb, 1984.

114. Luttwark, Edward N.: *The Grand Strategy of the Roman Empire from the First Century A.D. to the Third*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore - London, 1979.
115. Macan, Tomislav M.: Ribarsko oruđe (Blato na Mljetu), *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, knj. XXIX, sv. 1, JAZU, Nadbiskupska tiskara Zagreb, Zagreb, 1933.
116. Macan, Tomislav: Pričice i svaštice, (Kako je nastalo Babino polje), *Dubrovački horizonti*, god. XV, br. 23, Zagreb, 1983.
117. Macan, Tomislav: Prijedlog o proglašenju dijela Mljeta narodnim parkom, u knjizi: *Dubrovnik Martola Dupca*, Matica hrvatska, Dubrovnik, 1997.
118. Macan, Tomislav: Međe Nacionalnog parka Mljet, u knjizi: *Dubrovnik Martola Dupca*, Matica hrvatska, Dubrovnik, 1997.
119. Macan, Tomislav: *Sa staroga Mljeta*, Naklada Pelag, Zagreb, 2002.
120. Maštrović, Vjekoslav: *Posljednji gusari na Jadranskom moru*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1983.
121. MacMullen, Ramsay: *Christianity and Paganism in the Fourth to Eight Centuries*, Yale University Press, New Haven - London, 1997.
122. Marasović, Tomislav: *Graditeljstvo starohrvatskog doba u Dalmaciji*, Književni krug, Split, 1994.
123. Marasović, Tomislav: Predromanička i protoromanička arhitektura u Dalmaciji u drugoj polovici 11. stoljeća, *Zvonimir, kralj hrvatski*, (Zbornik radova), HAZU - Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1997.
124. Marković, Mirko: *Hrvatski otoci na Jadranu*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2004.
125. Marović, Ivan: Nekoliko nalaza iz halštatskog doba u Dalmaciji, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku (VAHD)*, god. LXIII-LXIV, Split, 1961-1962.
126. Matejčić, Radmila: Monolog nad riječkim termama, u knjizi: *Izleti u prošlost*, Adamić, Rijeka, 2000.
127. Mihajlović, Igor: Preliminarna analiza topova br. 2 i 6 s novovjekovnog brodoloma kod pličine Sv. Pavao pored Mljeta, *Jurišićev zbornik*, (Zbornik radova u znak sjećanja na Marija Jurišića), Hrvatski restauratorski zavod - Međunarodni centar za podvodnu arheologiju u Zadru, Zagreb, 2009.
128. Miholjek, Igor: Novovjekovni brodolom kod pličine sv. Pavao pokraj otoka Mljeta, *Jurišićev zbornik*, (Zbornik radova u znak sjećanja na Marija Jurišića), Hrvatski restauratorski zavod - Međunarodni centar za podvodnu arheologiju u Zadru, Zagreb, 2009.
129. Milošević, Miloš: Kotorska katedrala, u knjizi: *Pomorski trgovci, ratnici i mecene, Studije o Boki Kotorskoj XV-XIX stoljeća*, Equilibrium - CID, Beograd - Podgorica, 2003.
130. Miović, Vesna: *Dubrovačka diplomacija u Istanbulu*, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Monografije, knj. 24, Zagreb - Dubrovnik, 2003.
131. *Mljetski statut*, (Statut otoka Mljeta iz 1345. godine), knj. 16, I. izdanje, Književni krug - Zavičajni klub "Mljet", Split - Dubrovnik, 2002.
132. Mohorovićić, Andre: Prilog poznavanju razvoja arhitekture na otoku Mljetu, *Beritićev zbornik*, Dubrovnik, 1960.
133. Muljačić, Žarko: Putovanje Th. Watkina po hrvatskim krajevima 1789. god., *Pomorski zbornik*, knj. 5, Zadar, 1967.
134. Muljačić, Žarko: *Putovanja Alberta Fortisa po Hrvatskoj i Sloveniji (1765-1791)*, Književni krug, Split, 1996.
135. Nadvojvoda Ludwig Salvator v. Habsburg, *Jahtom duž hrvatske obale (1870.-1910.)*, (Prijevod, predgovor i kritička obrada: Ljudevit Krmpotić), Nakladni zavod Hrvatski zapisnik, Hannover - Čakovec, 1998.
136. Neralić, Jadranka *Put do crkvene nadarbine, Rimski kurija i Dalmacija u 15. stoljeću*, Književni krug, Split, 2007.
137. Ničetić, Antun: O nekim navigacijskim aspektima plovidbe Svetoga Pavla od Krete do Melite, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, sv. XXXVIII, Zagreb - Dubrovnik, 2000.
138. Ničetić, Antun: *Nove spoznaje o postanku Dubrovnika, o njegovu brodarstvu i plovidbi Svetoga Pavla*, Sveučilište u Dubrovniku, Dubrovnik, 2005.
139. Nikolanci, Mladen: Neki pomorski predmeti i spomenici iz srednje Dalmacije, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku (VAHD)*, sv. LV, Split, 1953.

140. Nikolanci, Mladen: Iliri, Grci i Rimljani na Jadranu, *Mornarički glasnik*, god. VIII, br. 1, Split, 1958.
141. Nikolanci, Mladen: Otok Faros prije dolaska Parana, *Hvarski zbornik*, 1, Split, 1973.
142. Norwich, John Julius: *Bisanzio, Splendore e decadenza di un impero 330-1453*, Mondadori, Milano, 2000.
143. Novak, Grga: *Jadransko more u sukobima i borbama kroz stoljeća*, (Od 1409. godine do Drugog svjetskog rata), II. dio, Marjan tisak, Split, 2004.
144. Novak, Grga: *Prošlost Dalmacije*, (Od Kandijskog rata do Rapalskog ugovora), knj. II, Marjan tisak, Split, 2004.
145. Olujčić, Boris: Liberovalni kult na području rimske provincije Dalmacije, *Latina et Graeca*, 35, Zagreb, 1990.
146. Orbini, Mavro: *Kraljevstvo Slavena*, Golden marketing - Narodne novine, Zagreb, 1999.
147. Ormerod, Henry Arderne: *Piracy in the Ancient World*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, (Maryland), 1997.
148. Ostojić, Ivan: *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima*, sv. II, (Benediktinci u Dalmaciji), Split, 1964.
149. Pederin, Ivan: *Jadranska Hrvatska u austrijskim i njemačkim putopisima*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1991.
150. Pederin, Ivan: *Hrvatski putopis*, Maveda, Rijeka, 2007.
151. Peričić, Eduard: *Scavorum regnum Grgura Barskog, Ljetopis popa Dukljanina*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991.
152. Perić, Ivo: *Razvitak turizma u Dubrovniku i okolici, Od pojave parobrodarstva do 1941. godine*, Monografije, knj. 7, Zavod za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku, Dubrovnik, 1983.
153. Perkić, Domagoj: Novi podmorski arheološki lokaliteti na širem dubrovačkom području, *Jurišićev zbornik*, (Zbornik radova u znak sjećanja na Mariju Jurišića), Hrvatski restauratorski zavod - Međunarodni centar za podvodnu arheologiju u Zadru, Zagreb, 2009.
154. Petranović, Damir: Na Odisejevu otoku više "klesara" nego turista, "Slobodni zidari" u Nacionalnom parku grade bez dozvole i po vlastitoj procjeni, Mljet pred - zidom, *Slobodna Dalmacija*, god. LIX, br. 18142, (Četvrtak, 26. srpnja 2001.), Split, 2001.
155. *Pitanja istraživanja i zaštite hidroarheoloških spomenika u podmorju istočne obale Jadrana*, (referat: Marijan Orlić, Metode hidroarheoloških istraživanja u podmorju SR Hrvatske, Republički zavod za zaštitu spomenika kulture, Zagreb), Split, 1975.
156. *Pomorska enciklopedija*, 5, (M-P), JLZ, Zagreb, 1981.
157. Porfirogenet, Konstantin: *O upravljanju carstvom*, (Priredio: Mladen Švab; Preveo: Nikola pl. Tomašić), August Cesarec - AGM, Zagreb, 1994.
158. Porfirogenet, Konstantin: *O upravljanju carstvom*, Dom i svijet, Zagreb, 2003.
159. Prijatelj, Kruno: Kasnoantikna palača u Polačama na otoku Mljetu, *Arhitektura*, god. III, br. 25-27, Zagreb, 1949.
160. Ptolemy, Claudius: *The Geography*, (prijevod i ur.: Edward Luther Stevenson), Dover Publications, (Mineola), New York, 1991.
161. Radić, Irena – Jurišić, Mario: Das antike Schiffswrack von Mljet, Kroatien, *Germania*, 71, Frankfurt, 1993.
162. Rapanić, Željko: "Ecclesiae destructae...ut restaurentur imploramus" (Iz pisma Stjepana VI pape biskupu Teodosiju 887. godine), *Starohrvatska spomenička baština, Rađanje prvog hrvatskog kulturnog pejzaža*, (Zbornik radova Znanstvenog skupa, 6.-8. listopada 1992.), MGC, Zagreb, 1996.
163. Rapanić, Željko: *Od carske palače do srednjovjekovne općine*, Književni krug Split, Split, 2007.
164. Raukar, Tomislav: *Studije o Dalmaciji u srednjem vijeku, (Odabrane studije)*, Književni krug, Split, 2007.
165. Ravegnani, Giorgio: *Soldati di Bisanzio in età Giustiniana*, Jouvence, Roma, 1998.
166. Ravegnani, Giorgio: *I Bizantini e la guerra, L'età di Giustiniano*, Jouvence, Roma, 2004.
167. Ravegnani, Giorgio: *I Bizantini in Italia*, Il Mulino, Bologna, 2004.
168. Rešetar, Milan: *Dubrovačka numizmatika*, I. (Historički) dio, Posebna izdanja, knj. XLVIII, Društveni i historički spisi, knj. 18, SKANU, Sremski Karlovci, 1924.

169. Roller, Dragan: *Dubrovački zanati u XV. i XVI. stoljeću*, Građa za gospodarsku povijest Hrvatske, knj. 2, JAZU, Zagreb, 1951.
170. Seferović, Sonja: Otočić Svete Marije na Velikom mljetskom jezeru, Čarolija prirode s tisućljetnim civilizacijskim trajanjem, *Dubrovački vjesnik*, god. LV, br. 2889, (10. lipnja 2006.), Dubrovnik, 2006.
171. Skok, Petar.: *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima, Toponomastička ispitivanja*, Zagreb, 1950.
172. Slade, Sebastijan: *Fasti Litterario-Ragusini / Dubrovačka književna kronika*, (prijevod i bilješke: Pavao Knezović), Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2001.
173. Stanojević, Gligor: *Senjski uskoci*, Vojnoizdavački zavod, (Vojna štamparija - Split), Beograd, 1973.
174. Stella, Ivo: Zanimljivosti o Mljetu, Iz povijesti naših otoka, *Dubrovački vjesnik*, god. XLVI, br. 2339, (Subota, 25. studenog 1995.), Dubrovnik, 1995.
175. Stipčević, Aleksandar: *Iliri*, Školska knjiga, Zagreb, 1989.
176. Stošić, Josip: Benediktinski samostan Sv. Marije na Mljetu, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, god. 22, Zagreb, 1988.
177. Stošić, Josip: Otok-palača-samostan, Simpozij *Prirodne značajke i društvena valorizacija otoka Mljeta*, Priopćenja, (Pomena, otok Mljet, 4-10. rujna 1995.), Hrvatsko ekološko društvo - Državna uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine - Nacionalni park Mljet, Zagreb, 1995.
178. Stošić, Josip – Tenšek, Ivan - Valjalo-Vrus, Ivana – Žile, Ivica: Ispravljene tlocrt kasnoantičke palače u Polačama na otoku Mljetu, *Dubrovnik*, N. s., god. XIII, br. 1-2, Dubrovnik, 2002.
179. Stošić, Josip – Tenšek, Ivan - Valjalo-Vrus, Ivana – Žile, Ivica: Ispravljene tlocrt kasnoantičke palače u Polačama na otoku Mljetu, *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva (HAD-a)*, god. XXXIV, br. 3, Zagreb, 2002.
180. Stražičić, Nikola: Prirodno-geografske značajke otoka Mljeta kao osnova društveno-ekonomske valorizacije otočnog prostora, *Zbornik otoka Mljeta*, I, Dubrovački muzej, Dubrovnik, 1989.
181. Stulli, Bernard: Zbirka dubrovačkih propisa za otok Mljet iz godine 1791., *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, (O 70-godišnjici Marijane i Branimira Gušić), knj. 45, JAZU, Zagreb, 1971.
182. Stulli, Bernard: *Studije iz povijesti Dubrovnika*, Konzor, Zagreb, 2001.
183. Suić, Mate: Istočna jadranska obala u Pseudo-Skilakovu Periplu, *Rad JAZU*, knjiga 306, Zagreb, 1955.
184. Suić, Mate: Istočna jadranska obala u Pseudo-Skilakovu Periplu, *Odabrani radovi iz stare povijesti Hrvatske, (Opera selecta)*, Ogranak Matice hrvatske u Zadru - Arheološki muzej Zadar, Zadar, 1996.
185. Škegro, Ante: *Gospodarstvo rimske provincije Dalmacije*, Biblioteka "Povijest", sv. 2, Hrvatski studiji, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 1999.
186. Štuk, Niko: Pomorsko-geografska kontroverzija iz "Djela Apostolskih" o Malti i Mljetu, *Jugoslavenski pomorac*, (Pomorska smotra), god. V, br. 14, 15, 16, (1. rujna 1925, 15. rujna 1925, 15. listopada 1925.), Zagreb, 1925.
187. Štuk N[iko], O identifikaciji ostrva "Melite", iz pogl. 27. "Djela Apostolskih", *Narodna svijest*, god. VIII, br. 28, (13. VII. 1926.), Dubrovnik, 1926.
188. Štuk N[iko], Još par riječi o kontroverziji "Melite" na posljednju riječ D. V. Medini, *Narodna svijest*, god. VIII, br. 32, (10. VIII. 1926.), Dubrovnik, 1926.
189. Šundrica, Zdravko: O agramim odnosima na otoku Mljetu u vrijeme pada Dubrovačke Republike, *Beritičev zbornik*, Dubrovnik, 1960.
190. Šundrica, Zdravko: *Tajna kutija Dubrovačkog arhiva*, I. dio, Monografije, knj. 28/I, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb - Dubrovnik, 2008.
191. Šundrica, Zdravko: *Tajna kutija Dubrovačkog arhiva*, II. dio, Monografije, knj. 28/II, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb - Dubrovnik, 2009.
192. Tadić, Ante: O paleontologiji otoka Hvara, *Hvarski zbornik*, 1, Split, 1973.
193. Vekarić, Nenad: *Nevidljive pukotine, Dubrovački vlasteoski klanovi*, Prilozi povijesti stanovništva Dubrovnika i okolice, knj. 15, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb - Dubrovnik, 2009.
194. Vekarić, Stjepan: *Naši jedrenjaci*, Pomorska biblioteka 1, Književni krug, Split, 1997.

195. Vrsalović, Dasen: Istraživanja i zaštita podmorskih arheoloških spomenika u SR Hrvatskoj, Zagreb, 1974.
196. Tadić, Jorjo: Uskoci i Dubrovnik, *Jadranska straža*, god. VI, br. 9, Split, 1928.
197. Tadić, Jorjo: Uskoci i Dubrovnik u XVII vijeku, *Novosti*, god. XXX, br. 19, (Nedjelja, 19. I. 1936), Zagreb, 1936.
198. Tadić, Jorjo: *Jevreji u Dubrovniku do polovine XVII stoljeća*, "La Benevolencia", Sarajevo, 1937.
199. Tadić, Jorjo: *Promet putnika u starom Dubrovniku*, Izdanje Turističkog saveza u Dubrovniku, Štamparija "Jadran", Dubrovnik, 1939.
200. Tadić, Jorjo: *Grada o slikarskoj školi u Dubrovniku XIII-XVI v.*, knj. II, (1500-1601), Grada, knj. V, Istoriski institut, knj. 4, SAN, Beograd, 1952.
201. Traina, Giusto: *428 dopo Cristo. Storia di un anno*, Editori Laterza, Roma - Bari, 2007.
202. Traina, Giusto: *428 AD, An Ordinary Year at the End of the Roman Empire*, Princeton University Press, Princeton - Oxford, 2009.
203. Treadgold, Warren: *Byzantium and Its Army, 284-1081*, Stanford University Press, Stanford, 1995.
204. Vinaver, Vuk: *Pregled istorije novca u jugoslavenskim zemljama (XVI-XVIII vek)*, Posebna izdanja, knj. 13, Istorijski institut u Beogradu, Beograd, 1970.
205. Vojvoda, Antun Tonko: Odakle dolazi Mljet?, (Feljton, Zrnca mljetske prošlosti, 1), *Slobodna Dalmacija*, god. LIV, br. 16246, (Subota, 16. ožujka 1996.), Split, 1996.
206. Vojvoda, Antun Tonko: Bitka na Bijedu, (Feljton, Zrnca mljetske prošlosti, 6), *Slobodna Dalmacija*, god. LIV, br. 16251, (Četvrtak, 21. ožujka 1996.), Split, 1996.
207. Vojvoda, Antun Tonko: *Mljet, Odisejev otok*, Vlastita naklada, Zagreb, 1999.
208. Vojvoda, Antun: Propada samostansko zdanje u mljetskom Nacionalnom parku, "Sveta Marija" vapi za obnovom, *Slobodna Dalmacija*, god. LXI, br. 17951, (Četvrtak, 11. siječnja 2001.), Split, 2001.
209. Vojvoda, A. – Kalajdžić, A.: Mljet, Teško oštećen zaštićeni spomenik kulture najviše kategorije iz 2. stoljeća, Kamion s "labudicom" urušio antičku palaču, *Slobodna Dalmacija*, god. LXIV, br. 20167, (Četvrtak, 26. travnja 2007.), Split, 2007.
210. Vučetić, Antonije: Dubrovčani na obrani svog teritorija i slobodne plovidbe prema Mlečanima početkom XVII. vijeka, *Glasnik Dubrovačkog učenog društva "Sv Vlaho"*, knj. I, Bokaška štamparija Kotor, Dubrovnik, 1929.
211. Vuletić-Vukasović, Vid: Narodni sud, sudije itd. na ostrvu Mljetu s početka XV vijeka, P. o. "Spomenik" SKA, knj. XLIX, Beograd, 1910.
212. Yriarte, Charles: *Istra & Dalmacija, Putopis*, (prijevod: Vladimir Mirković-Blažević), Anti-barbarus, Zagreb, 1999.
213. Zaninović, Marin: Liberov hram u Polačama na otoku Mljetu, u knjizi: *Od Helena do Hrvata*, Školska knjiga, Zagreb, 1996.
214. Žile, Ivica: Predromanička skulptura otoka Mljeta, Simpozij *Prirodne značajke i društvena valorizacija otoka Mljeta*, Priopćenja, (Pomena, otok Mljet, 4-10. rujna 1995.), Hrvatsko ekološko društvo - Državna uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine - Nacionalni park Mljet, Zagreb, 1995.
215. Žile, Ivica: Starohrvatski biljezi na otoku Mljetu, Sve manje upitnika o crkvi sv. Petra i Pavla, *Slobodna Dalmacija*, god. LIV, br. 16399, (20. kolovoza 1996.), (Prilog Forum), Split, 1996.
216. Žile, Ivica: Starohrvatska crkva Sv. Petra i Pavla na lokalitetu Crkvina - otok Mljet, *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva (HAD-a)*, god. XXVIII, br. 2, Zagreb, 1996.
217. Žile, Ivica: Polače na Mljetu, u knjizi: *Stotinu hrvatskih arheoloških nalazišta*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2006.
218. Žile, Ivica: Crkva Sv. Pavla na lokalitetu Crkvine poviše Korita na otoku Mljetu, *Brodolom Svetog Pavla u vodama hrvatskog otoka Mljeta*, (Zbornik radova Znanstvenog skupa "Ignjat Đurđević i dubrovačka tradicija svetopavlovskog brodoloma u vodama hrvatskog otoka Mljeta", Dubrovnik - Mljet, 10. do 13. studenog 2008. godine), Dubrovačka Biskupija - Matica hrvatska-Dubrovački ogranak, Zagreb, 2009.
219. Živojinović, Dragoljub: Merkantilizam kao privredni sistem Dubrovačke Republike u XVII i XVIII veku, *Jugoslavenski istorijski časopis*, god. XIV, br. 1-2, Beograd, 1975.

Đivo Bašić

**Island of Mljet in the light of (hydro)archaeological finds
and history (of shipping trade) on the Eastern Adriatic
navigational route
(Marking the 50th anniversary of the national Park of Mljet)**

Summary

The paper deals with the situation of the island of Mljet, its population, legends and historical sources. Archaeological and hydro-archaeological sites on the island have been also mentioned, in addition to the facts concerning the late Middle Ages and modern history, fishing and shipping trades on the island, as well as its administration. Literary travelogues and modern documents have been listed as valuable sources.

Key words: Mljet, Melita, Polače, Benedictine monastery, toponimes, archaeology, hydro-archaeology, pirates.